

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ
BUDDHISM-INTEGRATED APPROACHES TO
SUSTAINABLE CONSERVATION OF FOREST

พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณ)

ดุขฉนินพนนนี้เป็นนส่วนหนึ่ของการคึ่กษา
ตามหลั้กสูตรปริญญาพุทธศาสนตรดุขฉนินบัณฉนิต
สาขาวิชาพระพุทศาสนา

บัณฉนิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตฺติคุโณ)

คุณูปการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Buddhism-Integrated Approaches to Sustainable Conservation of Forest

Phrakhru Phachcharakittisophon (Wichien Kittiguno)

A Dissertation Submitted in the Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง
“แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ. ดร.ประเวศ อินทองปาน)

กรรมการ

(ผศ. ดร.อุทัย สติมัน)

กรรมการ

(ดร.บุญเลิศ โอธสุ)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ตวงเพชร สมศรี)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.ตวงเพชร สมศรี

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูพัชรกิตติโสภณ)

- ชื่อคุณิพนธ์ : แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ
- ผู้วิจัย : พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณ)
- ปริญญา : พุทธศาสตรคุณิบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์
- : ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ป.ธ.๗, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
  - : ผศ. ดร.ดวงเพชร สมศรี, วท.บ. (คหกรรมศาสตร์ทั่วไป), ค.บ. (ภาษาอังกฤษ), พธ.ม. (พุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต) พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา : ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

คุณิพนธ์เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาสถาปัตยกรรมป่าชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอบ้านกรวดและอำเภอประโคนชัยจังหวัดบุรีรัมย์ ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ และ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัย พบว่า

แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาสถาปัตยกรรมป่าชุมชนในเขตอำเภอบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีการนำศาสตร์พระราชากับอนุรักษ์ป่าไม้ การบริหารจัดการน้ำมาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่า สถาปัตยกรรมมีการบูรณาการเพื่อทำกินการหาของป่าและทำไม้เพื่อการค้าซึ่งมีการประนีประนอมอยู่บนพื้นฐานข้อตกลงของคณะกรรมการชุมชน

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ได้แก่ ไตรสิกขา ศีล ๕ และหิริโอตตปปะ โดย ไตรสิกขา เป็นหลักการเชิงโครงสร้างให้มีการวางกฎกติกา วางแผนและมีปัญญากำกับให้ชุมชนปฏิบัติตามอย่างพอเหมาะ ศีล ๕ เป็นหลักประกันชุมชนด้านชีวิต ทรัพย์สินและความซื่อสัตย์ต่อกัน วางกรอบ ข้อตกลงร่วมกันไม่ให้เกิดปัญหาในการบุกรุกป่าและสร้างจิตสำนึกด้วยหิริโอตตปปะ ไม่ฝ่าฝืนข้อห้ามของชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ มี ๓ แนวทาง ดังนี้ (๑) แนวทางอนุรักษ์ตามหลักไตรสิกขา โดยการนำศีล มาเป็นกรอบวางกฎระเบียบเพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะ นำสมาธิมาเสริมความมุ่งมั่น จดจ่อในการแก้ปัญหาและรักษาสภาพของป่าชุมชน นำปัญญามาเป็นหลักการคิดหาเหตุและสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม (๒) แนวทางอนุรักษ์ตามหลักศีล ๕ โดยการวางกฎข้อตกลงของชุมชนไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักของป่า วางกฎกติกาในการใช้ป่าร่วมกันรักษาดูแลป่า ประสานแนวคิดจากหลักพุทธธรรมกับวิถีชุมชน ไม่กล่าวเท็จ ไม่รับจ้างตัดไม้ ไม่ตัดไม้มาหมักต้องและหมั่นตรวจตราดูแลรักษาป่าชุมชน ปลูกป่าทดแทนเพื่อความยั่งยืนและ (๓) แนวทางอนุรักษ์ตามหลักหิริโอตตปปะ ด้วยการสร้างความตระหนักรู้ด้านความละอาย การห้ามจิตไม่ฝ่าฝืน ไม่ทำลายและละเว้นการกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

Dissertation Title : Buddhism-Integrated Approaches to Sustainable Conservation of Forest

Researcher : Phrakhru Phachcharakittisophon (Wichien kittiguno)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee:

- : Asst. Prof. Dr. Prapan Supasorn, Pali VII, B.A. (Religion), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
- : Asst. Prof. Dr. Toungpetch Somsri, B.S. (Home Economic), B.Ed. (English), M.A. (Buddhism and Arts of life), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : November 9, 2018

Abstract

The dissertation, entitled “Buddhism-integrated Approaches to Sustainable Conservation of Forest” has the following objectives: 1) to study the concepts of forest conversation according to King’s wisdoms and the current problems of community forests in Ban Kraudand Prakhonchai District, Buriram Province, 2) to study topics in Buddhadhamma related to forest conservation, 3) to propose a Buddhism-integrated approach to sustainable conservation of forest. This dissertation was a qualitative study and presented in an analytico-descriptive prose.

The study of the concepts of forest conversation according to King’s wisdoms and the current problems of community forests in Ban Kraud and Prakhonchai District, Buriram Province revealed that King’s wisdoms, especially those of water management, have been employed in the current forest conservation, and the current problems in the local forests involved illegal encroachment of forests for farmland, forest products, and timber harvesting. These problems are currently compromised and negotiated based on the agreement of the local community.

Buddhadhamma’s topics relevant to forest conservatiion include the Threefold Learning (Sikkhattaya), the Five Precepts (Panjasila), the Moral Fear and Shame (Hiri-Otappa). The Threefold Learning provides the conceptual structure for establishing rules, planning, providing wisdoms for a community to follow the agreed rules. The Five Precepts are a financial and vital assurance that everyone in the community will work together to find and adhere to the agreements in forest conservation. Finally, Moral Fear and Shame will create consciousness among people,

so that they will not violate the agreement and work together toward sustainable use of forest resources.

Buddhism-integrated Approaches to Sustainable Conservation of Forest consist of three main approaches. First, “The Threefold-Learning Approach” employs the Precept (sila) as a framework for establishing rules and agreements, the Concentration (samadhi) as a way to fixate everyone on solving the problems and maintaining the condition of the forests, and the wisdom (pañña) as an analytical tool to find roots and concrete solutions for their problems. Second, “the Five-Precept Approach” dictates the guidelines for the conservation, in which people will not kill animals, steal forest product, lie, harvest timber for sale, or use woods for alcoholic beverages. They will also together come up with agreements that integrate Buddhadhamma with local traditions for sustainable uses and monitoring of the forest. Third, “The Moral Fear and Shame Approach” plants the consciousness within people’s mind to have same and fear for violating the rules, which leads to avoidance of wrong-doings in the forest conservation.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง
“แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ. ดร.ประเวศ อินทองปาน)

กรรมการ

(ผศ. ดร.อุทัย สติมัน)

กรรมการ

(ดร.บุญเลิศ โอธสุ)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ดวงเพชร สมศรี)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.ดวงเพชร สมศรี

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูพัชรกิตติโสภณ)

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นงานวิจัยที่ตอบโจทย์สังคมเพื่อให้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับความ เป็นอยู่ของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันอย่างยั่งยืน โดยมีพระผู้มีพระภาคและ สงฆ์สาวกเป็นต้นแบบ งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ก็ด้วยมีผู้ให้คำปรึกษาที่มีความเชี่ยวชาญใน แต่ละสาขาที่ท่านให้ข้อเสนอแนะทางหลักวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพันธ์ ศุภษร และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดวงเพชร สมศรี อาจารย์ที่ปรึกษาดุชฎินิพนธ์ ที่กรุณาสละเวลาให้แนวคิด และคำแนะนำตลอดถึงการช่วยตรวจสอบข้อบกพร่องในการเขียนงานดุชฎินิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์

บนเส้นทางการศึกษาและงานวิจัยประสบความสำเร็จในครั้งนี้ เพราะได้รับการสนับสนุน ทุนการศึกษาจากพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) รองศาสตราจารย์ ดร. อรุณพร อิฐรัตน์ มูลนิธิ หลวงพ่อพุทธโธภาวนา ดร. อรชร ไกรจักร และที่ลืมไม่ได้ก็คือ พระครูบริหารกิจโกศล พระอุปัชฌาย์ พระครูนิคมวรคุณ คุณบัวลอย ชัยมงคล คุณวีรพรธณ เขียรประโคน ขอขอบคุณ อาจารย์และผู้สนับสนุนทุนการศึกษาทุกท่าน ไว้ ณ ที่นี้

การดำเนินงานวิจัยฉบับนี้ ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากทุกฝ่าย ขอคุณ พระสังฆาธิการในเขตพื้นที่การปกครอง เจ้าหน้าที่ป่าไม้บุรีรัมย์ เทศบาลตำบลหนองไผ่งาม องค์การ บริหารส่วนตำบลเขาคอก ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่การวิจัย ที่อำนวยความสะดวก ให้คำปรึกษา สนับสนุนด้านข้อมูลและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้

ท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณบิดา มารดาผู้ให้กำเนิด ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณ เพื่อน สหธรรมิกและสาธุชนทั้งหลาย ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จนี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านซึ่งเป็นผู้ ประสิทธิ์ประสาทวิชา นับตั้งแต่ครั้งเยาว์วัยจบจนกระทั่งถึงปัจจุบันและขอบคุณเพื่อนนิสิตที่คอย ช่วยเหลือและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา

พระครูพัชรกิตติโสภณ

๙ กันยายน ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญแผนภูมิ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๑
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๒๒
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๒๒
บทที่ ๒ แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาสถาปัตยกรรมและสภาพปัญหาป่าชุมชนในเขตพื้นที่ อำเภอบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์	๒๓
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับป่าไม้	๒๔
๒.๑.๑ ชนิดของป่าไม้ในประเทศไทย	๒๕
๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า อนุรักษ์	๒๖
๒.๑.๓ ความหมายของคำว่า ป่าไม้	๒๘
๒.๑.๔ การใช้ประโยชน์จากป่าไม้	๒๙
๒.๑.๕ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้	๓๑
๒.๑.๖ การมีส่วนร่วมของประชาชน	๓๒
๒.๒ การอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาสถาปัตยกรรม	๓๓
๒.๒.๑ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม	๓๔
๒.๒.๒ การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า	๓๔
๒.๓ สภาพปัญหาป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด	๓๖

๒.๓.๑	สภาพผื่นป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก	๓๖
๒.๓.๒	พฤติกรรมของชุมชนที่มีผลต่อผื่นป่า	๓๖
๒.๓.๓	สภาพปัญหาป่าชุมชนที่เกิดจากการกระทำของบุคคล	๓๗
๒.๓.๔	สรุป	๔๐
๒.๔	สภาพปัญหาป่าชุมชน ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย (ป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย ป่าชุมชนเขาคอก ป่าชุมชนป่าโคกโมง ป่าชุมชนป่าโคกกรวด ป่าชุมชนป่าโคกสูง ป่าละเวีย ป่าหนองหิน)	๔๑
๒.๔.๑	สภาพผื่นป่าชุมชนเขาคอก	๔๑
๒.๔.๒	พฤติกรรมของชุมชนที่มีผลต่อผื่นป่า	๔๑
๒.๔.๓	สภาพปัญหาป่าชุมชนที่เกิดจากการกระทำของบุคคล	๔๒
๒.๔.๔	สรุป	๔๕
๒.๕	สรุป	๔๖
บทที่ ๓	หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้	๔๘
๓.๑	แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในพระพุทธศาสนา	๔๘
๓.๑.๑	ความเป็นมาของพระพุทธศาสนากับป่าไม้	๔๙
๓.๑.๒	พระพุทธเจ้ากับธรรมชาติ	๔๙
๓.๑.๓	พระพุทธศาสนากับป่าไม้	๕๑
๓.๑.๔	พระพุทธบัญญัติเรื่องพืช	๕๓
๓.๑.๕	พระพุทธศาสนากับสัตว์	๕๔
๓.๑.๖	วิถีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้ สัตว์และน้ำ	๕๕
๓.๑.๗	การอนุรักษ์ป่าไม้ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก	๕๗
๓.๑.๘	คำสอนเรื่องป่าไม้ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๖๑
๓.๑.๙	สรุป	๖๓
๓.๒	พิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้	๖๔
๓.๒.๑	ความหมาย	๖๔
๓.๒.๒	พิธีกรรมการบวชต้นไม้ หรือการบวชป่า	๖๕
๓.๒.๓	พิธีกรรมการทอดผ้าป่าต้นไม้/พันธุ์ไม้	๖๗
๓.๒.๔	พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้	๖๗
๓.๒.๕	พิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้	๖๗
๓.๓	แนวคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้	๖๗
๓.๓.๑	แนวคำสอนเรื่องความไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย	๗๑
๓.๓.๒	แนวคำสอนเรื่องธุดงค์วัตร	๗๓
๓.๓.๓	แนวคำสอน สือธรรม/ชาดก	๗๗
๓.๓.๔	ป่ากับการบรรลุดุธรรม	๘๑
๓.๓.๕	สรุป	๘๓

๓.๔ พุทธธรรมที่สัมพันธ์กับป่าไม้	๘๔
๓.๔.๑ พุทธธรรมกับเรื่องต้นไม้มีชีวิต	๘๔
๓.๔.๒ พุทธธรรมกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็น	๘๕
๓.๔.๓ พุทธธรรมกับการไม่ฝ่าฝืนกฎประเพณีความเชื่อ ของประชาชน	๘๖
๓.๔.๔ พุทธธรรมกับการไม่ฝ่าฝืนกฎธรรมชาติ	๘๗
๓.๕ ไตรสิกขากับการอนุรักษ์ป่าไม้	๘๘
๓.๕.๑ สีสสิกขากับการอนุรักษ์ป่าไม้	๙๑
๓.๕.๒ อธิจิตตสิกขากับการอนุรักษ์ป่าไม้	๙๒
๓.๕.๓ อธิปัญญากับการอนุรักษ์ป่าไม้	๙๓
๓.๕.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างศีลและปัญญา	๙๓
๓.๖ ศีล ๕ กับการอนุรักษ์ป่าไม้	๙๔
๓.๖.๑ ศีลข้อที่ ๑ กับการไม่ฆ่า ไม่ทำลายสัตว์ที่อาศัยต้นไม้	๙๔
๓.๖.๒ ศีลข้อที่ ๒ กับการไม่ขโมยไม้และพืชพันธุ์อื่น	๙๖
๓.๖.๓ ศีลข้อที่ ๓ กับการมองของบุคคลที่มีต่อป่าไม้	๙๗
๓.๖.๔ ศีลข้อที่ ๔ กับการหลอกลวง ฉ้อฉล หรือสร้างกลโกงเพื่อให้ได้มาซึ่งไม้	๙๗
๓.๖.๕ ศีลข้อที่ ๕ กับการไม่ทำลายต้นไม้ที่เกี่ยวกับของหมักดอง	๙๘
๓.๖.๖ สรุปรูป	๙๙
๓.๗ หิริ โอตตัมปะ ธรรมคัมภีร์ครองโลกกับการอนุรักษ์ป่าไม้	๙๙
๓.๗.๑ หิริ โอตตัมปะกับการสำนึกความชั่ว	๑๐๒
๓.๗.๒ หิริ โอตตัมปะกับการห้ามจิตไม่ฝ่าฝืน ไม่ทำลาย	๑๐๓
๓.๘ สรุปรูป	๑๐๔
บทที่ ๔ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ	๑๐๕
๔.๑ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ	๑๐๖
๔.๑.๑ ศาสตร์พระราชากับการบูรณาการเชิงพุทธ	๑๐๖
๔.๑.๒ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการบูรณาการเชิงพุทธ	๑๐๙
๔.๑.๓ การมีส่วนร่วมกับการบูรณาการเชิงพุทธ	๑๑๐
๔.๒ องค์ความรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ	๑๑๑
๔.๒.๑ การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา	๑๑๒
๔.๒.๒ การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักศีล ๕	๑๑๔
๔.๒.๓ การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักหิริ โอตตัมปะ	๑๑๖
๔.๓ สรุปรูป	๑๑๗
บทที่ ๕ สรุปรผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๘
๕.๑ สรุปรผลการวิจัย	๑๑๘

๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๒
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๒๒
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ	๑๒๒
๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๒๒
บรรณานุกรม	๑๒๓
ภาคผนวก	๑๒๙
ผนวก ก หนังสือขออนุญาตผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๓๐
ผนวก ข เครื่องมือวิจัย	๑๓๖
ผนวก ค รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๔๓
ผนวก ง หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์และรายนามผู้สนทนากลุ่มและให้สัมภาษณ์	๑๔๔
ผนวก จ ภาพประกอบงานวิจัย	๑๔๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๙

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิที่ ๑ แสดงองค์ความรู้ตามแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักไตรสิกขา	๑๑๓
แผนภูมิที่ ๒ แสดงองค์ความรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักศีล ๕	๑๑๕
แผนภูมิที่ ๓ แสดงองค์ความรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักhiri โอตตัมปะ	๑๑๖

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ ๑ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา	๑๒๑
ตารางที่ ๒ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักศีล ๕	๑๒๑
ตารางที่ ๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักhiri โอตตัมปะ	๑๒๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ดุष्ฎินิพนธ์เล่มนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยใช้ชื่อย่อคัมภีร์/เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๒/๓๑๓. หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๓๒๒ หน้า ๓๑๓ อ้างจาก ที.ม. (บาลี) สุตตฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาลี (ภาษาบาลี) อ้างอิงจาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖. และปกรณ์วิเสส (วิสุทธีมรรค) ดังนี้เป็นต้น

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	= พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= พระวินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	= พระวินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิ.สุทธี. (ไทย) = วิสุทธีมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา**อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก**

ช.ธ.อ. (ไทย) = ชุททกนิกาย อรรถกถาธรรมบท (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระราชดำริ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ซึ่งได้อัญเชิญมาดังนี้

สำหรับการปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขาจะต้องปลูกต้นไม้หลาย ๆ ชนิด เพื่อให้ได้ประโยชน์อเนกประสงค์ คือ มีทั้งไม้ผล ไม้สำหรับก่อสร้างและใช้สำหรับทำฟืน ซึ่งราษฎรจำเป็นต้องใช้เป็นประจำ ซึ่งเมื่อตัดไปใช้แล้วก็ปลูกทดแทนเพื่อหมุนเวียนทันทีที่นี้จะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของโครงการ^๑

การฟื้นฟูและอนุรักษ์บริเวณต้นน้ำ ซึ่งมีสภาพแห้งแล้งโดยเร่งด่วน โดยทดลองใช้วิธีใหม่ เช่น การผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำในระดับบนลงไปตามแนวร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ แผ่ขยายออกไป สำหรับน้ำส่วนที่เหลือก็จะไหลลงอ่างเก็บน้ำในระดับต่ำลงไป เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางด้านงานเกษตรกรรม ควรปลูกป่าทดแทนตามแนวร่องน้ำ ซึ่งมีความชุ่มชื้นมากกว่าบริเวณอื่นเขาจึงจะทำให้เห็นผลเร็วเป็นการประหยัดกล้าไม้และปลอดภัยจากไฟป่า^๒

ถ้าดูในโลกก็เห็นได้ว่าความวุ่นวายนานาประการ ทั้งในด้านที่มนุษย์ทำ ทั้งในด้านที่ธรรมชาติทำ ในระยะหลัง ๆ นี้ ก็ดูได้ว่ามีภัยธรรมชาติทั่วโลก เพราะว่สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง เขาบอกว่าเพราะว่ามีสารคาร์บอนขึ้นไปในอากาศมาก จะทำให้เหมือนเป็นตู้กระจกครอบ แล้วโลกนี้ก็จ้ะร้อนขึ้น เมื่อโลกนี้ร้อนขึ้น มีหวังว่าน้ำแข็งจะละลายลงทะเลและรวมทั้งน้ำในทะเลนั้นจะพองขึ้น เพราะสิ่งของที่ร้อนขึ้นย่อมมีการพองขึ้น ปริมาตรก็มากขึ้น เมื่อน้ำพองขึ้น ก็จะทำให้ที่ต่ำ เช่น กรุงเทพฯ ถูกน้ำทะเลท่วม อันนี้เป็นเรื่องเขาว่า ก็เลยสนใจว่าเรื่องเป็นอย่างไร จึงได้ข้อมูลมาว่า สิ่งที่ทำให้คาร์บอน (ในรูปคาร์บอนไดออกไซด์) ในอากาศ เพิ่มมากขึ้นนั้น มาจากการเผาเชื้อเพลิงซึ่งอยู่ในดินและการเผาไหม้”^๓

---

^๑ พระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในส่วนของการปลูกป่าบริเวณต้นน้ำ ณ โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่สา เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๒๐.

^๒ พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗.

^๓ พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา รโหฐาน พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๒.

การปลูกป่า ไม่ควรนำเอาพื้นที่ที่ราษฎรอาศัยอยู่ก่อนแล้วมาปลูกป่าและป่าที่ปลูกขึ้นก็ควรจะมีสภาพที่เป็นป่าอย่างแท้จริงจึงควรปลูกไม้หลายประเภทคละกัน โดยเฉพาะไม้พื้นเมืองที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและกล้าไม้ที่จะนำไปปลูกจะต้องมีความทนทานพอสมควร^๔ เราจะทำให้ประเทศไทยกลับมีความอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้นได้ ขออย่าไปรังแกป่าเท่านั้นเอง^๕

พระราชเสาวนีย์ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ความในสาระสำคัญตอนหนึ่ง ปรากฏดังนี้ว่า

อันที่จริงการปฏิญญารักษาป่านี้ เป็นประโยชน์แก่พวกเราทุก ๆ คนและลูกหลานของเราในอนาคต เพราะเมืองไทยไม่มีแหล่งน้ำจืดที่ไหนเลย นอกจากป่า ป่าเป็นแหล่งน้ำจืด ป่าเป็นที่เก็บกักน้ำบริสุทธิ์สำหรับพวกเราได้ทำมาหากิน ได้บริโภค เชื่อว่าผืนดินของเรานี้ จะได้เป็นผืนดินที่เป็นประโยชน์ ให้ชีวิตของพวกเราอย่างแท้จริง ที่เราเป็นนักเกษตรกรรมกลีกรวม ถ้าขาดต้นไม้ ขาดป่า เราก็คขาดความชุ่มชื้นความชุ่มชื้นนี้หมายถึง ฝนตกต้องตามฤดูกาล ต้นไม้นี้เป็นของมีประโยชน์มาก เขาจะระเหยความชุ่มชื้นขึ้นไปบนท้องฟ้าไปผสมกับส่วนประกอบในท้องฟ้า ทำให้มีฝนตกต้องตามฤดูกาลและเมื่อฝนฟ้าตกลงมาเขาก็จะเก็บน้ำไว้ที่ตัวต้นไม้และก็ในรากทำให้เกิดน้ำใต้ดินที่สมบูรณ์ อย่างที่เวลาเราขุดน้ำ ที่ผืนดินเราก็จะได้น้ำอย่างสมบูรณ์ ... พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ถือว่าวันนี้เป็นวันที่นิมิตดี ท่านทั้งหลายราษฎรของประเทศไทย ลูกขึ้นมาร่วมกันรักษาทรัพยากรที่หายากที่สุดในโลกและไม่มีวันที่จะเพิ่มขึ้นในโลกนี้คือ น้ำ น้ำที่เป็นสายธารแห่งชีวิต น้ำที่เป็นผู้ชุบชีวิตเราตั้งแต่ก่อนเราเกิด เวลาที่เราอยู่ในท้องแม่ เราต้องลอยอยู่ในน้ำ เพื่อป้องกันการกระทบกระเทือน ที่จะเกิดมีแก่ชีวิตของพวกเรา ที่ยังเป็นเด็กเล็ก ๆ อยู่ เพราะฉะนั้น ในการที่ท่านมีความปรารถนาดีที่จะพิทักษ์รักษาทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ ...ข้าพเจ้าจึงเลือกคำว่า “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต”^๖

ป่าไม้ถือว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญยิ่งต่อมนุษยชาติ การช่วยกันรักษาสมดุลของธรรมชาติหรือระบบนิเวศ จึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำ ในพระพุทธศาสนา มีข้อบัญญัติเกี่ยวกับต้นไม้ โดยพระผู้มีพระภาคทรงห้ามมิให้ตัดไม้ เพราะจะเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม ปรากฏความสำคัญใน

^๔ พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ณ พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๓๖.

^๕ พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗.

^๖ พระราชเสาวนีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานแก่ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า บ้านสร้างถ่อน้อย ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอตัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๘.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วนโรปสูตร ว่าด้วยการปลูกป่าสรุปความดังนี้ ... ขนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์^{๗๗} ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำและให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ขนเหล่านั้น ...^{๗๘} ในส่วนของพระพุทธศาสนา ก็มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงการมีชีวิตที่ดีที่ประเสริฐ การผลิต การบริโภคและการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ไม่ควรสิ้นสุดที่ตัวมันเอง แต่ควรจะสิ้นสุดที่การพัฒนาที่บรรณาธิปไตย โดยวิธีการดังต่อไปนี้

๑) การกินให้น้อย เป็นการสอนให้กินเฉพาะเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ดังปรากฏความในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก โอปัมมวรรค จุฬหัตถิปโทปมสูตรว่า “... ฉันทมื่อเดียวไม่ฉันทอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล” “... ภิกษุฉัน เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง ...”^{๗๙}

๒) การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ คนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ ดังปรากฏความที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ในหนังสือ “คนกับป่า” สรุปสาระสำคัญดังนี้ว่า

แม้แต่ยามปกติในพระชนม์ชีพของพระองค์พระพุทธองค์ก็เสด็จจาริกไปในท้องถื่นตามหัวเมืองต่างๆอยู่ตลอดเวลาและในการจาริกนั้นพระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่านป่าเป็นประจำแล้ว ก็ขอบปลื้มพระองค์ไปประทับอยู่ในป่าเป็นระยะๆชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากที่สุดเพราะฉะนั้นชื่อป่าต่างๆมีมากในพุทธประวัติเช่นป่ามหาวันป่าอัญชันวันป่าอัมพาลวันป่ารักชิตวันเป็นต้นชื่อวัดต่างๆก็มีชื่อลงท้ายด้วย “วัน” ซึ่งแปลว่า “ป่า” เช่นวัดเขตวัน (วัดป่าเจ้าเจตหรือวัดสวนเจ้าเขต)วัดเวฬุวัน (วัดป่าไผ่) วัดป่าวาริกันพวันวัดอัมพวัน ฯลฯ แสดงว่าวัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนี้เราจึงถือว่าป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้าเองและในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา^{๘๐}

๓) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด พระพุทธเจ้าสอนให้คนใช้ธรรมชาติในการพัฒนาจิตใจพฤติกรรมและศีลธรรมของตนเอง ดังนั้น คนเราต้องเรียนรู้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

^{๗๗} สวนอันน่ารื่นรมย์ หมายถึงสวนไม้ดอกผลอันน่ารื่นรมย์ ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. ๑/๔๗/๘๖. – ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๗๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๗๙} ฉันทในเวลาวิกาล คือ เวลาที่ห้ามไว้เฉพาะแต่ละเรื่อง เวลาวิกาลในที่นี้หมายถึงผิดเวลาที่กำหนดไว้คือ ตั้งแต่หลังเที่ยงวันจนถึงเวลาอรุณขึ้น ม.ม.อ. ๒/๒๕๓/๑๖๖, ที.สี.อ. ๑/๑๐/๗๕ – ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๓/๓๒๔.

^{๘๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๓-๒๕๔/๓๒๔-๓๒๕.

^{๘๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓.

อย่างชาญฉลาด^{๑๒} และทรงแสดงถึงประโยชน์ของป่าที่มีต่อภิกษุคือช่วยขจัดความหวาดกลัวให้หายไป ได้ ดั่งข้อความตอนหนึ่งในมหาสีหนาทสูตรว่า

เรานั้นเข้าอาศัยแนวป่ามาแล้วแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ที่ว่าน่ากลัวนั้นเพราะเป็นแนวป่าที่น่าสะพรึงกลัวผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งยังมีรากะเข้าไปยังแนวป่านั้นโดยมากย่อมขนพองสยองเกล้าเรานั้นอยู่ที่กลางแจ้งตลอดทั้งคืนในราตรีที่หนาวเหน็บซึ่งอยู่ระหว่างเดือน ๓ ต่อเดือน ๔ เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมตกเห็นปานนั้น (แต่) อยู่ในแนวป่าในเวลากลางวันในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อนเราอยู่ในที่แจ้งในเวลากลางวันแต่อยู่ในแนวป่าในเวลากลางคืนคาถาน่าอัศจรรย์นี้เราไม่เคยได้ยินมาก่อน ปราภฏแก่เราว่า ‘มุนีผู้ใสสะอาดแสวงหาความหมดจดอับแต่ดอบน้ำค้างเปลือยกายทั้งมิได้ผิงไฟ อยู่คนเดียวในป่าที่น่ากลัว’^{๑๓}

ในปาสาธลิสสูตรพระพุทธเจ้าได้ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่าพระองค์ทรงแสวงหาสถานที่สงบสงัดสำหรับเป็นที่บำเพ็ญเพียรเพื่อโพธิญาณซึ่งทรงปรารถนาถึงธรรมชาติว่า

ภิกษุทั้งหลายเรานั้นแสวงหาว่า อะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบ ซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอรุเวลาเสนาณิกม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดีน่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบเราจึงคิดว่า ‘ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร’ เราจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่า ‘ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร’^{๑๔}

ปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากป่าไม่ได้ถดถอยน้อยลงในปัจจุบัน ทำให้สะท้อนถึงความสำคัญของพฤติกรรมมนุษย์ที่ไม่ได้นำหลักธรรมทางศาสนา มาปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ปัญหามลภาวะหรือปัญหาอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้ สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าที่เกิดขึ้นในสังคม มนุษย์ไม่ได้พยายามแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ซึ่งปัญหาดังกล่าวที่พบเห็นมี ๑) ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วม ๒) ทำให้เกิดการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดิน ๓) ทำให้ขาดสภาพคล่องทางระบบนิเวศ และ ๔) ทำให้ขาดที่พักผ่อนหย่อนใจ

ในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอีสานใต้ (จังหวัดบุรีรัมย์) เป็นเขตพื้นที่ที่มีการรุกรานป่าไม้โดยเกิดจากสภาพเศรษฐกิจและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของบุคคลและประชาชนใน

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **โลกสวยด้วยมือเรา: ธรรมะ**, สถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง ๕, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๔๐. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.youtube.com>. [๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๑๓} ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๕๗/๑๖๐-๑๖๑.

^{๑๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๗๙/๓๐๓-๓๐๔.

เขตพื้นที่ป่าไม้ค่อนข้างมาก ความเสื่อมโทรมของป่าไม้มีปรากฏให้เห็นและไม่ปรากฏว่า ได้มีวิธีการหรือกระบวนการใดได้ดำเนินการเพื่อจัดการกับปัญหานี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานใต้ อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมดังนั้น ในงานวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นในส่วนของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้เขตพื้นที่ ๒ แห่งหลัก ๆ คือ ๑) ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุุมพุก ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ และ ๒) ป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย ป่าชุมชนป่าเขาคอก ป่าชุมชนป่าโคกโหมง ป่าชุมชนป่าโคกกรวด ป่าชุมชนป่าโคกสูง ป่าชุมชนป่าละเว้า และป่าชุมชนป่าหนองหิน ซึ่งผืนป่าเหล่านี้ ล้อมรอบด้วยชุมชนทั้งหมด ๑๕ หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านเขาคอก หมู่ที่ ๑ บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ ๕ บ้านโคกกะนัง หมู่ที่ ๖ บ้านหนองตะโก หมู่ที่ ๗ บ้านละหอกกระสัง หมู่ที่ ๘ บ้านโนนศิลา หมู่ที่ ๙ บ้านไพรวัลย์น้อย หมู่ที่ ๑๐ บ้านโคกเศรษฐี หมู่ที่ ๑๑ บ้านหนองมะกอก หมู่ที่ ๑๒ บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านใหม่ถาวร หมู่ที่ ๑๑ และบ้านเขาคอก หมู่ที่ ๑๕ ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งกล่าวได้ว่า ป่าชุมชนดังกล่าว เป็นป่าไม้ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่บุคคลหรือประชาชนในเขตพื้นที่ดังกล่าวยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ อย่างเป็นรูปธรรม

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีหลายประการที่กล่าวถึงการดูแล ป้องกัน รักษาป่าไม้ แม้จะไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมานัก แต่ก็ถือได้ว่า เป็นการกล่าวอ้างถึงและเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปและประชาชนในเขตพื้นที่ป่าไม้ หรืออุทยานแห่งชาติก็ตาม ต้องนำมาพิจารณาและประยุกต์หลักธรรมที่ เกี่ยวเนื่องกับการรักษา ดูแลป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ผู้วิจัยสนใจทำงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” เพราะ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเกี่ยวกับการปลูกป่าทดแทน ซึ่งเป็นความเกี่ยวเนื่องกับป่าไม้โดยตรงและ เล็งเห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของป่าไม้ โดยผู้วิจัยได้เริ่มจากวัดโสภณวนารามเป็นปฐมบท เริ่ม ดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับรางวัลรองชนะเลิศ ระดับประเทศ ในโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์และได้รับ รางวัลอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ณ ศูนย์ประชุมไบเทค บางนา ดังนั้น จึงเกิดความสนใจในการที่จะนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปบูรณาการ ทำความเข้าใจและดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการ ใช้ข้อมูลจากการสังเกต สทนากลุ่มและสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อพัฒนาและสร้างความตระหนักรู้ให้ เกิดขึ้นกับบุคคลและประชาชนทั่วไปในเขตพื้นที่ป่าไม้และเขตใกล้เคียงที่ควรต้องทำความเข้าใจ จาก เหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรดำเนินการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน เชิงพุทธบูรณาการ” โดยใช้พื้นที่ป่าชุมชนในเขตอำเภอบ้านกรวดและอำเภอประโคนชัย จังหวัด บุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ในการวิจัย อันจะเป็นการนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมของบุคคลในเขตป่า ชุมชนและบุคคลทั่วไป เพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมและโลกใน อนาคตต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวความคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาสถาปัตยกรรมและสภาพปัญหาป่าชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอบ้านกรวดและอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้
- ๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวความคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์แห่งพระราชาสถาปัตยกรรมและสภาพปัญหาป่าชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการว่ามีแนวทางการอนุรักษ์อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

มีขอบเขตของการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย

- ๑) แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้
- ๒) สภาพปัญหาการอนุรักษ์ป่าไม้ของพื้นที่ป่าชุมชน ในเขตอำเภอบ้านกรวด ดังนี้
  - ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด
- ๓) สภาพปัญหาการอนุรักษ์ป่าไม้ของพื้นที่ป่าชุมชนในเขตอำเภอประโคนชัย ดังนี้
  - (๓.๑) ป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง-โคกสวย
  - (๓.๒) ป่าชุมชนป่าเขาคอก
  - (๓.๓) ป่าชุมชนป่าโคกโมง
  - (๓.๔) ป่าชุมชนป่าโคกกรวด
  - (๓.๕) ป่าชุมชนป่าโคกสูง
  - (๓.๖) ป่าชุมชนป่าละเวีย
  - (๓.๗) ป่าชุมชนป่าหนองหิน
- ๔) พุทธธรรมเพื่อการสนับสนุนแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน
- ๕) แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร ได้แก่

- ๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถางานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำราและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่

๑) พื้นที่ป่าชุมชนในเขตอำเภอบ้านกรวด ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์

๒) พื้นที่ป่าชุมชนในเขตอำเภอประโคนชัย ได้แก่ (๑) ป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย (๒) ป่าชุมชนป่าเขาคอก (๓) ป่าชุมชนป่าโคกโฌง (๔) ป่าชุมชนป่าโคกกรวด (๕) ป่าชุมชนป่าโคกสูง (๖) ป่าชุมชนป่าละเวีย และ (๗) ป่าชุมชนป่าหนองหินตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง ได้แก่

๑) พระสงฆ์ในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๔ รูป
๒) ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๒๔ คน
๓) เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๑ คน
๔) บุคคลทั่วไปในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๖ คน

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านเวลา

เดือนเมษายน ๒๕๖๑ – ตุลาคม ๒๕๖๑

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย

๑.๕.๑ **แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้** หมายถึง แนวทางด้านความคิด การปฏิบัติและการสนับสนุนการศึกษาด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ถูกต้อง ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ป่าไม้ เกิดความรักและหวงแหนป่าไม้ เกิดความร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าไม้อย่างจริงจังและยั่งยืน

๑.๕.๒ **เชิงพุทธบูรณาการ** หมายถึง แนวทางในการผสมผสานแนวคิดทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์พระราชา การมีส่วนร่วม ภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาสังเคราะห์ให้เกิดแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม มี ๓ แนวทาง คือ ๑) การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา ๒) การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักศีล ๕ และ ๓) การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักทริโอดตัดปะ

๑.๕.๓ **ศาสตร์พระราชา** หมายถึง พระบรมราชาบาท พระราชดำรัส พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ และพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

๑.๕.๔ ป่าชุมชน หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ของบุคคลในชุมชนที่มีส่วนร่วมในผืนป่าตั้งแต่การป้องกัน การปลูกทดแทนบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ด้วยการพัฒนารูปแบบและเทคนิคการใช้ผลประโยชน์ของผลผลิตจากป่าไม้และการปันผลประโยชน์สู่ชุมชนและผืนป่าอย่างยั่งยืน

๑.๕.๕ พื้นที่ป่าชุมชนในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ หมายถึง พื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุงพุก ตำบลหนองไม้งาม ในเขตอำเภอบ้านกรวด และในเขตอำเภอประโคนชัย ประกอบด้วย (๑) ป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย (๒) ป่าชุมชนป่าเขาคอก (๓) ป่าชุมชนป่าโคกโฌง (๔) ป่าชุมชนป่าโคกกรวด (๕) ป่าชุมชนป่าโคกสูง (๖) ป่าชุมชนป่าละเวีย และ (๗) ป่าชุมชนป่าหนองหินตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๕.๖ การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเทศบาลตำบลหนองไม้งามและเทศบาลตำบลเขาคอก รวมถึงกิจกรรมที่ทางกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้จัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ โดยบุคคลในชุมชนได้แสดงแนวคิดและแสดงพฤติกรรมที่มุ่งเน้นในสาระสำคัญว่าควรมีส่วนร่วมในการคิด ปรัชญาหรือตัดสินใจ วางแผนและกำหนดทางเลือก ดำเนินการใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นในกิจกรรมนั้น ๆ

๑.๕.๗ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม อีกประการหนึ่งคำที่นำมาใช้เป็นไวพจน์ด้วยกันได้คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระราชบัญญัติป่าไม้^{๑๕} มาตรา ๒๙ (๑๘) ผู้ใดเก็บหาของป่าหวงห้ามหรือทำอันตรายด้วยประการใดแก่ของป่าหวงห้ามในป่า ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่หรือได้รับสัมปทานตามความในพระราชบัญญัตินี้และต้องเสียค่าภาคหลวงกับทั้งต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในกฎกระทรวงการอนุญาตนั้นพนักงานเจ้าหน้าที่เมื่อได้รับอนุมัติจากรัฐมนตรีแล้วจะอนุญาตให้ผูกขาดโดยให้ผู้รับอนุญาตเสียเงินค่าผูกขาดให้แก่รัฐบาลตามจำนวนที่รัฐมนตรีกำหนดก็ได้

พระราชบัญญัติป่าไม้ มาตรา ๕๔ (๓๐) ห้ามมิให้ผู้ใดก่อสร้างแผ้วถางหรือเผาป่าหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำลายป่าหรือเข้ายึดถือหรือครอบครองป่าเพื่อตนเองหรือผู้อื่น

^{๑๕}ราชกิจจานุเบกษา, **พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔** (ฉบับแก้ไข) ครั้งที่ ๕, พุทธศักราช ๒๕๑๘. หน้า ๗.

เว้นแต่จะกระทำภายในเขตที่ได้จำแนกไว้เป็นประเภทเกษตรกรรมและรัฐมนตรีได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาหรือโดยได้รับใบอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่การขออนุญาตและการอนุญาตให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

พระราชบัญญัติป่าไม้ มาตรา ๕๕ ผู้ใดครอบครองป่าที่ได้ถูกแผ้วถางโดยฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติแห่งมาตราก่อนให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลนั้นเป็นผู้แผ้วถางป่านั้น

พระราชบัญญัติป่าไม้ มาตรา ๕๘ ทวี ในกรณีทำไม้หวงห้ามหรือเก็บหาของป่าหวงห้ามโดยการให้สัมปทานการอนุญาตให้ผูกขาดหรือการอนุญาตให้ทำไม้หวงห้ามเพื่อการค้าในเขตป่าสงวนแห่งชาติหรือป่าที่ได้เตรียมการกำหนดเป็นป่าสงวนแห่งชาติหรือที่ได้กำหนดโครงการทำไม้หรือเก็บหาของป่าไว้แล้วหรือการอนุญาตตามมาตรา ๑๓ มาตรา ๑๘ หรือมาตรา ๕๔ รัฐมนตรีมีอำนาจกำหนด (๑) ให้ผู้รับสัมปทานหรือผู้รับอนุญาตทำการบำรุงป่าหรือปลูกสร้างสวนป่าตามคำสั่งและวิธีการที่พนักงานเจ้าหน้าที่กำหนดหรือ (๒) ให้ผู้รับสัมปทานหรือผู้รับอนุญาตออกค่าใช้จ่ายเพื่อให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทำการบำรุงป่าหรือปลูกสร้างสวนป่าให้แทนในกรณีตามที่ (๓) ให้คิดค่าใช้จ่ายได้ไม่เกินหกเท่าของค่าภาคหลวงหรือตามอัตราพื้นที่ป่าที่ได้รับสัมปทานหรือรับอนุญาตไม่เกินร้อยละหนึ่งพันสองร้อยบาททั้งนี้ตามที่รัฐมนตรีเห็นสมควร

พระราชบัญญัติป่าชุมชน^{๑๖} มาตรา ๓๔ ห้ามมิให้ทำไม้^{๑๗} ในบริเวณเพื่อการอนุรักษ์ในเขตป่าชุมชน

การทำไม้นอกบริเวณที่กำหนดในวรรคหนึ่ง หรือการทำไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนปลูกขึ้นเองในบริเวณเพื่อการใช้สอยให้ทำได้ตามความจำเป็น เพียงเฉพาะเพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชนหรือใช้ในกิจการสาธารณะภายในชุมชนนั้น ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามระเบียบของคณะกรรมการนโยบายป่าชุมชน

การเก็บของป่า^{๑๘} ในเขตป่าชุมชนให้เป็นไปตามระเบียบของคณะกรรมการนโยบายป่าชุมชน

^{๑๖} สภานิติบัญญัติแห่งชาติ, ร่าง พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๐, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://royalproject.dnp9.com/> [๘ กันยายน ๒๕๖๑].

^{๑๗} ทำไม้ หมายความว่า ตัด ฟัน กาน โคน ลิด เลื่อย ฝ่า ถาก ทอน ขุด หรือชักลากไม้ที่มีอยู่ในป่า หรือนำไม้ที่มีอยู่ในป่าออกจากป่าด้วยประการใด ๆ ดูรายละเอียดใน สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, **พระราชบัญญัติป่าไม้พุทธศักราช ๒๕๕๔**, หน้า ๓.

^{๑๘} ของป่า หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าดังต่อไปนี้ (๑) ฟืน ไม้ไผ่ เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ หน่อไม้ ชันและยางไม้ (๒) หญ้า อ้อ พง แขม ปรีอ คากก กระจุต กูด เห็ดและพืชอื่น (๓) ครั่ง รังผึ้ง น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง มูลค้างคาว (๔) สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ แมลง รวมทั้งไข่ของแมลงที่ไม่ใช่สัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์

พระราชบัญญัติป่าชุมชน มาตรา ๓๕ ห้ามใช้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นที่อาศัย หรือที่ทำกินโดยเด็ดขาด

การใช้ประโยชน์จากไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนในเขตอนุรักษ์ให้ทำได้ตามความจำเป็นเพียงเฉพาะใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกในป่าชุมชน หรือใช้ในกิจการสาธารณะภายในชุมชนนั้น ทั้งนี้ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

พระราชบัญญัติป่าชุมชน มาตรา ๔๐ ในเขตป่าชุมชนห้ามมิให้บุคคลใดเข้ายึดถือครอบครอง ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า ขุดหาแร่ ล่าสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครอง หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าชุมชน เว้นแต่ในกรณีที่พระราชบัญญัตินี้บัญญัติให้กระทำได้

พระราชบัญญัติป่าชุมชน มาตรา ๕๕ ผู้ใดเข้ายึดครอง ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า ขุดหาแร่ ล่าสัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครอง หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการฝ่าฝืน มาตรา ๔๐ ในเขตป่าชุมชนที่อยู่นอกเขตอนุรักษ์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สนธิ เขมจารีมหาเถระ) แสดงปาฐกถาเรื่อง “วนกถา” กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่า สรุปความได้ว่า พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะและสังฆรัตนะ หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ล้วนแต่เกิดในป่าทั้งนั้น แล้วเมื่อพระพุทธเจ้านิพพาน กนิพพานในป่าอีก คือนิพพานที่ภายใต้ต้นรัง ซึ่งเป็นสวนของเจ้ามัลลกะษัตริย์ เป็นอันได้ความว่า พระพุทธเจ้าเกิดในป่า ตรัสรู้ในป่า แสดงธรรมในป่า แล้วนิพพานในป่าด้วย พระธรรมเทศนาถ้อยคำแรกของพระองค์แสดงในป่า พระธรรมเทศนาถ้อยคำสุดท้ายที่เรียกว่า มหาปรินิพพานสูตร ก็แสดงที่ป่าคือ ป่าร้างที่พระองค์ทรงนิพพานนั่นเอง^{๑๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อว่า “คนไทยกับป่า” สรุปใจความได้ว่า ในพุทธประวัตินั้น ก็เต็มไปด้วยเรื่องของต้นไม้ พระพุทธเจ้าเองก็ประสูติใต้ต้นไม้อีก คือใต้ต้นสาละ ซึ่งถือเป็นต้นไม้ที่สำคัญในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าประสูติใต้ต้นสาละแล้วก็ปรินิพพานใต้ต้นสาละ ทั้งประสูติและปรินิพพานใต้ต้นสาละ คือต้นไม้ซึ่งเป็นที่เริ่มต้นและสิ้นสุดแห่งพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ซึ่งก็เป็นต้นไม้อีกเช่นกันและการแสดงปฐมเทศนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในพุทธประวัติ ก็เกิดขึ้นที่ป่าอสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งร่วม

ป่าคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า (๕) ดิน หิน กรวดและทรายที่ไม่ใช่แร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่. ดูรายละเอียดใน สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, **พระราชบัญญัติป่าไม้พุทธศักราช ๒๔๘๔**, หน้า ๓.

^{๑๕} สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สนธิ เขมจารีมหาเถระ), **วนกถา**, จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระธีรญาณมุนี (สนธิ เขมจารีมหาเถระ) ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๒๕), หน้า ๔๔.

รื้อด้วยต้นไม้ แม้แต่ยามปกติในพระชนม์ชีพของพระองค์ พระพุทธเจ้าก็เสด็จจาริกไปในท้องถิ่นตามหัวเมืองต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาและในการจาริกนั้น พระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่านป่าเป็นประจำ แล้วก็ชอบปลีกพระองค์ไปประทับอยู่ในป่าเป็นระยะ ๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากที่สุดเพราะฉะนั้น ชื่อป่าต่าง ๆ จึงมีมากในพุทธประวัติ เช่น ป่ามหาวัน ป่าอัญชนวัน ป่าอัมพพวัน ป่ารักชิตวัน เป็นต้น และวัดต่าง ๆ ก็มีชื่อลงท้ายด้วย “วัน” ซึ่งแปลว่า ป่า เช่น วัดเชตวัน วัดเวฬุวัน วัดป่าวารีกัมพวัน วัดอัมพวัน ฯลฯ แสดงว่า วัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนั้น จึงถือได้ว่าป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้าเองและในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา^{๒๐}

พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับป่าไม้” สรุปใจความได้ว่า การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนานั้น มองอย่างผิวเผินอาจคิดว่าไม่เกี่ยวกับการทำทาน เนื่องจากการทำทานที่ชาวพุทธคุ้นเคยจะเป็นการถวายภัตตาหารหวานคาวเสียเป็นส่วนมาก แต่ความจริงแล้ว การปลูกป่าถวายวัดนี้ เป็นการถวายทานอย่างหนึ่ง เนื่องจากป่าไม้มีนัยให้พิจารณาหลายอย่าง สงเคราะห์เข้ากับปัจจัย ๔ ก็ได้ สงเคราะห์เข้ากับธรรมทานก็ได้ สงเคราะห์เข้ากับอภัยทานก็ได้ กล่าวคือ หากถวายป่าไม้ที่อาจแปรสภาพ หรือแปรมูลค่าไปเป็นจีวร อาหาร บิณฑบาตที่פקอาศัยและยารักษาโรค ก็จัดเป็นการถวายปัจจัย ๔ หรือวัตถุทาน หากถวายป่าไม้แล้ว จัดให้มีการศึกษาธรรม สั่งสอนธรรมและปฏิบัติธรรม ก็จัดเป็นส่งเสริมธรรมทาน หากถวายป่าไม้แล้ว ที่นั้นได้กลายเป็นที่ห้ามฆ่าสัตว์ เป็นที่หลบภัย เป็นที่อาศัยของสัตว์ ก็จัดเป็นเขตอภัยทาน แต่หากมองในแง่ความสำคัญการปลูกป่าไม้ถวายวัด มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง เนื่องจากสามารถใช้เป็นเครื่องสื่อถึงพระพุทธเจ้าก็ได้ ส่งเสริมความมั่นคงของพระพุทธศาสนาก็ได้ เป็นเครื่องพัฒนาจิตใจของผู้ถวายก็ได้^{๒๑}

สุเทพ สุนทรเภสัช ได้แปลงานเขียนของโดนัลด์ สแควเรอร์ เรื่อง “นิเวศวิทยาพุทธศาสนาในประเทศไทย: พุทธทาสภิกขุและพระธรรมปิฎก” สรุปสาระสำคัญว่า นิเวศวิทยาของท่านพุทธทาสพบได้ในคำสอนของท่านที่ว่า ธรรมะก็คือธรรมชาติ คือการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของธรรมชาติ เป็นหลักธรรมที่ทำให้ท่านพุทธทาสตั้งวัดสวนโมกข์ขึ้นมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการเทศนาสั่งสอนและเพื่อปฏิบัติธรรมในบริเวณป่าใกล้เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนคำสอนของพระธรรมปิฎกนั้น มีความเป็นระบบและตั้งอยู่บนพื้นฐานของคัมภีร์ภาษาบาลีและจารีตของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ความแตกต่างดังกล่าว เป็นผลมาจากแบบแผนการดำรงชีวิตใน

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **คนไทยกับป่า**, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการองค์การการค้าของคुरुสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

^{๒๑} พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก, **พระพุทธศาสนากับป่าไม้**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙๔.

สมณเพศของท่านทั้งสอง พระธรรมปิฎกได้เขียนบทความเรื่อง “คนกับป่า” แบ่งรูปแบบการนำเสนอ เป็น ๓ ช่วงระยะเวลาคือ อดีต ปัจจุบันและอนาคต ซึ่งมีความเห็นว่า การทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นผลมาจากโลกทัศน์ตามแนวตะวันตกที่มีพื้นฐานของความเชื่อผิด ๆ ๓ ประการที่เชื่อว่า มนุษยชาติแยกจากธรรมชาติ มนุษย์มีอำนาจเหนือ เป็นนายธรรมชาติและความผาสุกของมนุษย์เกิดจากผลิตผลทางด้านวัตถุ ความเชื่อผิด ๆ ดังกล่าวเป็นทรศนะที่ผิด (มิฉนาทิจฺฐิ) ที่จะต้องเปลี่ยนเป็นทรศนะที่ถูกต้อง คือมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์จึงจะไม่ทำลายธรรมชาติและสอนให้มีความกตัญญู มีเมตตาต่อกัน เพราะทุกชีวิตต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันในแง่ของกฎแห่งกรรม โดยได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เราจำเป็นต้องให้ความสำคัญอย่างระมัดระวังต่อผลการกระทำของเรา เพื่อว่าจะได้ไม่เพิ่มความทุกข์ยากให้แก่สัตว์โลกทั้ง ๆ ที่มีความรู้สึกสำนึกและโดยที่ไม่ได้ตั้งใจก็ตาม^{๒๒}

นิวติ เรื่องพานิช ได้กล่าวถึงความสำคัญของป่าไม่ว่า ป่าไม้จัดว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่เกิดขึ้นทดแทนใหม่ได้ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้อำนวยประโยชน์แก่สังคมมนุษย์ ย่อมขึ้นอยู่กับความต้องการของมนุษย์ หรือเจ้าของป่าที่จะนำทรัพยากรป่าไม้ไปใช้ประโยชน์ในทางด้านใด โดยจะต้องคำนึงถึงศักยภาพของพื้นที่ตลอดจนความสามารถและประสิทธิภาพของป่าอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรป่าไม้ จำเป็นต้องอาศัยพื้นที่ทางนิเวศวิทยาเป็นหลัก^{๒๓}

กฤตยา ณ หนองคาย กล่าวถึงหน้าที่ของวรรณกรรมในการกระตุ้นเตือนสังคมไว้ในเรื่อง “คนกับป่า” สรุปความสำคัญว่า วรรณกรรมทำหน้าที่กระตุ้นเตือนให้สังคมฉุกคิดได้ ทุกปัญหาที่รายรอบตัวเรา ทั้งปัญหาใหญ่อย่างสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาทางการเมือง ปัญหาครอบครัว ดังนั้น การอ่านวรรณกรรมอย่างลุ่มลึก จึงช่วยทำให้เราเข้าใจโลก เช่น การอ่านวรรณกรรมด้วยกรอบการวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศที่บูรณาการศาสตร์แขนงต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ การวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศจึงน่าจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่นักวรรณกรรมเสนอมาเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาและทางออกในเรื่องสิ่งแวดล้อม รวมถึงเรื่องของสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรด้วย การอ่านวรรณกรรมและวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศจะช่วยให้เราเข้าใจเรื่องราวที่เกี่ยวกับผืนแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่^{๒๔}

^{๒๒} โดแนล สแวนเนอร์, *วัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม*, นิเวศวิทยาพุทธศาสนาในประเทศไทย: พุทธทาสภิกขุ และพระธรรมปิฎก, แปลโดย สุเทพ สุนทรภัสส, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘.

^{๒๓} นิวติ เรื่องพานิช, *ป่าและการป่าไม้*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๗.

^{๒๔} กฤตยา ณ หนองคาย, “คนกับป่า: ปัญหาเรื่องการจัดการสิทธิทรัพยากร ในวรรณกรรมของ วัธนา บุญยัง”, *แต่ศักดิ์ศรีเสมอกันทุกชั้น: วรรณกรรมกับสิทธิมนุษยชนศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑๕.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึงส่วนที่เป็นพลวัตของสถานภาพที่บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพ แปลว่าเขาแสดงบทบาทและบทบาท มี ๓ ประเภทคือ ๑) บทบาทตามใบสั่ง เป็นการปฏิบัติตามความคาดหวังของแต่ละสถานภาพ ตัวตนและทักษะ ในการแสดงบทบาทหน้าที่ที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับความคาดหวังของสถานการณ์นั้น บทบาทนี้ เน้นตรงระดับการยอมรับ ปฏิบัติตามความคาดหวังของตำแหน่งที่บุคคลเข้าครอบครอง ๒) บทบาทตามใจ บทบาทนี้ความคาดหวังต่าง ๆ จะต้องผ่านอัตรา หรือตัวตนเสียก่อนจึงมีการปฏิบัติ ขณะที่ผ่านตัวตนเองอัตรา หรือตัวตนจะกลั่นกรอง พินิจพิจารณา เลือกรส รดทอน พลิกแพลงความคาดหวังนั้นให้เหมาะสมกับตน จุดสนใจอยู่ที่แบบและสไตล์ของแต่ละคน ๓) บทบาทจริง คือพฤติกรรมของเจ้าของ หลังการผ่านขั้นตอนของสองอย่างข้างต้น จะมีพฤติกรรมเปิดเผย จะดูความซับซ้อน หรือโครงข่ายเชื่อมโยงของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็น ถ้าเพ่งไปที่บทบาทเปิดเผย จุดการวิเคราะห์จะพุ่งไปในตัวความคาดหวัง หรือการตีความคาดหวังตามสภาพนั้น ๆ^{๒๕}

มานพ นักการเรียน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา” สรุปใจความได้ว่า ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้น เพื่อการอนุรักษ์ การดูแล ป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีนี้มาจากการอุปสมบท โดยพระสงฆ์จะนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวช เพื่อมิให้ประชาชนเข้ามาทำลาย จากพิธีดังกล่าว เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกทางหนึ่ง พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทอดผ้าป่า โดยประชาชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด พระสงฆ์จะทำพิธีทอดผ้าป่า แล้วนำประชาชนไปปลูกต้นไม้ร่วมกันในบริเวณวัดและที่สาธารณประโยชน์ พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทำบุญต่าง ๆ เนื่องจากปลูกต้นไม้มากจะได้ร่มเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชนรอบ ๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่นและพิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีสะเดาะเคราะห์ โดยประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ โดยพระสงฆ์โน้มน้าวให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูก จึงได้ทั้งการสะเดาะเคราะห์ของตนเองและเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย^{๒๖}

อุดม เขยกิจวงศ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ต้นไม้ในพุทธศาสนา” สรุปใจความได้ว่า พระพุทธเจ้าของเราที่จะทรงผนวชในพระชาติที่เป็นพระชนกภูมิรานั้น ท่านก็ได้ศึกษาอะไรมากมาย

^{๒๕} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓๑-๑๔๐.

^{๒๖} มานพ นักการเรียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

ท่านไปทรงเห็นต้นมะม่วงกำลังออกผลงาม ๆ ก็ตั้งพระทัยไว้ว่า จะแวะเสวยมะม่วงนั้น แต่เมื่อพระชนกกุมารเสด็จผ่านไปแล้ว พวกอำมาตย์ก็พากันเก็บผลมะม่วงตามใจชอบ สุดท้ายก็ไม่มีมะม่วงเหลือสักผล มีแต่ต้นมะม่วงที่กิ่งก้านหักห้อยเกะกะ ใบก็ขาดวิน เมื่อพระองค์ทรงมองมะม่วงต้นหนึ่งที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ยังมีกิ่งก้านแข็งแรง ใบดกสมบูรณ์ มองดูน่าร่มเย็น จึงทรงดำริว่า เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ทรงได้คำตอบว่า เพราะมะม่วงต้นนั้นไม่มีผล คนก็ไม่ต้องการ ไม่ขว้างปา ใบของมันก็ไม่หล่นร่วง กิ่งก็ไม่หัก พอถึงพระราชวัง ก็ทรงพิจารณาอยู่แต่ในเรื่องนี้ ในที่สุด ก็ตัดสินพระทัยออกผนวชโดยอาศัยต้นมะม่วงเป็นบทเรียนสอนพระทัย ทรงเปรียบเทียบพระองค์เองกับมะม่วงต้นนั้น เห็นว่า ถ้าไม่พัวพันอยู่ในเพศฆราวาส ก็จะเป็นผู้ไปคนเดียวไม่ต้องกังวลทุกข์ร้อน เป็นผู้มื่ออิสระ^{๒๗}

รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม” สรุปลงสาระสำคัญความว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการกระทำของพระสงฆ์ที่มีคุณค่าทุกอย่างและสองในหกอย่างเกี่ยวข้องกับการปลูกดอกไม้ ผลไม้และการปลูกต้นไม้ใหญ่น้อยเพื่อเป็นร่มเงาและเป็นขอบเขตที่ใช้ปฏิบัติธรรม ตลอดจนการดูแลรักษาป่าในบริเวณที่อยู่อาศัย จะเห็นได้ว่า เกี่ยวข้องและส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้โดยตรง พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการปฏิบัติธรรมในที่อันสงบ โดยเฉพาะในป่า เช่น บริเวณโคนต้นไม้ ในขณะที่อยู่ป่า พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัด ไม่ตัดต้นไม้ ไม่ฆ่าสัตว์และไม่เผาทำลายป่า ...^{๒๘}

ธัญภักดิ์ สังฆมานนท์ กล่าวว่า การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว (Exponential growth) ทำให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้สนองความต้องการในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น ทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งบางครั้งเกินความจำเป็น จนทำให้ระบบนิเวศต่าง ๆ เสียสมดุล ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างเสื่อมโทรมร่อยหรอ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงจนไม่สามารถเอื้อประโยชน์ได้เช่นเดิม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาวิธีการ หรือมาตรการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและมีเหตุผลเพียงพอ ทั้งนี้รวมไปถึงการควบคุมขนาดประชากรโลกให้มีจำนวนเหมาะสมกับทรัพยากรของโลก ขณะเดียวกัน ก็ต้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ควรมีมาตรการที่ทำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพและควรใช้กันอย่างประหยัดและเหมาะสม ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดสิ้นไปควรใช้อย่างประหยัดที่สุด^{๒๙}

^{๒๗} อุดม เขยกิจวงศ์, **ต้นไม้ในพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: เสริมปัญญา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๒๘} รศ. ดร. ประเวศ อินทองปาน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๐), หน้า ๙๕.

^{๒๙} ธัญภักดิ์ สังฆมานนท์, **สิ่งแวดล้อมและการจัดการ**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.rmuti.ac.th/user/thanyaphak/contacts/contact5.html [๑๗ กันยายน ๒๕๖๑].

เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนไว้ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูงคือมีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน สะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ (๒) ชุมชนต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าอยู่ในสภาพที่ใช้ได้และยังมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน (๓) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่นเป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและของป่าเป็นต้น (๔) ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศ หรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น (๕) ชุมชนต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุมรักษากฎ ระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง (๖) ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมักวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอง (๗) ชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง (๘) ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมใน ๓ ประเด็นคือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการและรูปแบบการจัดการทรัพยากร^{๓๐}

ผศ. ดร. ประพันธ์ ศุภษร แสดงทัศนะไว้ในบทความเรื่อง “พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” สรุปสาระสำคัญดังนี้ว่า ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพต่าง ๆ ช่วยดูดซับสร้างความชุ่มชื้น ลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดินและรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศอันมีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในช่วง ๓๕ ปีที่ผ่านมา ป่าในประเทศไทยถูกทำลายไปมากมาย ในปี ๒๕๓๙ ป่าไม้ในประเทศไทยเหลืออยู่เพียง ๘๐ ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศและนับวันลดลงทุกปีซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง สาเหตุหลักก็มาจากการบุกรุกเข้าทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่า การทำเขื่อน อ่างเก็บน้ำ การลักลอบตัดไม้ ปัจจุบันป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายปีละ ๕% ถ้าไม่รีบแก้ไข อีกประมาณ ๒๐ ปีข้างหน้า ป่าไม้ในเมืองไทยจะหมดไป เมื่อป่าถูกทำลายสัตว์ป่าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันหาค่ามิได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าบางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิด

^{๓๐}เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ, คนในชุมชนและป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๓๖), หน้า ๓๐.

ก็สูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้ หากไม่มีป่าให้มันหลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตแล้ว ในที่สุดสัตว์ป่าก็จะหมดไป^{๓๑}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเดช ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่อุทยานแม่โจ้ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า การดำเนินการจัดการป่าและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงฝ่ายเดียว ไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวคิดการจัดการและการใช้ประโยชน์ป่าไม้แบบยั่งยืน ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน จึงมีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้ใกล้ชิดป่ามากที่สุด พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีวิตให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล รักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน เพื่อประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญในรูปของป่าชุมชน^{๓๒}

พุทธชาติ แผนสมบุญ ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความกตัญญูทเวทิต่อสิ่งแวดล้อมในมุมมองพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทรัพยากรน้ำ” พบว่า จากวิกฤตสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันที่ส่งผลกระทบต่อสังคมโลกยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น หากมนุษย์หันมาสำนึกถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรทางธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวเองว่า มีทั้งผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรงและโดยอ้อม มนุษย์จะมีวิธีในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน แนวคิดเรื่องความกตัญญูทเวทิต่ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้และสามารถกำหนดเป็นหลักในการประพฤติของสังคมได้เป็นอย่างดี^{๓๓}

สโรชา คุณาธิปพงษ์ ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ กตัญญูทเวทิต่กับศาสตร์สมัยใหม่ในการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม” ผลการศึกษาโดยสรุปพบว่า สภาพปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในสังคมไทยนั้น เป็นเช่นเดียวกับสังคมโลก ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๓ สภาพปัญหา คือ ปรากฏการณ์เรือนกระจก ฝนกรดและซันโอโซนถูกทำลาย แต่ความรุนแรงของผลกระทบ

^{๓๑} ผศ. ดร. ประพันธ์ ศุภษร, “พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://cse.google.com/cse?q=site%3Awww.mcu.ac.th>. [๘ กันยายน ๒๕๖๑]

^{๓๒} พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเดช, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในพื้นที่อนุรักษ์พื้นที่อุทยานแม่โจ้ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่”, **ปริญญาานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต** สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐). หน้า ๓๕.

^{๓๓} พุทธชาติ แผนสมบุญ, “ศึกษาความกตัญญูทเวทิต่อสิ่งแวดล้อมในมุมมองทางพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทรัพยากรน้ำ” **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒) หน้า ๖๔.

อาจแตกต่างกันจากสังคมโลก กตัญญูกตเวทีเป็นหลักธรรมพื้นฐาน หรือเรียกได้ว่า เป็นหลักธรรมแรกที่เกิดขึ้นในมนุษย์ เป็นลักษณะของความซาบซึ้งในบุญคุณของบุพการีที่เลี้ยงดูอบรมสั่งสอนให้คนมีชีวิตที่ดีงาม แล้วเกิดเป็นความต้องการตอบแทนบุญคุณนั้น การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะกตัญญูกตเวทีในการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นการนำวิธีแก้ปัญหาด้วยศาสตร์สมัยใหม่ให้เกิดองค์รวมของการแก้ปัญหาที่สมบูรณ์ การแก้ปัญหานี้เป็นการแก้โดยใช้หลักไตรสิกขา คือเป็นการแก้ปัญหาที่ครบถ้วนสมบูรณ์ทั้ง ปัญญา จิตใจ กาย วาจา^{๓๔}

พระสุทัตน์ กตสาโร ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า คำว่า กตัญญู หมายถึงการสำนึกในอุปการคุณหรือบุญคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น เป็นภาวะทางจิตใจอันเป็นมโนกรรม คำว่า กตเวที หมายถึงการทดแทนบุญคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น เป็นการแสดงออกทางภายนอกทั้งการกระทำทางกายและการแสดงออกทางคำพูดด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง กตเวทีจึงจัดเป็นทั้งกายกรรมและวจีกรรมรวมความแล้ว คำว่า กตัญญูกตเวที หมายถึงการสำนึกในอุปการคุณ หรือบุญคุณของผู้อื่น หรือสิ่งอื่นที่มีแก่ตนแล้วกระทำตอบแทนคุณด้วยการแสดงออกทางกายและทางวาจา ดังนั้น คำว่ากตัญญูกตเวทีจึงจัดเป็นมโนกรรม กายกรรมและวจีกรรม ดังที่ได้กล่าวมา ในอีกนัยหนึ่ง คำว่ากตัญญู คือความรู้และการยอมรับในบุญคุณของบุคคลที่กระทำแล้วทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวม ตลอดถึงสถาบัน สัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อมและพยายามกระทำตอบแทนด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่องบำรุงรักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคมและเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม^{๓๕}

พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในพระวินัยปิฎก” พบว่า คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในพระวินัยปิฎกจำแนกได้ (๑) วิธีการอนุรักษ์โดยตรง คือการไม่ทำลายพันธุ์ไม้ทุกชนิด เพื่อต้องการรักษาไว้ซึ่งความสมบูรณ์และความหลากหลายของพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้คงไว้ตามสภาพเดิม เพื่อป้องกันมิขุเปียดเบียนทำลาย แผลวถาง เผาป่าไม้ พันธุ์ไม้และสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในท้องถิ่น หรือสร้างความเดือดร้อนแก่สรรพชีวิตในบริเวณที่อยู่อาศัย หรือสถานที่อื่นใด ทั้งป้องกันมิขุผู้ขาด

^{๓๔} สโรชา คุณาธิปพงษ์, “การศึกษาแนวทางประยุกต์ใช้ “กตัญญูกตเวที” กับศาสตร์สมัยใหม่ในการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗-๘๘.

^{๓๕} พระสุทัตน์ กตสาโร, “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๘.

จิตสำนึกในความเป็นสมณะ ผู้มีความประพฤติไม่เหมาะสมในการรักษาดูแลสิ่งแวดล้อม จึงมีการตั้งกฎกติกาควบคุมความประพฤติในหมู่พุทธสาวก มีการปรับโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด (๒) วิธีการอนุรักษ์โดยอ้อม แสดงให้ภิกษุตระหนักรู้ว่า การที่ภิกษุอาศัยอยู่ในผืนป่าแบบพึ่งพาอาศัยกันโดยไม่เบียดเบียนกัน เป็นการช่วยดูแลรักษาผืนป่าให้คงไว้ตามเดิม ซึ่งให้เห็นความสำคัญตามลักษณะกฎเกณฑ์ธรรมชาติ แสดงให้เข้าใจวัฏจักรของสิ่งแวดล้อมตามนัยของหลักปฏิจสมุปปาธ อันจะเป็นแนวทางนำไปสู่ความสุขอันสูงสุดทางพระพุทธศาสนา^{๓๖}

ธัญญา สังขพันธานนท์ ศึกษาเรื่อง “จากการประพาสป่าล่าสัตว์สู่พระราชพิธีสังเวยกล่อมช้าง: ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณคดีไทย” พบว่า ทั้งการประพาสป่าล่าสัตว์และพระราชพิธีสังเวยกล่อมช้างที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นร่องรอยหลักฐานที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ การประพาสป่าล่าสัตว์ของชนชั้นสูง แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มนุษย์กระทำต่อสัตว์โดยหวังประโยชน์ทั้งทางด้านจิตใจและความหมายทางการเมือง ส่วนการกล่อมช้างที่ปรากฏในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมช้าง ในระดับหนึ่งอาจมองได้ว่า เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและการให้ความสำคัญกับสัตว์ว่าเป็นเสมือนมิตรที่ดีของมนุษย์ตามกระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศ แต่เมื่อระบบคิดดังกล่าวมาจากมุมมองของชนชั้นผู้ปกครอง ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ก็เปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ชนชั้นกษัตริย์นำธรรมชาติมารับใช้ประโยชน์ทางการเมืองตามอุดมการณ์เทวราชา โดยการสร้างวาทกรรมช้างเผือกและคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมช้างมาเป็นกลไกประกอบสร้างพิธีกรรมแห่งอำนาจวาทกรรมช้างเผือกและคำฉันท์กล่อมช้างจึงเป็น “วาทกรรมอำพราง” ที่ซ่อนเร้นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติของชนชั้นผู้ปกครองเอาไว้ภายใต้หน้าฉากของพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์แห่งราชสำนัก^{๓๗}

นิอร สิริมงคลเลิศกุล ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการไฟฟ้า: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโป่ง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) ผลการวิจัยสรุปสาเหตุของการเกิดไฟฟ้าได้ว่า ไฟฟ้าเกิดจาก ๒

^{๓๖} พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณโณ), “ศึกษาวิเคราะห์คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในพระวินัยปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐).

^{๓๗} ธัญญา สังขพันธานนท์, “จากการประพาสป่าล่าสัตว์สู่พระราชพิธีสังเวยกล่อมช้าง: ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณคดีไทย”, ดุษฎีนิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔-๒๕.

สาเหตุคือ เกิดจากธรรมชาติและเกิดจากมนุษย์ ไฟป่าที่เกิดในประเทศกำลังพัฒนาในเขตร้อน ส่วนใหญ่จะมีสาเหตุมาจากกิจกรรมของมนุษย์ สำหรับประเทศไทย จากการเก็บสถิติไฟป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ - ๒๕๔๒ ซึ่งมีสถิติไฟป่าทั้งสิ้น ๗๓,๖๓๐ ครั้ง พบว่า เกิดจากเหตุตามธรรมชาติเพียง ๔ ครั้ง เท่านั้น คือเกิดที่ภูกระดึง จังหวัดเลย ที่ห้วยน้ำดัง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ท่าแซะ จังหวัดชุมพรและที่เขานางใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา จึงถือได้ว่า ไฟป่าในประเทศไทยทั้งหมดเกิดจากการกระทำของคน โดยมีสาเหตุต่าง ๆ กันไป ได้แก่ เก็บหาของป่าที่ทำให้เกิดไฟป่ามากที่สุด การเก็บหาของป่าส่วนใหญ่ ได้แก่ ไข่มดแดง เห็ด ใบตองตึง ไม้ไผ่ น้ำผึ้ง ผักหวานและไม้พิน การจุดไฟส่วนใหญ่ เพื่อให้พื้นที่ป่าโล่ง เดินสะดวก หรือให้แสงสว่างในระหว่างการเดินทางผ่านป่าในเวลากลางคืน หรือจุดเพื่อกระตุ้นการงอกของเห็ด หรือกระตุ้นการแตกใบใหม่ของผักหวาน หรือจุดเพื่อไล่ตัวมดแดงออกจากรัง รมควัน ไล่ผึ้ง หรือไล่แมลงต่าง ๆ ในขณะที่อยู่ในป่า เผาไร่ เป็นสาเหตุที่สำคัญรองลงมา การเผาไร่ก็เพื่อกำจัดวัชพืช หรือเศษซากพืชที่เหลืออยู่ภายหลังการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้เพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูกในรอบต่อไป ทั้งนี้โดยปราศจากการทำแนวกันไฟและปราศจากการควบคุม ไฟจึงลามเข้าป่าที่อยู่บริเวณใกล้เคียง กรณีกลั่นแกล้งในเรื่องที่ประชาชนในพื้นที่มีความขัดแย้งกับหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องที่ทำกิน หรือถูกจับกุมจากการกระทำผิดในเรื่องป่าไม้ ก็มักจะหาทางแก้แค้นเจ้าหน้าที่ด้วยการเผาป่า ความประมาท เกิดจากการเข้าไปพักผ่อนในป่า ก่อกองไฟแล้วลืมดับ หรือทิ้งก้นบุหรี่ลงบนพื้นป่าเป็นต้น ล่าสัตว์ โดยใช้วิธีไล่เหล่าคือ จุดไฟไล่ให้สัตว์หนีออกจากที่ซ่อน หรือจุดไฟเพื่อให้แมลงบินหนีไฟ นกชนิดต่าง ๆ จะบินมากินแมลงแล้วดักยึนกอีกทอดหนึ่ง หรือจุดไฟเผาทุ่งหญ้าเพื่อให้หญ้าใหม่แตกกระบัดล่อสัตว์ชนิดต่าง ๆ เช่น กระต่าย กวาง กระต่าย มากินหญ้าแล้วดักยึสัตว์นั้น ๆ เลี้ยงปศุสัตว์ ประชาชนที่เลี้ยงปศุสัตว์แบบปล่อยให้หากินเองตามธรรมชาติ มักลักลอบจุดไฟเผาป่าให้โล่งมีสภาพเป็นทุ่งหญ้าเพื่อเป็นแหล่งอาหารสัตว์ ความคึกคะนอง บางครั้งการจุดไฟเผาป่าเกิดจากความคึกคะนองของผู้จุดโดยไม่มีวัตถุประสงค์ใด ๆ แต่จุดเล่นเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น^{๓๘}

พระมหาทรรษา ธมฺมหาโส ศิษษาวิจยัเรื่อง “พระพุทธานุศาสนากับสิ่งแวดล้อม” กล่าวสรุปความว่า พระพุทธานุศาสนากับธรรมชาติป่าไม้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การดำรงพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าและพระสาวกนั้น เป็นไปอย่างกลมกลืนสอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นภาพลักษณ์แห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติป่าไม้ โดยที่มนุษย์ต้องอาศัยเป็นอยู่ เพราะป่าไม้นั้นเป็นที่มาของปัจจัย ๔ กล่าวคือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค สิ่งดังกล่าวนี้ มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยและปฏิสัมพันธ์กับป่าไม้โดยตลอด หากมนุษย์ไปทำลายป่าไม้ ป่าไม้ที่มนุษย์พากันทำลายใน

^{๓๘} นีอร สิริมงคลเลิศกุล, “การจัดการไฟป่า กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโป่ง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ”, (ทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tuhpp.net/> [๘ กันยายน ๒๕๕๓].

ลักษณะต่าง ๆ นั้นจะสะท้อนย้อนกลับมาทำลายมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อมนุษย์มองสรรพสิ่งแบบองค์รวม (Holistic) กล่าวคือ มองเห็นว่า ทุกสิ่งในโลกล้วนเชื่อมสมานหรือสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวแล้ว จะเป็นเหตุให้มนุษย์ไม่ทำลายป่าไม้ นอกจากนั้น มนุษย์จะหันมาช่วยกันปกป้องมิให้ถูกทำลาย เพื่อมนุษย์สังคมและธรรมชาติจะได้ดำรงอยู่ยืนยาวต่อไป^{๓๙}

พระศรีคัมภีรญาณ ศึกษาวิจัยเรื่อง “สำรวจสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” สรุปความว่า ข้อมูลเชิงนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงมิใช่เป็นเพียงบันทึกเพื่อการศึกษาแล้วจบเท่านั้น แต่เป็นความพยายามของปราชญ์โบราณที่จะแสดงให้เห็นว่า มนุษย์มักจะถือว่าตัวเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งในจักรวาลนั้น จำเป็นต้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา ชีวิตจึงจะดำเนินต่อไปโดยไม่มีปัญหา ท้ายที่สุดแล้วมนุษย์จะอาศัยเพียงวัตถุสิ่งของที่เป็นผลิตผลด้านเทคโนโลยีเท่านั้นเพื่อการดำรงชีพ โดยไม่อาศัยสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาอื่น ๆ คงไม่ได้^{๔๐}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแสดงให้เห็นว่า ภาวะความสมดุลของระบบนิเวศป่าไม้ลดลง เนื่องจากระบบสิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์ประกอบของป่าไม้ส่วนใหญ่ถูกทำลายด้วยฝีมือของมนุษย์มากที่สุดและยังได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างระบบนิเวศกับพระพุทธศาสนา พร้อมกับเสนอแนะให้เห็นความสำคัญของการให้ความรู้เรื่องการดูแล รักษา ซึ่งแสดงความคิดเห็นว่า พุทธธรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ มีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจได้ สร้างความตระหนักรู้และสำนึกในคุณค่าของพุทธธรรม ซึ่งความสำคัญของการดูแลป่าไม้ควรเป็นภาระหน้าที่ของบุคคลทั่วไป เพราะป่าไม้ล้วนเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ แหล่งอาหารและทั้งยังเป็นที่ยึดปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสมของภิกษุ ภิกษุสามารถอยู่กับป่าได้อย่างปกติสุข ด้านบุคคลในชุมชน ควรให้ความร่วมมือและร่วมกันดูแล รักษาป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน พร้อมทั้งใช้ประโยชน์ในป่าไม้ได้อย่างครบวงจรและเมื่อเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าไม้ จะต้องรักษาป่า ถ้าป่าเสื่อมโทรม จะต้องรีบปลูกทดแทนอย่างปฏิเสธมิได้ อันจะเป็นการอนุรักษ์และปลูกเพิ่มให้มีความอุดมสมบูรณ์ เหมือนครั้งในอดีตกาล แต่กระนั้นก็ตาม ก็ยังไม่มีกรนำพุทธธรรมเข้ามามีบูรณาการในเชิงการประยุกต์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างชัดเจน ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ”

^{๓๙} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม”, ใน **พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุโขทัยการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑, ๒๒๙.

^{๔๐} พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปณโณ), “สำรวจสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๔): ๑-๙.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้การวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาทั้งข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม มีรายละเอียดดังนี้

๑) วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาเอกสารปฐมภูมิ (Primary sources) โดยทำการศึกษาจากพระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary sources) โดยศึกษาจากคัมภีร์อรรถกถาหนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมต่างๆ ชั้นรอง ซึ่งเป็นงานเขียนของนักวิชาการ ตลอดจนผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา หนังสือ บทความ วารสาร หนังสือพิมพ์ วิทยานิพนธ์และผลงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒) วิจัยภาคสนาม (Field Research) ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ มีดังนี้

(๑) พระสงฆ์ในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๔ รูป
(๒) ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๒๔ คน
(๓) เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๑ คน
(๔) บุคคลทั่วไปในเขตพื้นที่วิจัย	จำนวน ๖ คน

โดยมีวิธีการศึกษาใน ๓ ลักษณะ คือ

๒.๑) แบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus group discussion) จากกลุ่มเป้าหมายข้างต้น

๒.๒) การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus group discussion) จัดทำขึ้นเพื่อหาความสอดคล้องกับการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก

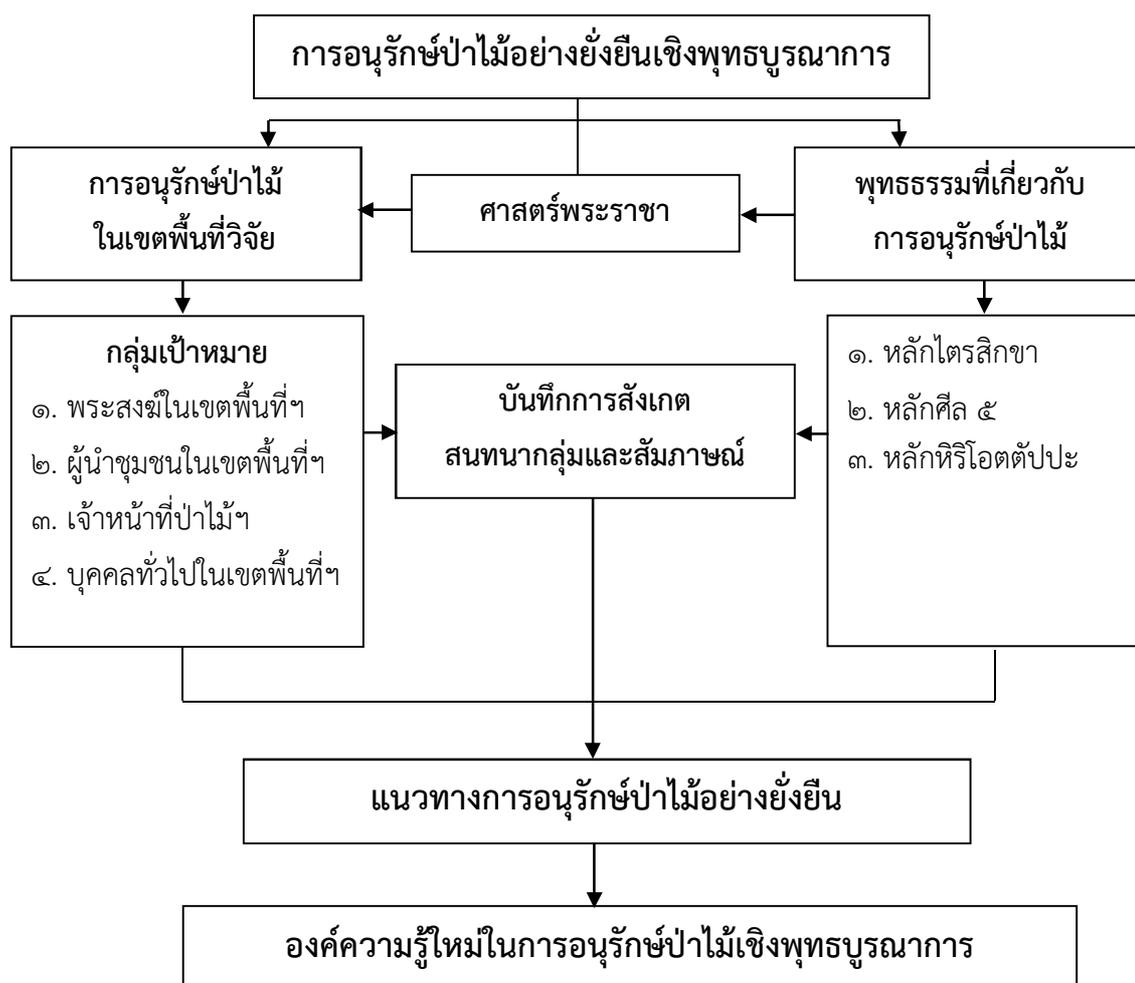
๒.๓) แบบสังเกต โดยผู้วิจัยใช้สังเกตและบันทึกข้อมูลสภาพปัจจุบันของสภาพชุมชนและป่าชุมชนจำนวน ๔ แห่ง ๔ ด้านหลัก ดังนี้ ๑) ข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย ๒) สภาพป่าชุมชน ๓) การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ๔) ความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และบุคคลในชุมชน

๑.๗.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้มีการศึกษาในแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการจากการสังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึก เมื่อได้ข้อมูลกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตาม

ขั้นตอนดังต่อไปนี้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยทฤษฎีตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อรวบรวมได้ข้อมูลที่ได้คุณภาพ

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชและสภาพปัญหาในเขตพื้นที่อำเภอบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๙.๒ ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้

๑.๙.๓ ได้องค์ความรู้ด้านแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

๑.๙.๔ สามารถนำไปพัฒนาและบูรณาการการอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างเหมาะสมกับทุกพื้นที่

บทที่ ๒

แนวความคิดอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชากับสภาพปัญหาป่าชุมชน ในเขตพื้นที่อำเภอบ้านกรวดและอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

สิ่งที่ทราบกันดีว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ ยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมาก ๆ ย่อมส่งกระทบต่อสภาพแวดล้อมด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น เมื่อป่าไม้ถูกทำลาย จะส่งผลไปถึงสภาพของดินและแหล่งน้ำ เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมาก็จะชะหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป นอกจากนี้ เมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้ น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือนและที่ลุ่มให้ถูดุน้ำหลาก ครั้นถึงฤดูแล้ง ก็ไม่มีน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธาร ทำให้น้ำในแม่น้ำมีน้อยส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ เช่น ขาดแคลนน้ำในการชลประทาน ระบบการเกษตรเสียหาย

ปัจจุบัน พื้นที่ป่าไม้มีสภาพเสื่อมโทรมและมีแนวโน้มลดลงอย่างมาก เนื่องจากสาเหตุสำคัญหลายประการ ได้แก่ การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การเผาป่า การบุกรุกที่ป่าชุมชน เพื่อต้องการที่ดินทำกินและเป็นที่อยู่อาศัย การทำเกษตร การทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาในพื้นที่ต้นน้ำลำธารและการใช้ที่ดินเพื่อดำเนินการโครงการของรัฐบาล เช่น การจัดนิคมสร้างตนเอง การชลประทาน การไฟฟ้าพลังงาน การก่อสร้างทางหลวง กิจกรรมรักษาความมั่นคงของชาติ เป็นต้น การที่พื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศลดลงอย่างมาก ได้ส่งผลกระทบต่อควบคุมระบบนิเวศโดยส่วนรวมอย่างเห็นได้ชัด เช่น กรณีเกิดวาตภัยและอุทกภัยครั้งร้ายแรงในพื้นที่ภาคใต้ ปัญหาความแห้งแล้งในภาคต่าง ๆ และปัญหาน้ำท่วมหลากในฤดูฝนอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นแทบทุกภาคของประเทศไทย ซึ่งปัญหาภัยธรรมชาติดังกล่าว มีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เป็นผลให้เกิดความเสียหายต่อผลิตผลทางการเกษตร ชีวิตและทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรงด้านอื่น ๆ เช่น การสูญเสียหน้าดิน ทำให้สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปัญหาการตกตะกอน ปัญหาการตื้นเขินของแหล่งน้ำและปัญหาสภาพดินฟ้าอากาศแปรปรวน เป็นต้น

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งหมด แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความเขลา ความโลภและการขาดความเคารพต่อโลก วิถีการดำเนินชีวิตที่เรากล่าวถึงอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์มิได้หมายความว่า จะละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก

ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากสำนึกได้ว่า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้น เราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเป็นเวลา ๒,๕๐๐ ปี กว่าล่วงมาแล้ว แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิถีกำจัดทุกข์ของมนุษย์ จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่องแนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ พระผู้มีพระภาคและพระสาวกทั้งหลายใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ ไม่เคยปรากฏหลักฐานใด ๆ ว่าเบียดเบียน ช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเอง หรือเพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้าม กลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าและมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตาม ในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่าง ๆ ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับป่าไม้ แนวคิดเกี่ยวกับป่าไม้ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอนุรักษ์และดูแลป่าไม้ สภาพปัญหาของป่าชุมชนในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมุ่งเน้นที่ (๑) ป่าชุมชนหนองไม้งาม (ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุงพุก) ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด (๒) ป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย ป่าชุมชนป่าเขาคอก ป่าชุมชนป่าโคกโฌง ป่าชุมชนป่าโคกกรวด ป่าชุมชนป่าโคกสูง ป่าชุมชนป่าละเวีย และป่าชุมชนป่าหนองหิน ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการดำเนินการวิจัย ตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับป่าไม้

พื้นฐานของสังคมในชนบท ส่วนใหญ่มักจะพึ่งพาอาศัยป่าเป็นแหล่งในการหาปัจจัย ๔ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยังใช้น้ำจากแหล่งต้นน้ำลำธารเพื่อทำการเกษตรกรรม บางครั้งก็ยังเก็บหาผลผลิตจากป่าเพื่อเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลัก ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและป่าก็ยังเป็นแหล่งกำเนิดของความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าจึงมีความเกี่ยวข้องเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ ปัจจุบัน ชุมชนเมืองมีการขยายตัวใหญ่ขึ้น ประชากรเพิ่มมากขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งกลุ่มชุมชนที่อยู่ในเขตชนบทและสิ่งที่ตามมาคือ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อเข้าไปทำมาหากิน หรือบุกรุกเพื่อทำเกษตรกรรม หรือบางครั้งก็อาจจะบุกรุกโดยพวคนายทุน ที่ต้องการไม้ไปจำหน่าย ส่งผลให้ป่ามีจำนวนลดน้อยลง จนเกิดเป็นปัญหาส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ป่า ทำให้ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต เพราะ

ชาวบ้านยังต้องพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่า จากปัญหาดังกล่าวนี้จึงก่อให้เกิดเป็นความคิดในการที่จะรักษาและดูแลผืนป่าที่เป็นสมบัติของชาติและเป็นแหล่งอาหาร แหล่งทรัพยากรของชุมชนหรือเป็นทุนทางสังคม จึงได้ก่อกำเนิดขึ้นเป็นป่าชุมชน

หากกล่าวถึงคำว่า“ป่าชุมชน” อาจจะมีได้หลายความหมาย ซึ่งความหมายของป่าชุมชนนั้นได้มีผู้ให้ความหมายไปต่าง ๆ กัน เช่น ๑) ป่าชุมชน หมายถึงที่ดิน หรือที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะต้องอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติและแผนงานที่เกี่ยวข้อง อาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นด้วย ซึ่งในการจัดการดูแลนั้นก็เพื่อการอนุรักษ์และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ๒) ในความหมายอย่างกว้างก็คือ ป่าที่ประชาชน กลุ่มประชาชนในชุมชนนั้นได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้นและประชาชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกันเป็นหลัก

ดังนั้นป่าชุมชนจึงหมายถึง พื้นที่ที่ได้รับการจัดการดูแลโดยกระบวนการของชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน

สาเหตุหลักที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้มีความเสื่อมโทรมและลดจำนวนลง เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม วิธีการดำรงชีวิต การทำมาหากินของคนในชุมชนจึงดำเนินควบคู่ไปกับการพึ่งพาทรัพยากรและการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและเกิดผลกระทบต่อชุมชนที่ยังต้องพึ่งพาอาศัยป่าในการทำมาหากิน และจะเกิดปัญหาความขัดแย้งกับภาครัฐ เกิดเป็นข้อถกเถียงว่าใครควรจะเป็นผู้ดูแลป่า ระหว่างรัฐกับชุมชน ป่าชุมชนเป็นวิธีการอีกรูปแบบหนึ่งในการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน โดยอาศัยต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งต้นทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งต้องอาศัยต้นทุนทางสังคมเป็นปัจจัยเข้ามามีใช้ในการจัดการดูแลป่าชุมชน ในการดูแลป่าที่อยู่ในชุมชนนั้น มิใช่เพียงแต่ชุมชนจะจัดการดูแลป่าเพียงแต่ผู้เดียว แต่จะต้องร่วมมือกับหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้งเจ้าหน้าที่ของภาครัฐเข้ามาช่วยดูแลคอยให้คำปรึกษา คอยส่งเสริมความรู้ ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือชุมชนในการดูแลป่า

๒.๑.๑ ชนิดของป่าไม้ในประเทศไทย

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าไม้อยู่ประมาณ ๙๙,๑๕๗,๘๗๕ ไร่ หรือร้อยละ ๓๐.๙๒ ของเนื้อที่ประเทศ โดยประเมินจากการแปลภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-๕TM และไม่รวมเนื้อที่สวนผลไม้และสวนยางพารา ป่าไม้ในประเทศไทยสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ชนิดใหญ่ๆ คือ ป่าไม้ไม่ผลัดใบ (evergreen forest) และป่าไม้ผลัดใบ (deciduous forest) ป่าไม้ไม่ผลัดใบ เป็นป่าไม้ที่มีเรือนยอดเขียวชอุ่มตลอดปี เนื่องจากต้นไม้แทบทั้งหมดที่ขึ้นอยู่ เป็นประเภทไม่ผลัดใบ จำแนกออกเป็นชนิดใหญ่ ๆ ได้ ๔ ชนิด คือ

๑. ป่าไม้ดิบเขตร้อน (tropical evergreen forest) ประกอบด้วย

- ๑.๑ ป่าไม้ดิบชื้น (tropical rain forest)
- ๑.๒ ป่าไม้ดิบแล้ง (dry evergreen forest)
- ๑.๓ ป่าไม้ดิบเขา (hill evergreen forest)

๒. ป่าไม้สน (coniferous forest)

๓. ป่าไม้พรุหรือป่าไม้บึง (swamp forest) ประกอบด้วย

- ๓.๑ ป่าไม้พรุ (fresh-water swamp forest)
- ๓.๒. ป่าไม้ชายเลน (mangrove forest)

๔. ป่าไม้ชายหาด (beach forest)

ป่าไม้ที่มีองค์ประกอบพืชพรรณเป็นพรรณไม้ผลัดใบ พบทั่วไปในทุกภาคที่มีช่วงฤดูแล้งยาวนาน ยกเว้นภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงใต้ (จันทบุรี-ตราด) ป่าไม้ผลัดใบสามารถ จำแนกเป็น ๓ ชนิดตามองค์ประกอบพืชพรรณ คือ

- ๑. ป่าไม้เบญจพรรณหรือป่าไม้ผลัดใบผสม (mixed deciduous forest)
- ๒. ป่าไม้เต็งรัง ป่าไม้แพะ ป่าไม้แดง หรือป่าไม้โคก (deciduous dipterocarp forest หรือ dry dipterocarp forest)
- ๓. ป่าไม้หญ้า (savanna forest)

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า อนุรักษ์

ความหมายของการอนุรักษ์นั้น คำว่า “การอนุรักษ์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conservation” มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ต่อคนจำนวนมาก ให้ดีที่สุดและให้มีอายุการใช้งานให้นานที่สุด^๑

การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไปและเพื่อประหยัดไว้ใช้ในอนาคต^๒

---

^๑ วิชัย เทียนน้อย, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^๒ เกษม จันทร์แก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๙ - ๑๐๐.

ในสารานุกรม บริทานิกา (Encyclopedia Britanica) การอนุรักษ์ หมายถึง การจัดการให้มนุษย์ให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากชีวภาพอย่างอำนวยคุณประโยชน์ที่ยั่งยืนได้มากที่สุด พร้อมทั้งดำรงรักษาไว้ซึ่งศักยภาพของชีวภาพนั้นให้คงสามารถสนองความต้องการและความใฝ่ปรารถนาของมนุษย์รุ่นต่อไปในอนาคตได้สืบต่อไปด้วย การอนุรักษ์ จึงหมายถึง การจัดการให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากชีวภาพอย่างอำนวย คุณประโยชน์ที่ยั่งยืนได้มากที่สุด พร้อมทั้งการดำรงรักษาไว้ซึ่งศักยภาพของชีวภาพนั้นให้คงสามารถ สอนองความต้องการและความใฝ่ปรารถนาของมนุษย์รุ่นต่อไปในอนาคตได้สืบต่อไป^๓

นิวัตี เรื่องพานิช กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยทั่วถึงกัน^๔

หลักการและทฤษฎีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น หมายถึง พื้นที่ดินที่มีต้นไม้ใหญ่น้อย ขึ้นปะปนรวมกันเป็นหมู่ใหญ่ มีองค์ประกอบ เช่น ภูเขา ลำห้วย สัตว์ ป่าไม้ใหญ่น้อย แมลงและทิวทัศน์อื่น ๆ มาผสมผสานเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ทำให้ป่าไม่มีสภาพแตกต่างไปจากภูมิประเทศธรรมดาเฉพาะต้นไม้ใหญ่น้อยที่รวมกันขึ้นเป็นป่าไม้นั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่ง เพราะต้นไม้ทุกชนิดมีการกินอาหาร มีการแพร่พืชพันธุ์สืบต่อกันออกไป มีการเจริญเติบโตและการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนมนุษย์ นอกจากนั้น ป่าไม้ หรือต้นไม้ ยังมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยมีหน้าที่ ซึ่งจำแนกออกได้เป็นหลักใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑) ป่าไม้ทำหน้าที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่จำเป็นเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ ได้แก่ ช่วยส่งเสริมให้มีฝนตก ขบวนการปรุงอาหารและสังเคราะห์แสงของต้นไม้ช่วยให้มีอากาศออกซิเจนหมุนเวียนอยู่ในอากาศสำหรับมนุษย์และสัตว์ได้ใช้ในการหายใจ รวมทั้งป่าไม้ยังช่วยควบคุมมิให้ดินพังทลายเพราะน้ำฝนและลม อันเป็นเหตุของน้ำท่วม ฝนแล้งและภัยพิบัติอื่น ๆ เป็นต้น

๒) ป่าไม้ประการที่สอง ก็คือ ทำหน้าที่อำนวยผลทางเศรษฐกิจให้แก่มวลมนุษย์ ให้มนุษย์มีไม้ไว้ใช้ในการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน ทำยานพาหนะไว้ใช้ในการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งให้มนุษย์ได้มีอาหารเพื่อใช้ในการบริโภคและนำไปจำหน่าย ได้มีงานทำ ได้ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์และอื่น ๆ

๓) ป่าไม้ให้ประโยชน์ทางด้านสังคมแก่มนุษย์ เช่น มนุษย์ได้ใช้ป่าไม้เป็นที่พักผ่อน หย่อนใจ โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด หรือให้มนุษย์ได้ใช้ป่าไม้เป็นห้องสมุดขนาดใหญ่สำหรับศึกษาหาความรู้

^๓ Encyclopedia Britannica (1988, 16.663), อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๗๖.

^๔ นิวัตี เรื่องพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาวยการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔.

ด้านต่าง ๆ เป็นต้น ป่าไผ่ นับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าที่สำคัญยิ่งของประเทศ ป่าไผ่ให้ประโยชน์ทางตรงคือ เป็นแหล่งผลิตไม้และของป่าไผ่สำหรับใช้สอยและใช้เป็นสินค้าทั้งภายในประเทศและส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ส่วนประโยชน์ทางอ้อมของป่าไผ่นั้นมีอยู่เนกประการและมีบทบาทสำคัญในการป้องกันบรรเทาภัยธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ป้องกันการพังทลายของดินและบรรเทาอุทกภัย บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ทำให้อากาศอบอุ่นเย็นสบาย ไม่ร้อน หรือหนาวจัด ช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้นเฉพาะที่เฉพาะแห่งและมีความชุ่มชื้นในอากาศที่สม่ำเสมอ ทำให้มีน้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าไผ่และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนเหล่านี้ เป็นต้น ปัจจุบันนักวิชาการป่าไผ่และนักอนุรักษ์ต่างถือว่าประโยชน์ทางอ้อมของป่าไผ่มีความสำคัญมากที่สุดอย่างหนึ่งและอาจมากกว่าประโยชน์ทางตรงจากป่าไผ่เสียอีก^๕

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์หมายถึงการดูแล รักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง ส่งเสริม ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและใช้ได้เป็นเวลาอันยาวนานที่สุด มีการสูญเสียน้อยที่สุด การประหยัดต่อสิ่งที่มีอยู่รวมทั้งการหาสิ่งอื่นมาทดแทน โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

๒.๑.๓ ความหมายของคำว่า ป่าไผ่

คำว่า ป่าไผ่ ตามพระราชบัญญัติป่าไผ่ พุทธศักราช ๒๔๘๗ ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “ป่าไผ่” หมายความว่า ที่ดินที่ยังไม่มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน “ไผ่” หมายความว่า ไผ่สักและไผ่อื่นทุกชนิดที่เป็นลำต้น เป็นกอ เป็นเถา รวมถึงไม้ที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร ไผ่แฝงทุกชนิด ป่าไผ่ชุมชน (Community Forest) คือ ป่าไผ่ อันอยู่ในที่ดินสาธารณะ ที่บุคคลที่อาศัยอยู่ ร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์

คำว่า ป่าไผ่ชุมชน เกิดขึ้นจากการนำเสนอเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะของสมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย โดยมีการจัดสัมมนาเรื่อง ป่าไผ่ ไม้สังคมนิยมกับการพัฒนาชนบท ได้นำเอาความคิดในการจัดการป่าไผ่โดยชุมชน โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไผ่และร่วมรับผลประโยชน์ด้วย เป็นการเปิดโลกทัศน์ในมิติใหม่ในการจัดการป่าไผ่ในเชิงวิชาการของประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวได้แพร่เข้าไปในยังส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับป่าไผ่ จากนั้นได้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ เป็นต้นมา และได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น โครงการพัฒนาป่าไผ่ชุมชน โดยได้เสนอให้มีการส่งเสริมป่าไผ่ชุมชนใน ๓ รูปแบบให้ แพร่หลายคือ (๑) ป่าไผ่

^๕ นิวัตติ เรื่องพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๗-๕๙.

ชุมชนแบบอนุรักษ์ (๒) ป่าไม้ชุมชนแบบเศรษฐกิจ และ (๓) ป่าไม้ชุมชนแบบอเนกประสงค์ คำว่า ป่าไม้ชุมชน จึงถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา

ป่าชุมชน ในทัศนะของงานวิจัยนี้ หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ของบุคคลในชุมชนที่มีส่วนร่วมในผืนป่า ตั้งแต่การป้องกัน การปลูกทดแทน บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ด้วยการพัฒนารูปแบบและเทคนิคการใช้ผลประโยชน์ของผลผลิตจากป่าไม้และการปันผลประโยชน์สู่ชุมชน และผืนป่าอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า ป่าไม้ชุมชน คือป่าไม้ที่ชาวบ้านในชุมชน มีจิตสำนึกร่วมกันในการปลูก ดูแล การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ เริ่มจากการมีแนวร่วม การประชุม การจัดตั้งเป็นองค์กรในพื้นที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือตามประเพณีและความเชื่อถือ นำไปสู่การร่วมกันวางแผน กำหนดกฎระเบียบอันเป็นข้อตกลงร่วมกัน เป็นที่ยอมรับของชุมชน ทุกอย่างจะดำเนินการภายใต้กฎกติกาและประเพณีของชุมชน

๒.๑.๔ การใช้ประโยชน์จากป่าไม้

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ตั้งแต่รากจนถึงใบและยอด ไม้ทำให้มนุษย์ได้มาซึ่งปัจจัยสี่ ต้นไม้บางชนิดเป็นอาหาร บางชนิดเป็นยารักษาโรค เรียกว่า สมุนไพร บางชนิดนำมาทำเสื้อผ้าและไม้ที่แข็งแรง ก็นำมาสร้างบ้านเรือน โดยสรุปประโยชน์ของป่าไม้ที่สำคัญมี ๒ ประการ คือ^๖

ก) ประโยชน์ทางตรงของป่าไม้ ได้แก่

๑) ไม้เป็นผลผลิตจากป่าไม้และนิยมนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่โบราณกาล เนื่องจากมีคุณสมบัติเฉพาะตัว ซึ่งบางครั้งใช้สิ่งอื่นทดแทนไม่ได้

๒) เชื้อเพลิง ที่ได้จากป่าไม้ไม่คือน้ำมันและถ่าน ใช้ในการหุงต้มและใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม

๓) วัตถุเคมีที่ได้จากไม้ ได้แก่ เซลลูโลสและลิกนิน เซลลูโลส ใช้ในการทำกระดาษ ไหมเทียม วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์และยีสต์ ส่วนลิกนิน ใช้ในการทำวานิลา น้ำหอม เครื่องสำอาง ยาถนอมอาหารไม่ให้บูดเน่าและยารักษาโรคผิวหนัง

๔) อาหาร มนุษย์ได้อาหารหลายอย่างจากป่าไม้ไม่ว่า เช่น ดอก ผล ใบ เมล็ด หน่อไม้ เห็ด มันต่าง ๆ และอาหารที่ได้จากสัตว์ป่าไม้

๕) ยารักษาโรค ที่ได้จากป่าไม้ที่สำคัญมีสมุนไพร

๖) ชัน น้ำมันและยางไม้

^๖ คนรักษ์ป่า, ประโยชน์ของป่าไม้, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=21&chap=8&page=t21-8-infodetail07.html>. [๒๐ กันยายน ๒๕๖๑].

๗) อาหารสัตว์ มนุษย์ใช้ป่าไม้ไม่เป็นที่เลี้ยงสัตว์และหาอาหารสำหรับเลี้ยงสัตว์ เพราะในป่าไม้มีหญ้า ใบไม้ เปลือกไม้ผลและเมล็ดที่สัตว์ชอบกินอยู่หลายชนิด ในประเทศไทย

ข) ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ ได้แก่

๑) ช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ เนื่องจากอากาศเหนือท้องฟ้าที่มีป่าไม้ไม่ชื้นอยู่ย่อมมีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในที่ที่ไม่มีต้นไม้ เมฆฝนที่ลอยผ่านมาเมื่อได้กระทบความเย็น จะกลั่นเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็นฝน ช่วยทำให้มีฝนตกมากขึ้นเฉพาะที่เฉพาะแห่งได้ ปริมาณฝนที่ตกเพิ่มขึ้นในที่ที่เป็นป่าไม้นี้ ถ้าเป็นพืชที่มีความสูงมาก ปริมาณน้ำฝนที่ตกก็จะเพิ่มขึ้นตามส่วน

๒) บรรเทาความรุนแรงของลมมรสุม ในที่ที่มีป่าไม้ไม่เป็ฉกกำบัง หรือมีการปลูกต้นไม้ไว้เป็นแนวป้องกันลม จะช่วยลดความเร็วแรงลมลงอย่างรวดเร็ว จึงช่วยป้องกันบ้านเรือนและไร่นาที่อยู่ด้านใต้ลม มิให้ถูกพายุทำอันตราย หรือทำความเสียหาย อีกทั้งช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์ มิให้ถูกลมพัดพาไป

๓) ป้องกันการพังทลายของดิน ในเวลาที่ฝนตกลงมา เรือนยอดของป่าไม้ไม่จะสกัดกั้นความรุนแรงของฝน มิให้ตกกระทบผิวดินโดยตรง

๔) บรรเทาอุทกภัย ป่าไม้ไม่ช่วยบรรเทาอุทกภัยให้เบาบางลงได้และเกิดขึ้นเป็นระยะเพียงสั้น ๆ ซึ่งไม่ยืนยาวเหมือนการไม่มีป่าไม้ อยู่เลย

๕) ทำให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี เมื่อฝนตกลงมา น้ำฝนถูกกิ่งไม้ใบไม้ตามพื้นป่าไม้และดินอันร่วนซุยซับน้ำไว้แล้วค่อย ๆ ซึมลงดิน สะสมไว้เป็นน้ำใต้ดิน แล้วค่อย ๆ ปล่อยออกสู่ลำห้วย ลำธาร ทำให้ฤดูแล้งซึ่งไม่มีฝนตก ก็ยังคงมีน้ำอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องจากพื้นดินใต้ป่าไม้เป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติที่สะสมน้ำเอาไว้ในตอนฤดูฝน แล้วระบายออกในฤดูร้อนนั่นเอง

๖) เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าไม้และช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้ ซึ่งหากไม่มีป่าไม้ สัตว์ป่าไม้ต่าง ๆ ก็จะสูญพันธุ์ไป เพราะไม่มีแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งหากิน

๗) เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เพื่อให้ประชาชนสามารถไปพักผ่อนในที่ที่มีความสงบ ร่มเย็น อากาศบริสุทธิ์และมีทิวทัศน์ธรรมชาติอันสวยงาม ตามป่าไม้เขาลำเนาไพร โดยที่รัฐบาลได้จัดป่าไม้ไม่บางแห่งที่มีทิวทัศน์สวยงาม ไว้ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแก่ประชาชน เช่น จัดทำเป็นอุทยานแห่งชาติวนอุทยานและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในป่าไม้ ซึ่งนับวัน ความสำคัญของป่าไม้ไม่ในการที่จะใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนจะมีมากขึ้นและถือว่า จะเป็นประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ไม่ที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในขณะนี้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ต้นไม้มีประโยชน์มากมายในการช่วยกำจัดก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ และก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศในเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งมีแต่ป่าคอนกรีตและไม่ค่อยมีต้นไม้

อากาศในเมืองจึงมีปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สูง การปลูกต้นไม้มาก ๆ จะช่วยลดปริมาณก๊าซทั้งสองชนิดนี้ลงได้

การทำลายป่าไม้ ถือว่าเป็นการทำลายผลประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ป่าไม้เมื่อถูกทำลายลง ยากที่จะฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิมได้ในชั่วไม่กี่อายุคน ดังนั้นเพื่อผลประโยชน์ของเราเองและต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม ต้องช่วยดูแลรักษาป่าไม้นั้น ๆ ให้มีอยู่และเอื้ออำนวยประโยชน์ตลอดไป หากร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนของตนเองโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ก็เท่ากับเป็นการจัดการป่าไม้ช่วยรัฐอีกแรงและย่อมเป็นสิ่งที่ดี เพราะชุมชนย่อมรักษาและจัดการด้วยตนเอง เพื่อตนเอง

๒.๑.๕ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้

ป่าไม้ เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าไม้และหลากหลายทางชีวภาพต่าง ๆ ช่วยดูดซับ สร้างความชุ่มชื้น ลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน รักษาความสมดุลทางธรรมชาติ ระบบนิเวศอันมีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในช่วง ๓๕ ปีที่ผ่านมา ป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายไปมากมาย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นั้น ป่าไม้ในประเทศไทยเหลืออยู่เพียง ๘๐ ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศและนับวันลดลงทุกปี ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง^๗ สาเหตุหลักก็มาจากการบุกรุกเข้าทำไร่เลื่อนลอยเกิดไฟป่าไม้ การทำเขื่อน อ่างเก็บน้ำและการลักลอบตัดไม้ เป็นต้น

ปัจจุบัน ป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายปีละ ๕% ถ้าไม่รีบแก้ไขอีกประมาณ ๒๐ ปีข้างหน้า ป่าไม้ในเมืองไทยจะหมดไป เมื่อป่าไม้ถูกทำลาย สัตว์ป่าไม้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันหาความีได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าไม้บางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิดสูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้หากไม่มีป่าไม้ให้มันหลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตแล้ว ในที่สุดป่าไม้ก็จะหมดไป นี่คือสภาพปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ยิ่งถ้ามองไปในระดับโลกก็ยิ่งน่าเป็นห่วง โดยเฉพาะด้านนิเวศวิทยาซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้คือ

๑) มีการวิจัยพบว่า สเปิร์มผู้ชายทั่วโลกลดลง ๕๐% ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นต้นมานักวิทยาศาสตร์ยังไม่ทราบสาเหตุ

๒) นมแม่ในหลายประเทศมีสารพิษมากกว่าที่อนุญาตไว้ สำหรับนมวัวที่ใช้สำหรับเลี้ยงทารกมีสารพิษมากเช่นกัน

๓) ศพมนุษย์มีของเสียที่เป็นพิษและโลหะหนักจนต้องจัดว่าเป็นขยะพิษ

๔) ศพปลาวาฬและปลาโลมาที่พบตายตามชายฝั่งทะเล ก็มีของเสียที่เป็นพิษและโลหะหนัก

^๗ รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๗๑-๗๒.

๕) พี่ประเภทเห็ด ราและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำลดลงทั่วโลกโดยไม่รู้สาเหตุ แม้ในที่ที่ไม่มี
ฝนกรด

๖) ระบบอุตสาหกรรมปัจจุบัน ผลิตรองเสียทิ้งลงในสิ่งแวดล้อม ปีละ ๑๑.๔ หมื่นล้านตัน

๗) ป่าไม้ในยุโรปกว่า ๘๐% โคนฝนกรดทุกปีและกำลังตายเรื่อย ๆ

สิ่งที่กล่าวมานั้น ไม่ว่าจะเป็สถานการณ์ของประเทศไทยและของโลกจะเป็นอย่างไร อยู่
ใกล้หรืออยู่ไกล ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่า ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือรับรู้อะไรเลย ตรงข้ามกันที่
จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของมนุษย์ ต้องปลูกจิตสำนึกความรู้สึกร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน ไม่
แบ่งฝ่ายแบ่งพวก ช่วยกันต่อลมหายใจให้กับโลกนี้อย่างฉลาด มิได้เป็นสักว่า ทำเพื่ออยู่ในยุคสั้น ๆ
เท่านั้น

๒.๑.๖ การมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีการบัญญัติไว้ใน
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่
๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) รองรับไว้ว่า มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาบนฐานความหลากหลาย
ทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลักการของปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียงใน ๓ แนวทาง คือ การรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ การ
สร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาคุณค่าความ
หลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติมีความยั่งยืน สมดุลและเป็นธรรม ซึ่งมีแนวทางในการดำเนินการที่สำคัญ ดังนี้

๑) ส่งเสริมสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร โดยการกระจายอำนาจ
การจัดการทรัพยากรให้ชุมชนท้องถิ่นที่มีศักยภาพ สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมและการสร้าง
เครือข่ายอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมการจัดตั้งป่าไม้ชุมชน

๒) พัฒนาระบบการจัดการร่วมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ชุมชนมี
ส่วนร่วมในการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าไม้ มีการวางมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มงวด เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศไว้ตลอดไป^๔

นอกจากนี้ Roy Worskett ได้กล่าวถึงหลักการของการอนุรักษ์ไว้ว่า การอนุรักษ์กับการ
เปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กัน เราไม่สามารถที่จะปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัย

^๔ กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, การป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.), หน้า ๒๕.

ต่าง ๆ ได้ สภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพไปด้วย^๕

วิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ มีกล่าวถึงวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ คือ ในอดีตที่ผ่านมามหาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศได้เสื่อมโทรมและถดถอยลงตามลำดับ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไข เพื่อให้ป่าไม้ที่มีอยู่ไม่ถูกทำลายอีกต่อไป รวมทั้งหาวิธีเพิ่มผลผลิตของป่าไม้ในพื้นที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่นี้ ให้อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ประเทศชาติและประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ นอกจากงานเกี่ยวกับการบริหารและส่งเสริมเผยแพร่เพื่อให้ประชาชนรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้แล้ว ก็ควรที่จะได้หันมาพิจารณาศึกษาเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับอนาคตของการป่าไม้ของประเทศไทย คือ นโยบายการจัดการป่าไม้ การปลูกสร้างสวนพืชป่าไม้ การศึกษาในด้านพันธุศาสตร์ป่าไม้ การดำเนินงานในด้านการอนุรักษ์ผลิตผลป่าไม้ การใช้ประโยชน์ป่าไม้และการส่งเสริมด้านวนศาสตร์ชุมชน^{๑๐}

สรุปได้ว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่น เช่น ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น ป่าไม้เป็นบ่อเกิดของน้ำ ซึ่งเห็นได้ว่า สถานที่ที่ใดมีป่าไม้มากน้อยคละกันไป แต่มีความสมบูรณ์ในความเป็นป่าไม้อย่างยิ่ง ก็จะทำให้ที่เช่นนั้นมีความสมบูรณ์ไปด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งเป็นปกติธรรมดาอยู่แล้วว่า เมื่อมีป่าไม้แล้วก็ต้องมีผู้ทำลายเป็นเรื่องปกติ แล้วก็จะได้รับผลจากการทำเช่นนั้น เหมือนในปัจจุบันเช่น มีความแห้งแล้ง ไม่มีน้ำกินน้ำใช้และในบางแห่งสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดก็เกิดขึ้นเช่นว่า มนุษย์สนใจแต่ตัดต้นไม้อย่างเดียว มิได้ใส่ใจในการดูแล หรือปลูกทดแทน โดยเห็นตามสถิติที่ได้นำเสนอไปแล้วว่า ประเทศไทยนั้นมีป่าไม้ไม่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด ก็ล้วนเป็นการกระทำของมนุษย์เรานั่นเอง

๒.๒ การอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ มีความสนพระราชหฤทัยและทรงตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นต้นทุนพื้นฐานของวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนโดยตรงจากการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ ทรงพบว่า ปัญหาป่าเสื่อมโทรมได้ทวีความรุนแรงจนน่าวิตกและส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาด้านอื่น ๆ ตามมาเป็นลูกโซ่ ไม่เฉพาะแต่ปัญหาเรื่องดินและน้ำเท่านั้น หากโยงใยถึงปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง คุณธรรมและระบบนิเวศของพื้นที่โดยรวมอีกด้วย ด้วยเหตุนี้พระองค์

^๕ Roy Worskett, *The Character of Town: An Approach to conservation*, (London: The Architectural Press, 1969), p 42.

^{๑๐} นิวัติ เรืองพานิช, *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, หน้า ๖๓.

จึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาป่าเสื่อมโทรม ซึ่งมีได้เป็นแนวทางปฏิบัติที่ดำเนินไปอย่างโดดเด่น อย่างเป็นเอกเทศ หากแต่ทรงบูรณาการงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเข้า ไปทำงานในพื้นที่อย่างประสานสัมพันธ์กัน แนวพระราชดำรินี้ด้านป่าไม้ เพื่อลดการตัดไม้ทำลายป่าและส่งเสริมให้มีการปลูกป่าในรูปแบบต่าง ๆ โดยการปลูกฝังจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่าไม้ช่วยกันอนุรักษ์ คุ้มครองและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างถูกวิธี เพื่อให้มนุษย์กับธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน โดยแนวพระราชดำรินี้ในการแก้ไขปัญหาป่าไม้จำแนกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้^{๑๑}

๒.๒.๑ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม

๑.๑ การรักษาป่าต้นน้ำตามหลักการขั้นพื้นฐานคือ เมื่อมีป่าก็จะมีน้ำ มีดินอันอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้นของอากาศและเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต โดยพระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริ “ทฤษฎีป่าเปียก” โดยทรงให้หาวิธีให้น้ำจากป่าไหลผ่านกลิ้งลงในใต้ดิน เพื่อรักษาหน้าดินให้มีความชื้น ซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการสร้างแนวป้องกันไฟในระยะยาวได้อีกด้วย

๑.๒ การจ่ายปันน้ำ ด้วยการสร้าง ฝายชะลอความชุ่มชื้น หรือ Check Dam เพื่อแผ่ขยายความชุ่มชื้นแก่สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเพาะปลูกของประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง โดยการทำท่อส่งเหมือนในการกระจายน้ำไปยังพื้นที่การเกษตร ซึ่งพระองค์ทรงเน้นการใช้วัสดุในพื้นที่ที่หาง่ายและประหยัดเป็นหลัก

๑.๓ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (สัตว์ป่าและอุทยาน) โดยจัดให้มีการเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าให้แพร่หลาย รวมทั้งส่งเสริมให้ราษฎรเลี้ยงสัตว์ป่าเป็นอาชีพและหากพื้นที่โครงการมีสภาพภูมิประเทศสวยงาม อุดมสมบูรณ์ มีความเหมาะสมก็ให้ดำเนินการจัดตั้งเป็นวนอุทยานหรืออุทยานแห่งชาติต่อไป

๑.๔ การรักษาป่าชายเลน การรักษาป่าชายเลน โดยส่งเสริมการปลูกป่าไม้ชายเลนด้วยการอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโต อันเป็นแนวป้องกันลมและป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งรวมทั้ง เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการช่วยสร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม

๒.๒.๒ การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า

พระองค์มีแนวพระราชดำรินี้ในการฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่าได้แก่

๑) “ปลูกป่าในใจคน” โดยการทำความเข้าใจกับราษฎรให้รู้ถึงประโยชน์ของป่าและการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ให้ราษฎรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่า ตลอดจนรู้จักนำพืชพรรณมาใช้สอยอย่างถูกต้อง ดังเช่นโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอัน

^{๑๑} แมน พัฒนะ, ศาสตราจารย์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.manpattanalibrary.com/newsdetail.php?id=30> [๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑].

เนื่องจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหารและโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน

๒) “ปลูกป่า ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง” เป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์ดิน น้ำและการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่กับความต้องการด้านเศรษฐกิจ ด้วยการจำแนกป่า ๓ อย่างคือ ป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้กินและป่าไม้เศรษฐกิจ ซึ่งช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย

๓) “การปลูกป่าทดแทน” โดยการปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลายตามไหล่เขาและในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม นอกจากนี้ ทรงชี้แนะแนวทางโดยถือหลักให้ธรรมชาติฟื้นตัวเอง เช่น “การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” โดยการปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเจริญเติบโตของต้นไม้และควบคุมไม่ให้นักเข้าไปตัดไม้หรือรบกวนเหยียบย่ำต้นไม้เล็ก ๆ เมื่อถึงไ้วช่วงระยะหนึ่ง พืช ลูกไม้ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ จะค่อย ๆ เจริญเติบโตและขยายพันธุ์ฟื้นตัวขึ้น เช่น โครงการศึกษาวิธีฟื้นฟูป่าที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้มอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ทรงแก้ปัญหาโดยหลักวิชาการ ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่จริง การแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ก็เช่นเดียวกัน ดังพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทเพื่อแก้ปัญหาป่าไม้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. ปกป้องพื้นที่ป่า ฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม “... ให้ช่วยดูแลรักษาป่าอย่าไปรังแกป่าถ้าปล่อยให้ทิ้งไว้ไม่ใคร่ไปรบกวน ระยะ ๓๐-๔๐ ปี ป่าแห่งนี้จะฟื้นคืนสภาพจากป่าเต็งรังเป็นป่าเบญจพรรณ ...”

๒. ปลูกป่าทดแทนบริเวณป่าต้นน้ำ

“... การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผน โดยดำเนินการพร้อมกับการพัฒนาชาวเขา ในกรณีนี้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทานและฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง สำหรับต้นที่ปลูกทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายนั้น ควรใช้ต้นไม้โตเร็ว ที่มีประโยชน์หลาย ๆ ทางคละไปและควรปลูกพืชคลุมแนวร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อยึดผิวดินและเก็บรักษาความชุ่มชื้น นอกจากนั้น จะต้องสร้างฝายเล็กเพื่อหนูนน้ำส่งไปตามเหมืองไปใช้ในพื้นที่เพาะปลูก ๒ ด้าน ซึ่งจะทำให้ น้ำค่อย ๆ แผ่ขยายออกไปทำความชุ่มชื้นให้บริเวณนั้นด้วย ในกรณีนี้ จะต้องอธิบายให้ราษฎรรู้ว่า การที่ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำลดลงนั้น ก็เพราะมีการทำลายป่าต้นน้ำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ...”

กล่าวโดยสรุป พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงเล็งเห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ของป่าเป็นอย่างสูง เพราะถ้าขาดเสียซึ่งป่า สิ่งก็ตามมาก็เกิดขึ้นได้หลาย ๆ ประการ พระองค์ทรงมีพระราชดำริ พระราชดำรัสเรื่องเกี่ยวกับป่าไว้เพื่อให้พสกนิกรของพระองค์ ได้อยู่ดีกินดี มีทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในชุมชน และเอื้อประโยชน์ต่อโลก ด้วยเหตุนี้ จึงเกิด “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ขึ้นมากมาย

๒.๓ สภาพปัญหาป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด

ผู้วิจัยได้สังเกตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก ตำบลหนองไม้งามและพร้อมทั้งจัดให้มีการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อหาข้อมูลในการดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดย นายธนา กิจชื่อตรง นายกเทศมนตรีตำบลหนองไม้งาม เป็นผู้ออกหนังสือประกอบกับหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ของทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียนเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่มที่สำนักงานเทศบาลตำบลหนองไม้งาม ซึ่งผลการสนทนากลุ่ม ข้อมูลจากเอกสารของทางราชการและการสัมภาษณ์รายบุคคล ปรากฏผลดังนี้

๒.๓.๑ สภาพผืนป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก

ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก กล่าวได้ว่า เป็นป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ป่าชุมชนพร้อม ๆ กับเดินสำรวจสภาพของต้นไม้ พืชพรรณหลากหลายขึ้นปะปนกัน มีป้ายเขียนบอกเขียนหลักธรรม คำสอน หรือข้อห้ามเกี่ยวกับการเดินป่า หรือการเข้าป่า เป็นข้อปฏิบัติบางประการที่ผู้จะเข้ามาพึงทราบและควรกระทำ ต้นไม้ใหญ่มีปรากฏให้เห็น บางต้นที่ใหญ่มาก ก็จะมีผ้าหลากสี หรือบางต้นก็จะมีศาลปูตาและมีกระถางธูปเก๋ ๆ ตั้งอยู่เบื้องหน้าต้นไม้ ทำให้บรรยากาศดูขรึมและขลังเป็นอย่างยิ่ง แสงแดดที่ส่องรำไร ทำให้เกิดสภาพบรรยากาศค่อนข้างวังเวง ส่วนหนึ่งของป่าชุมชนหนองตะลุมพุก เป็นที่ตั้งของวัดป่าตะลุมพุก โดยมีอาณาเขตบางส่วนของวัดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ (ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก) ซึ่งกล่าวได้ว่า อาณาเขตส่วนหนึ่งของวัดป่าตะลุมพุกเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งจากการสนทนากับประธานสงฆ์วัดป่าตะลุมพุกและคณะกรรมการป่าชุมชน ก็ทราบว่า ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชนให้วัดใช้พื้นที่ป่าชุมชนได้เพียงบางส่วน ซึ่งเป็นเพียงส่วนน้อย เพื่อเป็นการช่วยดูแล รักษาและอนุรักษ์ป่าไม้ อีกแนวทางหนึ่ง

๒.๓.๒ พฤติกรรมของชุมชนที่มีผลกระทบต่อผืนป่า

๑) สภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก

ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก ได้รับการประกาศจากกรมป่าไม้ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ มีพื้นที่ทั้งหมด ๓,๔๒๖ ไร่ ๗๖ ตารางวา ตั้งอยู่ในเขตหนองตะลุมพุก หมู่ที่ ๗ ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์^{๑๒} โดยมีคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้ดูแลและรับผิดชอบ ตลอดจนหน่วยราชการอื่น ๆ อาทิ เทศบาลตำบลหนองไม้งาม นายธนา กิจชื่อตรง นายกเทศมนตรีตำบลหนองไม้งาม นายชาติชาย สุวรรณชาติ หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ บร. ๓ (ประโคนชัย) พันตำรวจโท จักรพงษ์ ทาสวรรณ หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไม้งาม พันตรี กุลชาติ ชิตภักดิ์ หัวหน้าหน่วยชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน

^{๑๒} ศูนย์สารสนเทศ สำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้, ข้อมูลสารสนเทศ กรมป่าไม้ ทะเบียนป่าชุมชน, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: Forestinfo.Forest.co.th/Fcom.aspx?year=2551. [๘ มิถุนายน ๒๕๖๑]

ภาค ๒ ส่วนแยก ๒ เป็นผู้คอยกำกับ ดูแลผืนป่า ป่าชุมชนหนองตะลุมพุก เป็นผืนป่าที่มีลักษณะเป็นป่าพื้นราบ หรือป่าโคก ป่าดิบแล้ง ป่าโปร่ง มีความอุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ไม้ ต้นไม้มากมายหลากหลายชนิดที่มีลำต้นขนาดใหญ่ ยืนต้นเรียงรายกันอย่างหนาแน่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นต้นเต็ง รัง อาหารป่าก็มีเห็ดชนิดต่าง ๆ ไข่มดแดง ดอกกระเจียว อีลอก ผักหวาน สมุนไพรร และอื่น ๆ อีกมากมาย สัตว์ป่า จะมี กระรอก กระแต กบ เขียด อึ่งอ่าง ไก่ป่า เป็นต้น

๒) สภาพทั่วไปของชุมชน

บุคคลในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ด้วยการปลูกมันสำปะหลัง อ้อย ยางพาราและข้าว เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชน

บุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล การมีส่วนร่วมในกิจกรรม โครงการฯ

๒.๓.๓ สภาพปัญหาป่าชุมชนที่เกิดจากผลการกระทำของบุคคล

ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นสัมภาษณ์ไว้ ๘ ประเด็น ซึ่งแต่ละประเด็นนั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ได้นำเสนอทัศนะในประเด็นที่ถูกกล่าวถึงด้วยความจริงใจและตรงไปตรงมา ซึ่งพบว่า

๑) สภาพปัญหาด้านสภาพป่าชุมชน

พวกที่ชอบตัดไม้มักจะไปไกลจากเขตวัด วัดก็พยายามดูแล รักษาส่วนหนึ่ง ปลูกเพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่ง ทำให้ป่าในเขตที่ติดกับเขตวัดหนาแน่นขึ้น^{๑๓} บางส่วนของป่ามีการลักลอบเผาป่า^{๑๔} ตัดไม้ เกิดจากความไม่เข้าใจในข้อกฎหมาย ทำให้ประชาชนกระทำความผิดเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยเข้าใจว่าตนเองสามารถทำได้ ความอยากได้และกิเลสของคน^{๑๕}

๒) การบุกรุกที่ทำกิน (เพื่อการเกษตร)

ปรากฏว่า บางส่วนบุกรุกมาแต่เดิมและมีที่ทำกินในเขตของการประกาศเป็นป่าชุมชน^{๑๖} เกษตรกรที่อยู่ติดแนวเขตป่าชุมชน แคว้นทางเพิ่มเติม^{๑๗} มีการบุกรุกที่ทำกิน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีที่ดินติดกับป่าชุมชนและการทับซ้อนของการออกเอกสารสิทธิของ สปก. กับพื้นที่ป่า

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระวันชัย ขวโน, ประธานสงฆ์วัดป่าตะลุมพุก, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๔} สทนากลุ่ม นายธนา กิจชื้อตรง, นายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๕} สทนากลุ่ม พันตำรวจโท จักรพงศ์ ทาสวรรณ หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายวิสาร จงประโคน, ประธานสภาตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายจินดา จงประโคน, ตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ชุมชน^{๑๘} มีการบุกรุก แคว้นทาง จุดไฟเผา เพื่อปลูกพืชต่าง ๆ^{๑๙} ซึ่งเห็นได้ว่า มีส่วนน้อยที่มีพฤติกรรมบุกรุกที่ทำกิน (เพื่อการเกษตร)

๓) การบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัย

ไม่ปรากฏว่า มีการบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัย^{๒๐} ซึ่งในการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นไปในทิศทางเดียวกันนั่นคือ ไม่ปรากฏว่ามีการบุกรุกป่าชุมชนเพื่อที่อยู่อาศัยอย่างชัดเจน

๔) การบุกรุกเพื่อหาของป่า/ทำไม้

การบุกรุกเพื่อทำไม้ ไม่ปรากฏ หาของป่าเพื่อการดำรงชีพและการกินอยู่ ไม่มีปัญหารุนแรง^{๒๑} ปรากฏว่า มีบุคคลเข้าไปหาของป่า อาทิ เห็ด ผัก สมุนไพร ฯลฯ ซึ่งทางคณะกรรมการภาคีเครือข่ายก็ได้ทำข้อตกลงกับบุคคลในชุมชนว่า สามารถหาของป่าเหล่านั้นได้ตามสมควรและตามความเหมาะสม ไม่ได้ห้ามโดยเด็ดขาด เป็นการให้บุคคลอยู่ด้วยกันกับป่าชุมชนด้วยความประนีประนอม^{๒๒} มีการลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาทำเป็นที่อยู่อาศัยบ้าง แต่ก็เป็นส่วนน้อย^{๒๓} มีการขุดย้ายกล้า หรือไม้ต้นเล็ก ๆ เพื่อนำไปปลูกที่อื่น หรือในที่ที่ของตน ยังคงมีการลักลอบตัดต้นไม้ใหญ่ของกลุ่มบุคคลนอกพื้นที่ โดยการจ้างวานคนในพื้นที่ให้ดำเนินการ^{๒๔}

๕) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

(๕.๑) การจัดทำโครงการ มีจัดโครงการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ว่างเปล่า^{๒๕} ประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายและจุดประสงค์ของการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อความเข้าใจและ

^{๑๘} สัมภาษณ์ พันตำรวจโท จักรพงศ์ ทาสวรรณ, หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไผ่งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายอำพล แคนหนอง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๕ ตำบลหนองไผ่งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พันตรี กุลชาติ ชิตภักดิ์, หัวหน้าชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ ส่วนแยก ๒, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พันตำรวจโท จักรพงศ์ ทาสวรรณ, หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไผ่งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายทักษิณธุ์ ปินะเก, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พันตรี กุลชาติ ชิตภักดิ์, หัวหน้าชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ ส่วนแยก ๒, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายจินดา จงประโคน, กำนันตำบลหนองไผ่งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายทักษิณธุ์ ปินะเก, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ความร่วมมือในทุก ๆ ด้าน^{๒๖} ขอความร่วมมือและบูรณาการจากตำบลอื่น ๆ^{๒๗} อาทิ โครงการรักษ้ำป่า
รักษ้ำน้ำ รักษาแผ่นดิน โครงการรักษ้ำพันธุ์พืช ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นต้น

(๕.๒) การติดตามประเมินผลของโครงการ มีการติดตามประเมินผลอย่าง
ต่อเนื่องและมีผลสัมฤทธิ์ ประมาณ ๘๐% ของแต่ละโครงการ^{๒๘}

๖) ความร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้

มีบ้างในการให้ความร่วมมือ ด้วยบางประเด็นเมื่อตั้งคณะกรรมการดูแลป่า
ชุมชนแล้ว ปรากฏว่า ประชาชนบางส่วนละเลยหรือเพิกเฉยในการช่วยกันอนุรักษ์ฯ หรือดูแลป่าอย่าง
จริงจัง ด้วยอ้างว่า มีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาป่าแล้ว^{๒๙} เจ้าหน้าที่ที่มีกำลังพลน้อย ต้องรับผิดชอบหลายป่า
จึงดูแลไม่ทั่วถึง^{๓๐} ขาดการประสานงานอย่างต่อเนื่องระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้เกิดความ
ล่าช้าในการดำเนินงาน^{๓๑} เจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังพลน้อย หน่วยป้องกันรักษาป่า ๑ หน่วยรับผิดชอบ
หลายอำเภอ^{๓๒} พื้นที่การปฏิบัติงานค่อนข้างกว้าง ขาดการติดต่อประสานงานที่เหมาะสม อุปกรณ์
และกำลังพลไม่พร้อม งบประมาณจำกัด^{๓๓}

๗) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

มีบางคนต่อต้าน ไม่เห็นด้วยกับการกั้นบวขต้นไม้ สร้างศาลปู่ตา หรือพิธีกรรมอื่น^{๓๔}
เมื่อไม่สามารถดึงจิตใจให้เห็นความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์และคุณค่าของต้นไม้ ก็ขาดความเข้าใจ^{๓๕}

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายอำพล แคนหนอง, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๕ ตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายจินดา จงประโคน, กำนันตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ จ.อ. จตุรวัฒน์ ผลเกิด, ปลัดเทศบาลตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายธนา กิจชื้อตรง, นายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายวิสาร จงประโคน, ประธานสภา เทศบาลตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสมฤทัย จงประโคน, รองนายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน
๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พันตำรวจโท จักรพงศ์ ทาสวรรณ, หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน
๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พันตรี กุลชาติ ชิตภักดิ์, หัวหน้าชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑ กองอำนวยการ
รักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ ส่วนแยก ๒, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายจินดา จงประโคน, กำนันตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ จ.อ. จตุรวัฒน์ ผลเกิด, ปลัดเทศบาลตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

๘) การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ป่าชุมชน
ใช้ขันติ ความอดทน เจริญกันอย่างมีเหตุผลและเกื้อกูลกัน^{๓๖} ใช้ขันติ
หิริโอตตปปะ^{๓๗} เห็นใจซึ่งกันและกัน^{๓๘}

๒.๓.๔ สรุป

ผู้วิจัยได้สนทนาและสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล เพื่อต้องการรับรู้สภาพปัญหา
ที่เกิดขึ้นในป่าชุมชนบ้านหนองตะลุงพุก ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด อย่างเป็นทางการรับรู้สภาพปัญหา
รับรู้ถึงสภาพปัญหาในหลากหลายประเด็น ซึ่งสรุปได้ดังนี้ สภาพปัญหาในการลักลอบเผาป่า ยังคงมี
บ้าง โดยบุคคลในชุมชนเผาเพื่อให้ต้นไม้ได้มีการเริ่มต้นใหม่ตามความเข้าใจของประชาชน การบุกรุก
เพื่อทำกิน หรือเพื่อการเกษตร ปรากฏว่ามีส่วนน้อยที่บุกรุกแผ้วถางเพื่อรุกกล้าเข้าไปในเขตป่าชุมชน
ซึ่งบุคคลส่วนน้อยเหล่านี้ จะเป็นผู้ที่มิที่ดินติดกับเขตผืนป่าชุมชน ทุก ๆ ปีจะมีการแผ้วถางรุกกล้า ปีละ
เมตร สองเมตรแล้วแต่กำลังความสามารถ ซึ่งทางคณะกรรมการป่าชุมชนได้เจรจาอย่างสันติและ
ประกอบด้วยขันติเพื่อทำความเข้าใจในเบื้องต้นแล้ว การบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัย ไม่ปรากฏ การตัดไม้
ทำไม้ยังคงมี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุคคลภายนอกพื้นที่ที่เข้ามาลักลอบตัดไม้ ทำไม้ แต่คณะกรรมการป่า
ชุมชนก็มีการผลักดันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในปัจจุบันลดน้อยลงมากและโดยส่วนใหญ่ บุคคลในชุมชนไม่ได้
เป็นผู้กระทำเพื่อประโยชน์ของตนเอง แต่เป็นนายทุนจากนอกพื้นที่ว่าจ้าง ตัดและขนย้าย แต่ด้วย
ความร่วมมือของคณะกรรมการป่าชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐทุกแผนกทุกสายงาน ทำให้ปัญหาเหล่านี้ลด
น้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ส่วนการหาของป่า อาทิ เห็ด ดอกกระเจียว หรืออื่น ๆ นั้น คณะกรรมการป่า
ชุมชนมีการอนุญาตให้ดำเนินการได้ เพราะเป็นเรื่องของความเป็นอยู่และระบบเศรษฐกิจของบุคคล
ในชุมชนและส่วนใหญ่ การหาของป่า ประชาชนก็ไม่ได้รับประโยชน์การค้าขายมากนัก เป็นเพียงบาง
ฤดูเท่านั้นที่บางครั้งได้รับผลตอบแทนจากการขาย แลกเปลี่ยน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ เทศบาล
ตำบลหนองไม้งาม คณะกรรมการป่าชุมชน หน่วยงานของรัฐ มีหลายโครงการที่ได้ดำเนินการอย่าง
ต่อเนื่อง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและทำความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่าง รัฐ ชุมชนและป่า อาทิ
โครงการปลูกป่าทดแทน โครงการรักษ้ำน้ำ รักษน้ำ รักษแผ่นดิน โครงการรักษ้ำพันธุกรรมพืช เป็นต้น
โดยมีการติดตามประเมินผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปรากฏผลสัมฤทธิ์ร้อยละ ๘๐ ความ
ร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังพลน้อย หน่วยรักษาป่า
๑ หน่วยต้องรับผิดชอบหลายอำเภอ ดังนั้น เทศบาลตำบลหนองไม้งามและคณะกรรมการป่าชุมชน

^{๓๖} สัมภาษณ์ จ.อ. จตุรวัฒน์ ผลเกิด, ปลัดเทศบาลตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พันตำรวจโท จักรพงศ์ ทาสวรรณ, หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน
๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายอำพล แคนหนอง, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๕ ตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

จึงมีมติให้ดำเนินการว่าจ้างผู้ดูแล คอยดูแล รักษาป่าและปกป้องผืนป่าชุมชน โดยได้รับรายรับเป็นรายเดือนในแต่ละคน ด้วยงบประมาณที่จำกัด จึงสามารถว่าจ้างได้เพียง ๒ ตำแหน่ง อาจกล่าวได้ว่าไม่เพียงพอสำหรับการดูแลผืนป่าชุมชนทั้งหมดได้อย่างทั่วถึง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลตำบลหนองไม้งาม คณะกรรมการป่าชุมชน วัด ได้มีการบวชต้นไม้ ตั้งศาลปู่ตา นำผ้าหลากสี หรือนำผ้าจีวรไปผูกกับต้นไม้ แต่ก็มีบุคคลบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยและไม่ให้ความสำคัญ การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ป่าชุมชนของบุคคลในตำบลหนองไม้งาม เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ใช้ความอดทนให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์สูงสุดของการอนุรักษ์ป่าไม้

๒.๔ สภาพปัญหาป่าชุมชน ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย

(ป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย ป่าชุมชนเขาคอก ป่าชุมชนป่าโคกโฌง ป่าชุมชนป่าโคกกรวด ป่าชุมชนป่าโคกสูง ป่าละเวีย ป่าหนองหิน)

ผู้วิจัยได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อหาข้อมูลในการดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยนายวิเศษ สุวรรณวงษ์ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเขาคอก เป็นผู้ออกหนังสือประกอบกับหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียนเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่มที่สำนักงานเทศบาลตำบลเขาคอก ซึ่งผลการสนทนากลุ่ม ข้อมูลจากเอกสารของทางราชการและสัมภาษณ์รายบุคคล พบว่า

๒.๔.๑ สภาพผืนป่าชุมชนเขาคอก

ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย และป่าอื่น ๆ อาณาเขตของป่าแม้จะแยกส่วนกัน กล่าวได้ว่า ป่าชุมชนของตำบลเขาคอกจะตั้งอยู่เป็นหย่อม ๆ พื้นที่มากบ้างน้อยบ้าง แต่สภาพพื้นที่จะคล้ายคลึงกัน เป็นลักษณะของป่าดิบแล้ง ส่วนใหญ่จะมีต้นเต็ง ต้นรัง ไม้แดง เป็นส่วนใหญ่ ช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกต เป็นช่วงฤดูฝน ป่าละหอกกระสัง-โคกสวายและป่าอื่น ๆ จึงมีสภาพเขียวชอุ่ม ดอกกระเจียวชูช่อไสวท่ามกลางพุ่มหญ้าและเศษใบไม้แห้ง ๆ พืชยืนต้นตั้งตระหง่าน แม้จะไม่ใหญ่มากนัก แต่ความสูงของต้นไม้นั้นไม่ต่ำกว่า ๒๐-๓๐ เมตร แสดงว่า ป่าละหอกกระสัง-โคกสวายและป่าอื่น ๆ ที่เข้าไปสังเกต มีความสมบูรณ์ค่อนข้างสูง

๒.๔.๒ พฤติกรรมของชุมชนที่มีผลต่อผืนป่า

๑) สภาพทั่วไปของป่าชุมชนตำบลเขาคอก

ป่าเขาคอก มีลักษณะเป็นป่าพื้นราบ หรือป่าโคก มีอยู่จำนวนหลายแปลง ขนาดแปลงใหญ่เล็กไม่เท่ากัน โดยมีชื่อเรียกตามลักษณะของสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ เช่น ป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย ที่มีพื้นที่มากที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด มี ๒,๗๐๐ ไร่ รองลงมาเป็นป่าชุมชนป่าเขาคอก ที่มีลักษณะเป็นภูเขา มีพื้นที่ประมาณ ๘๐๐ ไร่ ป่าชุมชนป่าโคกโฌง มีพื้นที่ ๔๕๐ ไร่ ป่าชุมชนป่าโคกกรวด มีพื้นที่ ๘๐๐ ไร่ ป่าชุมชนป่าโคกสูง มีพื้นที่ ๔๕๐ ไร่ ป่าละเวีย มีพื้นที่

๔๖๓ ไร่ และป่าหนองหิน มีพื้นที่ ๓๕๐ ไร่ ซึ่งผืนป่าเหล่านี้ ล้อมรอบด้วยชุมชนทั้งหมด ๑๕ หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านเขาคอก หมู่ที่ ๑ บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ ๕ บ้านโคกกะนัง หมู่ที่ ๖ บ้านหนองตะโก หมู่ที่ ๗ บ้านละลอกกระสัง หมู่ที่ ๘ บ้านโนนศิลา หมู่ที่ ๙ บ้านไพรวัลย์น้อย หมู่ที่ ๑๐ บ้านโคกเศรษฐี หมู่ที่ ๑๑ บ้านหนองมะกอก หมู่ที่ ๑๒ บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านใหม่ถาวร หมู่ที่ ๑๔ และบ้านเขาคอก หมู่ที่ ๑๕ ซึ่งป่าชุมชนเขาคอก ได้รับการดูแลจากเทศบาลตำบลเขาคอก นำโดย นายวิเศษ สุวรรณวงศ์ นายกเทศมนตรีตำบลเขาคอก นายอาทิตย์ โกรธา ประธานคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละลอกกระสัง นายสุภาพ ศรีภา เลขานุการกลุ่มอนุรักษ์ฯ คณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านและได้รับการตอบรับจากประชาชนทั่วไปเป็นอย่างดี

๒) สภาพทั่วไปของชุมชน

ส่วนใหญ่บุคคลในชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรม ปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ยางพาราและข้าว แบ่งออกเป็น ๑๕ หมู่

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชน

มีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละลอกกระสัง ขึ้นและคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ระดมสรรพกำลังประสานจากชุมชนอื่นช่วยกันดูแล แต่ปรากฏว่า การให้ความร่วมมือยังคงมีน้อย เพราะยังไม่มีหน่วยงานที่ชัดเจนมาดำเนินการอย่างยั่งยืน (หน่วยรักษาป่า ของกรมป่าไม้ กำลังพลมีน้อย งบประมาณจำกัด) แต่กระนั้นก็ตาม การมีส่วนร่วมฯ ก็ยังเป็นที่พอใจในระดับหนึ่ง

๒.๔.๓ สภาพปัญหาป่าชุมชนที่เกิดจากการกระทำของบุคคล

ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นสัมภาษณ์ไว้ ๘ ประเด็น ซึ่งแต่ละประเด็นนั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ได้นำเสนอทัศนคติในประเด็นที่ถูกกล่าวถึงด้วยความจริงใจและตรงไปตรงมา ซึ่งพบว่า

๑) สภาพปัญหาด้านสภาพป่าชุมชน

ที่พิกสงฆ์ได้ดูแลในส่วนที่ดูแลได้ เพราะป่าค่อนข้างกว้าง แต่ก็สมบูรณ์ดี^{๓๙} ป่าชุมชนเสื่อมโทรม เพราะถูกชาวบ้านบุกรุกทำการเกษตร^{๔๐} ในอดีตเป็นป่าเสื่อมโทรม เพราะถูกบุกรุก

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระออม วิมล, ประธานที่พิกสงฆ์ป่าโคกเขาศรีธาธรรม ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายวิเศษ สุวรรณวงศ์, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เพื่อทำการเกษตร ปัจจุบันมีความสมบูรณ์มากขึ้น เพราะมีการปลูกทดแทน มีการดูแลที่ดีพอสมควร^{๔๑}

บางจุดเสื่อมโทรม สภาพป่าไม้เริ่มลดลง สาเหตุเกิดจากไฟป่า ซึ่งเกิดขึ้นทุกปี^{๔๒} เจ้าหน้าที่ไม่จริงจังต่อการทำหน้าที่^{๔๓} ส่วนใหญ่ค่อนข้างสมบูรณ์ ส่วนที่บุกรุกจะเป็นสภาพป่าที่เสื่อมโทรม^{๔๔}

๒) การบุกรุกที่ทำกิน (เพื่อการเกษตร)

ชาวบ้านบุกรุกเพื่อทำการเกษตรแทบทุกหมู่บ้าน^{๔๕} ปรากฏว่ามี เพราะว่ามีประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ค่อนข้างยากจนและพื้นที่ทำการเกษตรเฉพาะบุคคลมีจำกัด จึงเกิดการบุกรุก ผัวเถา แต่ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีพื้นที่ติดกับผืนป่าชุมชน^{๔๖} ป่าละหอกกระสังยังไม่ปรากฏว่ามีการบุกรุก^{๔๗}

๓) การบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัย

ไม่พบว่ามี การบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัยของประชาชน แต่มีการบุกรุกโดยตั้งเป็นสำนักสงฆ์ แต่ก็ยังเป็นผลดีในการร่วมกันดูแลรักษาและการร่วมอนุรักษ์^{๔๘}

๔) การบุกรุกเพื่อหาของป่า/ทำไม้

มีการหาของป่าเพื่อประโยชน์ในการประทังชีวิต เช่น เก็บผัก เก็บเห็ด สมุนไพร ส่วนการลักลอบทำไม้ มอบให้ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นผู้ดูแล^{๔๙} มีปรากฏให้เห็นบ้างในช่วงฤดูการของพืชป่าที่ขึ้นอย่างสมบูรณ์ เช่น เห็ด ดอกกระเจียว ในหน้าฝน ไม่ปรากฏการทำไม้ หาฟันของคนใน

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นางสาวสายบัว ใจกล้า, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ บ้านโคกกกลอย ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ปุยะติ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายสกุล ไชยสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายวิเศษ สุวรรณวงษ์, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายสุเทพ ศรีภา, เลขานุการกลุ่มอนุรักษ์ฯ, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นายวิเศษ สุวรรณวงษ์, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

พื้นที่ แต่จะปรากฏนายทุนต่างพื้นที่มาลักลอบตัดไม้^{๕๐} มีการลักลอบขุด เคลื่อนย้ายพันธุ์พืชที่เป็นอาหาร^{๕๑} มีการเก็บเห็ด หาดอกกระเจียว มีการลักลอบตัดไม้โดยใช้รถเข็นเป็นพาหนะและตัดไม้โดยใช้เลื่อยมือ นำไม้ออกมาขาย^{๕๒}

๕) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

(๕.๑) การทำโครงการ มีการจัดโครงการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง โครงการป่าในบ้าน โครงการฟื้นฟูภูมิปัญญาและชุมชนท้องถิ่น ตำบลเขาคอก โครงการกำหนดเขตอภัยทานจำนวน ๕๐๐ ไร่ โครงการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ป่าชุมชนป่าละหอกกระสังสู่ความยั่งยืน โครงการรักษป่า โครงการป่าพูดได้ เป็นต้น^{๕๓} โครงการแต่ละโครงการส่วนใหญ่เป็นโครงการที่กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง เป็นผู้ดำเนินการแทบทั้งสิ้น ส่วนน้อยที่ทางภาครัฐจะลงมาดูแลช่วยเหลือด้านโครงการ^{๕๔}

(๕.๒) การติดตามประเมินผล ไม่มีการติดตามประเมินผลอย่างจริงจัง^{๕๕} ขาดการประเมินผลและบุคลากรในการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ^{๕๖}

๖) ความร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้

การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บางครั้งก็หละหลวมไปบ้าง ดูแลไม่ทั่วถึง^{๕๗} เจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังคนน้อย แต่บุคคลในชุมชนมีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายในการดำเนินการในบางส่วนที่สามารถดำเนินการได้ โดยไม่ขัดต่อหลักปฏิบัติของเจ้าหน้าที่อย่างชัดเจน ชุมชนก็จะ

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ปุยะติ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นางสาวสายบัว ใจกล้า, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ บ้านโคกกลอย ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายวิเศษ สุวรรณวงษ์, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ปุยะติ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ปุยะติ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายวิเศษ สุวรรณวงษ์, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ดำเนินการเอง^{๕๘} เจ้าหน้าที่ไม่ปฏิบัติ หรือบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง^{๕๙} เจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ ไม่
ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของหน่วยงาน^{๖๐}

๗) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ความไม่เห็นด้วยกับพิธีกรรมเพื่อคุ้มครองป่า ก่อให้เกิดความขัดแย้งบางส่วนใน
ชุมชน^{๖๑} ควรจะสร้างศาลปู่ตา เจ้าที่เพื่อให้ท่านช่วยดูแลรักษาป่า^{๖๒} เด็กรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่ไม่สนใจ
ด้านนี้และสภาพฐานะและความเป็นอยู่ไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต^{๖๓}

๘) การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ป่าชุมชน

ศีล ข้อที่ ๑-๓ เป็นหลักในการปฏิบัติตนให้เหมาะสมสำหรับการคุ้มครอง
อนุรักษ์ป่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักตัดต้นไม้ ไม่โกหกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หรือ
คณะกรรมการชุมชนตลอดจนกลุ่มอนุรักษ์ฯ กล่าวได้ว่าเป็นการใช้หลักธรรมเป็นเบื้องต้นแล้ว การมี
ความอดทน พุทศุยกันอย่างมีสติ พร้อมทั้งมีการประนีประนอมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน
อย่างสุจริต เป็นหลักธรรมที่พึงมีในบุคคลในชุมชน^{๖๔} มีความยับยั้งชั่งใจต่อความละโมภ (อยากได้)
การให้อภัยต่อผู้กระทำความผิด แล้วชี้ให้เห็นถึงความถูก-ผิด มีความจริงใจ มีความพยายามจริงในการ
ที่จะดูแลรักษา^{๖๕}

๒.๔.๔ สรุป

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เป็นรายบุคคลและสนทนากลุ่ม ตลอดจนการได้เข้าไปสังเกตใน
ผืนป่าที่ทำการวิจัย เพื่อต้องการรับรู้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในป่าชุมชนเขาคอกและป่าแห่งอื่น ๆ ใน
ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย ได้รับรู้ถึงสภาพปัญหาในหลากหลายประเด็น ซึ่งสรุปได้ดังนี้ สภาพ
ปัญหาในการลักลอบเผาป่า ยังคงปรากฏให้เห็นด้วยเจตนาต้องการให้พืชพันธุ์ที่เป็นแหล่งอาหารได้
เจริญเติบโต โดยเป็นวิธีการกำจัดสิ่งที่ไม่ต้องการ หรือเศษซากใบไม้ที่ทับถมกันให้กลายเป็นปุ๋ยเร็วขึ้น

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละ
หอกกระสัง, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายสุเทพ ศรีภา, เลขานุการกลุ่มอนุรักษ์ฯ, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ปุยะติ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละ
หอกกระสัง, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์ นายสุธี คงพินิจ, เลขานุการกลุ่มอนุรักษ์ฯ, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ปุยะติ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๖๔} สัมภาษณ์ นายวิเศษ สุวรรณวงษ์, นายกองกำกับการบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ ปุยะติ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สำหรับพืชที่จะเติบโตเป็นอาหารของชุมชน การบุกรุกเพื่อทำกิน หรือเพื่อการเกษตร ปรากฏว่ามีส่วนน้อยที่บุกรุกแผ้วถางเพื่อรุกกล้าเข้าไปในเขตป่าชุมชน ซึ่งบุคคลส่วนน้อยเหล่านี้ จะเป็นผู้ที่มิที่ดินติดกับเขตผืนป่าชุมชน ทุก ๆ ปีจะมีการแผ้วถางรุกกล้า ปีละครั้งแล้วแต่กำลังความสามารถ ซึ่งทางคณะกรรมการป่าชุมชนได้เจรจาอย่างสันติและประจบด้วยขันติเพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นแล้ว การบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัย ไม่ปรากฏ การตัดไม้ ทำไม้ยังคงปรากฏมีการลักลอบตัดไม้ ทำไม้ ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลในเขตพื้นที่ป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนก็พยายามแก้ไขปัญหาย่างต่อเนื่อง ทั้งทำความเข้าใจ ทำเขตป้ายห้าม แต่กระนั้นก็ยังมีการกระทำผิดอยู่ ส่วนการหาของป่า อาทิ เห็ด ดอกกระเจียว หรืออื่น ๆ นั้น คณะกรรมการป่าชุมชนมีการอนุญาตให้ดำเนินการได้ เพราะเป็นเรื่องของความจำเป็นอยู่ และระบบเศรษฐกิจของบุคคลในชุมชนและส่วนใหญ่ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ เทศบาลตำบลเขาคอก คณะกรรมการป่าชุมชน หน่วยงานของรัฐ มีหลายโครงการที่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและทำความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่าง รัฐ ชุมชนและป่า อาทิ โครงการ “ศึกษาระบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง” โครงการสร้างป่าในบ้าน โครงการฟื้นฟูภูมิปัญญาและชุมชนท้องถิ่นตำบลเขาคอก โครงการกำหนดเขตอภัยทาน โครงการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชุมชนป่าละหอกกระสังสู่ความยั่งยืน โครงการป่าพูดได้ เป็นต้น แต่คณะกรรมการป่าชุมชนและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง ไม่มีการติดตามประเมินผลการดำเนินการ เพราะขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการจัดเก็บ รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ความร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังพลน้อย หน่วยรักษาป่าฯ ๑ หน่วยต้องรับผิดชอบหลายอำเภอ ดังนั้น เทศบาลตำบลเขาคอกและคณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงขอความร่วมมือจากชุมชน ช่วยกันดูแล เป็นหน้าที่รองจากการทำการเกษตรและว่างจากงานหลัก เดินสำรวจตรวจตราพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลตำบลเขาคอก คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ฯ และวัด ได้มีการบวชต้นไม้ ตั้งศาลปู่ตา นำผ้าหลากสี หรือนำผ้าจีวร ไปผูกกับต้นไม้ แต่ก็มีบุคคลบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยและไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้สัก การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ป่าชุมชนของบุคคลในตำบลเขาคอก เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ใช้ความอดทนให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์สูงสุดของการอนุรักษ์ฯ

๒.๕ สรุป

สถานการณ์ของป่าชุมชนทุกแห่งในแถบอีสานใต้ ประสบกับปัญหาการบุกรุกที่ทำกิน ปัญหาลักลอบทำไม้ ตัดไม้และการหาของป่า ซึ่งเป็นประเด็นที่ภาครัฐ พยายามที่จะประนีประนอมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่างป่ากับชุมชน ในส่วนของป่าชุมชนหนองตะลุมพุกและป่าชุมชนเขาคอก ก็มีการผลักดันในกรณีของการบุกรุกที่ทำกิน ชี้แจง ทำความเข้าใจทั้งในด้านของภาครัฐ

คณะกรรมการชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การลักลอบตัดไม้ ก็ได้เจ้าหน้าที่ตำรวจและชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ ส่วนแยก ๒ ดำเนินการในเรื่องของกฎหมายบ้านเมือง อย่างจริงจังและเป็นธรรม กรณีของการหาของป่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ปรากฏคำกล่าวของคณะกรรมการป่าชุมชนว่า “ป่าชุมชนเป็นป่าที่คณะกรรมการและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้การดูแล รักษา ปกป้อง พื้นที่ป่าเหล่านี้ เป็นพื้นที่ป่าสงวนก็จริง แต่ผลประโยชน์ที่เกิดในป่าชุมชนโดยฝีมือของบุคคลในชุมชนที่ดูแลปกป้องและปลูกป่าทดแทน ชุมชนก็ควรได้รับผลประโยชน์จากพฤติกรรมที่ได้กระทำลงไปนั้นบ้างตามสมควร รัฐควรเปิดโอกาสให้เป็นการพิจารณาของคณะกรรมการป่าชุมชน เป็นผู้อนุญาตให้เก็บของป่าได้หรือไม่ได้ ไม่ใช่ดำเนินการตามกฎหมายแต่เพียงประการเดียว ควรประนีประนอมในบางกรณี เช่น ตัดไม้ไปสร้างกุฏิพระที่ท่านดูแลรักษาป่า ปกป้องป่า สร้างโรงครัวให้วัด สร้างหอประชุมให้โรงเรียน”

หลักธรรมในการอนุรักษ์ฯ ในแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้หลักธรรมเพื่อการประนีประนอมต่อบุคคลในชุมชน ต่อป่าและต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ด้วยการใช้ความอดทนในการเจรจาต่อรอง อะลุ่มอล่วยในบางกรณีที่พอจะกระทำได้ มีการเผื่อแผ่ และมุ่งประโยชน์ของชุมชนเป็นหลักสำคัญ ซึ่งเป็นการเน้นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งป่า ชุมชน สังคมและประเทศชาติตลอดถึงสังคมโลก

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบ โดยจะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในพระพุทธศาสนา แนวคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ พุทธธรรมกับความสัมพันธ์กับป่าไม้ ไตรสิกขาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ หลักศีล ๕ กับการอนุรักษ์ป่าไม้ หลักหิริ โอตตัมปะกับการสร้างจิตสำนึกในการละอายต่อบาป ดังนี้

๓.๑ แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในพระพุทธศาสนา

แนวคิดของพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น จะพบว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดเอื้ออาทรต่อธรรมชาติ โดยถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติหรือต้นไม้ถูกทำลาย มนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติย่อมได้รับผลกระทบทั้งในทางส่วนตัวและโครงสร้างอย่างแน่นอน ต้นไม้และป่าไม้ถือว่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จัดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเริ่มจากตนเอง ก่อนโดยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในบ้าน สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยให้ความรู้ความเข้าใจ การอบรมให้ทราบถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อม การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมเพื่อให้เกิดความรอบรู้ รู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ มีจิตสำนึกเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน

พระพุทธศาสนา มีบทบาทและแนวทางให้คงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม มีปรากฏตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ตามหลักปฏิจจสมุปบาทอันเป็นวัฏจักรตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดีที่แสดงออกมาในด้านพฤติกรรม วิธีชีวิต ทั้งการสร้างกฎกติกาควบคุมความประพฤติของหมู่คณะเพื่อความคงอยู่ของป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ มีจิตสำนึกรักความสงบ มีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น ด้านปัญญา ความเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มีป่าไม้เป็นองค์ประกอบใหญ่ อันเป็นเหตุและผลที่ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติแวดล้อม อันเป็นหนทางนำมาซึ่งสันติสุขแก่สรรพชีวิต ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งการเสริมสร้างปัญญาอย่างแท้จริงอีกทางหนึ่ง

๓.๑.๑ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนากับป่าไม้

คำว่า การอนุรักษ์ป่าไม้ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา สามารถศึกษาได้จากแหล่งสำคัญที่เกี่ยวข้องคือ ๑) พุทธประวัติ หรือพุทธจริยวัตรซึ่งเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ โดยเฉพาะในพระสูตรต้นตปิฎกที่พบมากก็คือ เรื่องราวที่พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่บุคคลที่เข้าเฝ้าในสถานที่ต่าง ๆ ล้วนประกอบไปด้วยสวนป่าไม้ หรือใต้โคนต้นไม้ ๒) พระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ที่ถืออุตงศ์ในการปฏิบัติธรรมตามป่าไม้ หรือที่โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรมและได้รับการยกย่องเป็นตัวอย่าง ๓) พระวินัย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทให้เป็นศีล ดังเช่น ห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ หรือพรากของเขียวทุกชนิด ในภุตคามวรรคว่าด้วยพืชพันธุ์ไม้ พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิว่า “ฯลฯ ไฉนเธอจึงตัดบ้าง ไซ้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า ... เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่าต้นไม้มีชีวะ ... การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย”^๑ สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติขึ้นตามความเข้าใจในสมัยก่อนนั้นว่า แผ่นดินเป็นของมีอนิหริย์ คือมีชีวิต ภิภษุใดพรากภุตคาม เช่น ต้นไม้ ต้นหญ้า เถาวัลย์ เป็นต้น อันเป็นของเขียวให้หลุดไปไปจากที่คำว่า พราก ได้แก่ ขุด ถอน หรือตัดฟัน เป็นต้น และคำว่า ต้นไม้ มีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น รุกข (ต้นไม้) ภุตคาม (พืช) ดังนั้น ต้นไม้ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้อเล็ก หรือขนาดใหญ่ รวมไปถึงพืชทุกชนิด ล้วนรวมกันอยู่ในคำว่า ภุตคาม ทั้งสิ้น เพราะคำว่า ภุตคาม มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงพืช ๕ ชนิด คือ

๑. พืชพันธุ์ที่เกิดจากเหง้า (หัว) คือ พืชที่ใช้เหง้าขยายพันธุ์ ได้แก่ ขมิ้น ขิง ข้าว แฝก ฯลฯ
๒. พืชพันธุ์ที่เกิดจากลำต้น คือ พืชที่ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการตอน ได้แก่ ต้นโพธิ์ ฯลฯ
๓. พืชพันธุ์ที่เกิดจากข้อ (ปล้อง) คือ พืชที่ใช้ข้อปลุก ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ ฯลฯ
๔. พืชพันธุ์ที่เกิดจากยอด (หัว) คือ พืชที่ใช้ยอดปักก็สามารถงอกได้ แมงลัก ฯลฯ
๕. พืชพันธุ์ที่เกิดจากเมล็ด คือ พืชที่ใช้เมล็ดเพาะ ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา ฯลฯ

นอกจากคำว่า ภุตคาม แล้ว ยังสามารถใช้คำว่า พืชคาม ที่สามารถใช้ร่วมกันกับคำว่า ภุตคาม ซึ่งหมายถึง พืชหรือของเขียว ที่ถูกพรากออกจากที่แล้วยังสามารถงอกได้อีก เช่น ผักบู่ ถึงอย่างนั้นก็ยังมีความหมายรวมอยู่ในคำว่า ภุตคาม ทั้งสิ้น สำหรับการขุดดิน การปลุกต้นไม้ การตัดต้นไม้ ในบุคคลทั่วไปนั้นเป็นเรื่องปกติ แต่พบว่า สำหรับพระสงฆ์ถือว่า เป็นอาบัตินั่นเอง

๓.๑.๒ พระพุทธเจ้ากับธรรมชาติ

บทบาทของพระพุทธเจ้าที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากการศึกษาถึงพระจริยวัตรของพระพุทธองค์ในพุทธประวัติแล้ว เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่

^๑ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙-๙๓/๒๗๗-๒๘๐.

กับธรรมชาติในป่าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งปรินิพพาน ดังนั้นเราจึงพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับ บทบาทของพระพุทธองค์ที่มีต่อการอนุรักษ์ป่า โดยการศึกษาค้นคว้าจากพุทธประวัติ แม้ว่าความสัมพันธ์ที่ พระองค์มีกับป่าและธรรมชาตินี้ จะนำไปเพื่อการแสวงหาโมกขธรรมก็ตาม แต่ความนิยมชมชอบใน ธรรมชาติป่านั้นก็ยากที่จะหาผู้ใดเทียบพระองค์ได้ จากการศึกษาในพุทธประวัติ จะเห็นได้ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าจะเกี่ยวข้องกับต้นไม้ป่าไม้มาตลอด กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทั้งประสูติและปรินิพพานใต้ ต้นสาละ นอกจากนี้พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ และการแสดงปฐมเทศนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ สำคัญอีกอย่างหนึ่งในพุทธประวัติก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งร่มรื่นด้วยต้นไม้ พระพุทธเจ้ามี พระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชนม์ชีพ พระพุทธ องค์ทรงประสูติในราชตระกูล อินเดียโบราณ Wickkremesinghe นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้ พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า

ณ ลุมพินีวนอุทยาน มีแมกไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวี เสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่มไม้แต่ละพุ่ม ปกคลุมด้วย ดอกไม้งามตาถึงนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนาง เสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ โดดเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งหมด แล้วทรงรู้สึก ประชวรพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง^๒

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู เพื่อให้แค้นพระทัยว่า พระองค์ทรงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่ เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจจะชีวิตหรือสัจ ธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น รวป่าไม้ ถ้า ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้ พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็น ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสาร์ตถะแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าไม้และภูเขา เป็นเวลา ๔๕ พรรษา ซึ่งแสดง ให้ประจักษ์ได้ว่า พระผู้มีพระภาค ส่วนใหญ่แล้วจะเสด็จจำพรรษา ณ ป่าไม้ หรือสวนป่าไม้ แม้จะเป็น การระบุมืองเอาไว้ เช่น ราชคฤห์ แต่สถานที่ประทับจำพรรษาจริงนั้น คือ สวนป่าไม้ เช่น สวนป่าไม้ ใฝ่ สวนป่าไม้มะม่วง รอบ ๆ กรุงราชคฤห์ พรรษาที่ ๑๒ กรุงเวรัญชา แต่ประทับจำพรรษาที่โคนต้นไม้ สะเดา สวนป่าไม้เหล่านั้น ภายหลังก็ได้พัฒนาเป็นอารามและมหาวิหาร เช่น เขตวันมหาวิหาร หรือ เวฬุวันมหาวิหาร เป็นต้น พระพุทธเจ้าและพระสาวกจะพักในป่าไม้ต่าง ๆ แล้ว ภูเขาและถ้ำอีกหลาย แห่งก็เคยเป็นที่พักของพระพุทธองค์

^๒ Wickkremesinghe, K.D.P., *The Biography of the Buddha*, (Columbo: J.W.Mawata, 1972), P. 48.

หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์ ตามสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
 ธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าไม้ขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไม้ไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่า
 ไม้ป่าลิไลยก์ สวนป่าไม้มหาวัน กรุงเวสาลี เขาคิชฌกูฏและในการดับขันธปรินิพพาน ทรงเลือกเอาป่าไม้
 สาลวัน เมืองกุสินารา เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อ
 สรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายทำสมาธิตามรากไม้ โคนไม้ที่ว่าง
 เป็นต้น คำสอนนี้ ดูเหมือนเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้ พระผู้มี
 พระภาคทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุ
 และภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำ หรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุ
 ตัดต้นไม้ ทำลายป่าไม้ ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐาน
 หลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้น อาจเกิดขึ้นเพราะ
 ความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบเพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติและ
 ประโยชน์ของธรรมชาติ ก็มีใช้สิ่งที่พึงมองข้ามไป ความสำคัญปรากฏในปัญญาสนิบาต ตาลปฎิณเณร
 คาถา ภิกษุผู้อาศัยในเขาในถ้ำ ปรารภว่า

ท่านเข้าไปสู่เรือนคือถ้ำที่เงื่อมเขาและยอดเขา
 ที่สวยงามตามธรรมชาติ ซึ่งฝูงหมูป่าและฝูงกวางอาศัยอยู่
 และป่าที่ผืนนครดใหม่ ๆ นั้น จะยินดีภาวนา ณ ที่นั้น
 ฝูงนกยูงมีขนคอเขียวสวยงาม มีหงอนงาม
 มีปีกงาม ทั้งปกคลุมด้วยขนปีกสวยงาม
 ส่งสำเนียงเสียงร้องก้องกังวานไพเราะจับใจนั้น
 จะช่วยท่านผู้บำเพ็ญสมาธิอยู่ในป่าให้รื่นรมย์ได้^๓

จะเห็นได้ว่า จากข้อมูลปฐมภูมินั้น พระผู้มีพระภาคและภิกษุทั้งหลายมีความเกี่ยวเนื่อง
 กับป่าไม้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง

๓.๑.๓ พระพุทธศาสนากับป่าไม้

พระพุทธศาสนากับป่าไม้ เป็นการนำวิถีทางศาสนาโดยอาศัยหลักธรรมคำสอน
 เรื่อง ความรู้จักบุญคุณกตัญญูตเวทีและการเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยรู้จักประมาณในการบริโภค
 เป็นต้น มาเป็นหลักพัฒนาจิตใจให้เกิดความสำนึกในความรักธรรมชาติ การสร้างอุทยานเป็นที่พักเพื่อ
 แสดงธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย นอกจากนั้น อุทยานก็ดี ราชอุทยานก็ดี ส่วนป่าไม้ของ
 บุคคลต่าง ๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่าได้กลายเป็นอารามบ้าง วิหารบ้าง มหาวิหารบ้าง ก็ด้วย
 จิตสำนึกเรื่องบุญบาป หรือคุณธรรมของท่านผู้เป็นเจ้าของอุทยานเหล่านั้นได้กระทำเป็นตัวอย่างและ

^๓ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๑๓๘-๑๑๓๙/๕๒๕.

ได้กลายเป็นธรรมเนียมการสร้างวัดป่าไม้ในพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้ เนื่องจากพระพุทธศาสนามีพระภิกษุสงฆ์เป็นเสมือนผู้ถือปฏิบัติปัสสัองทางชีวิต ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่างและในทุกกระยะแห่งชีวิตประชาชน พระภิกษุอาศัยความบริสุทธิ์และการประพฤติปฏิบัติที่ต้งามเป็นแบบอย่าง แล้วสั่งสอนประชาชนให้ละเว้นจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีด้วยจิตเมตตา โดยชี้คุณโทษและประโยชน์แก่สังคมและแนะนำวิถีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาได้ใช้วิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดขึ้น ตระหนักในคุณค่า ให้ซาบซึ้งในบาปบุญคุณโทษแห่งการกระทำที่ผิดและถูกต้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยหลักของศีล เช่น ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ ไม่ให้ลักทรัพย์ ไม่ให้ผิดในกาม ไม่ให้พูดเท็จและไม่ให้ประมาท เป็นต้น เป็นการห้ามมิให้ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย ในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของธรรมชาติแวดล้อม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาสอนให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีใครอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ดังคำว่า “น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าไม้” และในทางกลับกัน ป่าไม้ก็ต้องพึ่งเสือ เรือก็ต้องพึ่งน้ำ แสดงเป็นคำพูดว่า “เสือมีเพราะป่าไม้รัก ป่าไม้รักเพราะเสือยัง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี” ดังนี้เป็นต้น ในพระสูตรต้นตปิฎกได้สอน เรื่องความกตัญญูทเวทที่ ทำให้คนไทยโบราณตระหนักว่า ธรรมชาติแวดล้อมเป็นสิ่งที่มิบุญคุณต่อมนุษย์ จึงสอนสืบต่อกันมาว่า เราอยู่กับต้นไม้ใด อย่าหักรานกิ่งของต้นไม้ นั้นเพราะมันมีบุญคุณต่อเรา โดยให้ร่มเงาแก่เรา ในวนโรปสูตร ปรากฏความสำคัญว่า “ชนเหล่าใดปลูกสวนอันนารีณมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำและให้ที่พักอาศัย ...”^๔ สรุปความว่าการปลูกป่าไม้และการรักษาต้นน้ำลำธารเป็นบุญกุศล เนื่องจากพระพุทธศาสนาสอนการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติแวดล้อม ด้วยหลักธรรมกตัญญูทเวทที่นี้เอง จึงเกิดมิตติในการสร้างพระพุทธรูป “ปางถวายเนตร” เพื่อเป็นการระลึกเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ได้ประทับยืนเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระพักตร์ซ้าย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ สัมพระเนตรเพ่งดูต้นมหาโพธิ์ โดยมีได้กระพริบเป็นเวลา ๗ วัน มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณของต้นมหาโพธิ์ที่ให้ร่มแก่พระองค์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในด้านจริยวัตร พระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้แล้ว ยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าไม้ หรืออยู่ใต้โคนต้นไม้เพื่อบำเพ็ญสมณธรรมและได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่า ทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติธุดงค์อยู่ป่าไม้เป็นวัตร

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น ภิกษุควรทำหน้าที่โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของตน ฝึกฝนนอกจากจะดำเนินชีวิตเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ควรสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนา เดินจงกรม (เดินแบบเจริญสติ) ใต้ร่มไม้ เพราะในวัด ป่าไม้จะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบ สงัดระงับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ

สรุปได้ว่า ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีลักษณะแห่งการเป็นอยู่ ๒ ประการ คือ อริยวาสี และคามวาสี ฝึกฝนจำพวกแรก อาศัยอยู่ตามป่า หรือมีชีวิตที่เรียกว่า เป็นพระป่าก็ตามและอีกฝึกฝนจำพวกที่สอง อาศัยอยู่ตามหมู่บ้าน แต่ยังมีวิถีปฏิบัติที่ให้ความสำคัญกับป่าไม้เป็นประการสำคัญ ในบางครั้งจะเห็นได้ว่า วัดที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ในป่า เป็นสถานที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะต้องอิงอาศัยป่าไม้เป็นบรรยากาศในการเข้าถึงความจริง อย่างปฏิเสธมิได้

๓.๑.๔ พระพุทธบัญญัติเรื่องพืช

พระพุทธเจ้าทรงมีทัศนะว่า พืชทุกชนิดมีค่าเท่ากับสัตว์ทั้งหลายควรแก่การดูแลทะนุถนอมไม่น้อยไปกว่าสัตว์ ในพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ หรือพรากของเขียว ภูตคามทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ หรือในแม่น้ำลำธาร เป็นต้น ทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคามวรรคว่า “เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะพรากภูตคาม” พรากภูตคาม ในที่นี้หมายถึง การทำให้พืชตายทุกวิธีไม่ว่าถอน โคน ตัดหรือเด็ด ก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ชอบโค่นไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “... โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้ ... เพราะพวกชาวบ้านมีสำคัญว่าต้นไม้มีชีวะ ...”^๕ พระพุทธดำรัส สะท้อนแนวความคิดที่น่าพิจารณาสองประการคือ ภิกษุที่ชอบตัดไม้ทำลายพืชทั้งหลายถูกเรียกว่า โมฆบุรุษ คือ ผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้สาระ หรือว่างเปล่าจากคุณธรรม อีกประการหนึ่ง ประชาชนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีความเชื่อว่า พืชทั้งหลายมีชีวิต พระพุทธเจ้าไม่ได้โต้แย้ง หรือคัดค้านความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระแต่ประการใด นอกจากจะไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวของประชาชนไปในทางอื่นแล้ว ยังบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้ทำลายพืชทุกชนิด อันเป็นพฤติกรรมที่สวนกับความรู้สึกของประชาชนอีกด้วย ความเชื่อของประชาชนเช่นนี้มีคุณูปการต่อการดำรงอยู่ได้แห่งป่าไม้พืชพันธุ์นานาชนิดนับพัน ๆ ปี แม้ประชาชนจะอาศัยป่าไม้และพืชเป็นเครื่องยังชีพ แต่หากบริโภคผลประโยชน์อันเกิดจากป่าไม้ด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าของป่าไม้และพืช ก็จะปฏิบัติต่อป่าไม้และพืชทุกชนิดด้วยความระมัดระวังทะนุ

^๕ วิมहा (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๘.

ถนอม สิ่งใดที่ได้มาจากป่าไม้ หรือเป็นผลิตภัณฑ์จากพืช จะถูกใช้สอยอย่างคุ้มค่า ไม่ผลาญฟุ่มเฟือย หากจิตสำนึกแห่งความกตัญญูทวนเวียนต่อป่าไม้และพืชแพร่ขยายไปมาก ๆ การทำลายล้างอย่างขาดความระมัดระวังก็จะลดน้อยลง นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุทำลายพืชทุกชนิดแล้ว แม้การกระทำอันจะเป็นเหตุให้เกิดผลมลพิษกับสิ่งแวดล้อมก็ทรงตรัสห้ามไว้เช่นกัน แม้สิกขาบทดังกล่าวผู้ล่วงละเมิดจะมีโทษน้อยนิด แต่หากมองให้ลึกซึ้ง สิกขาบทนี้จะเป็นพื้นฐานแห่งการป้องกันมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ สิกขาบทที่ ๑๔ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ ทรงบัญญัติไว้ว่า “พึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไช้จักไม่ถ้อยจจาละ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงบนของเขียว”^๖ ทั้ง ๆ ที่ชีวิตมนุษย์เมื่อสองพันกว่าปีที่ผ่านมานี้ ค่อนข้างจะอยู่กันอย่างสังคมบรรพกาลมากกว่า แต่กลับมีแนวความคิดในการรักษาความสะอาดแก่สิ่งแวดล้อม ที่อยู่อาศัย แนวความคิดของมนุษย์ที่จะรักษาระบบชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในภาวะปกติ จึงมีใ้พิ้งจะเกิดขึ้นมาเมื่อโลกต้องเผชิญหน้ากับมลพิษอย่างหนักหน่วงดังเช่นในปัจจุบันเท่านั้น แต่ในอดีตกาล เราก็คพบหลักฐานว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระดำริและออกกฎระเบียบเพื่อให้หมู่สงฆ์ได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาแล้ว

๓.๑.๕ พระพุทธศาสนากับสัตว์

พระพุทธศาสนาเคารพสิทธิของสัตว์ว่าเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะพบว่า มนุษย์ สัตว์และธรรมชาติ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพของตน ๆ แต่จุดรวมในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ทั้งมนุษย์ สัตว์และธรรมชาติ ต่างเป็นสิ่งที่มีชีวิตและมีอิสระในตัวเองที่ไม่ต้องการให้ใครล่วงเกินตน จากสิทธิส่วนนี้ มนุษย์จึงไม่มีเหตุผลที่จะทำลายสัตว์และธรรมชาติ เพราะเหตุเพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์เอง วิธีการนี้เองจะเป็นเหตุนำไปสู่วิถีทางแห่งการทำลายตัวมนุษย์ในที่สุด มนุษย์ ในฐานะเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล รู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจกระทำ เพราะสรรพสิ่งทั้งที่เห็นได้และไม่สามารถเห็นได้บนโลกนี้มีจำนวนมากมาย จำเป็นอยู่ดีที่มนุษย์ต้องระวางการกระทำของมนุษย์ เพื่อความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง มนุษย์ สัตว์และธรรมชาติ พระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องโลกธรรมชาติเชิงอุดมคติ ได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สมบูรณ์ของมนุษย์ชาติ อย่างไรก็ตาม สภาพชีวิตของสัตว์เป็นสถานะที่ตกอยู่ในอบายภูมิ ซึ่งมีปรากฏในชาดก พระพุทธเจ้าเคยเกิดครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ เช่น ช้าง ลิง นก กระต่าย ฯลฯ และในสังสารวัฏนี้ ไม่มีใครอ้างได้ว่า เขาไม่เคยเกิดเป็นสัตว์ ฉะนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์ว่า ในระบบนิเวศวิทยา มนุษย์เป็นผู้ด้อยเพราะละเมิดต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แท้ที่จริงแล้ว สัตว์ทั้งปวงเป็นพี่น้องกัน เป็นครอบครัวเดียวกัน มนุษย์ต่างแบ่งใช้ธรรมชาติและจิตวิญญาณเดียวกันด้วยสมัยพุทธกาล สังคมอินเดียยังคงทำพิธีการฆ่าสัตว์บูชาโยเพื่อแสดงความภักดีต่อเทพเจ้า พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิพิธีกรรมนี้ คำสอนของพระผู้มีพระภาคแสดงความเป็นมิตรและไม่ก้าวร้าว ซึ่งไม่เฉพาะ

^๖ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๒/๗๓๒.

ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสัตว์ทั้งปวงและพืชด้วย เมื่อพระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ได้มีผู้ถวายพื้นที่ป่าไม้ ทำให้พื้นที่เหล่านั้นกลายเป็นเขตอนุรักษสัตว์ป่าไม้ไปด้วย เช่น ป่าไม้อิสิปตนมฤคทายวัน เวฬุวนาราม เป็นต้น พระพุทธบัญญัติเพื่อปลูกฝังความรักสัตว์และสิ่งแวดล้อม คือ สัปดาณวรรค สิกขาบทที่ ๑ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใด จงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^๓ สัตว์ ในที่นี้หมายถึง สัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าแมลง ตัวเล็กตัวน้อยขนาดไหนก็ตาม ล้วนมีสิทธิ์ได้รับความคุ้มครองชีวิตจากบทบัญญัตินี้อย่างเท่าเทียมกัน ในสิกขาบทที่ ๒ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่า “ก็ ภิกษุใดรู้อยู่ว่า น้ำมีสิ่งมีชีวิต รด หรือใช้ให้รดหญ้า หรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^๔ สิกขาบทนี้เน้นย้ำลงไปว่า แม้สัตว์ตัวเล็กขนาดอยู่ในน้ำดื่ม ภิกษุก็ไม่ควรไปล่วงละเมิดสิทธิในการดำรงชีวิตของเขา ใครล่วงละเมิดย่อมมีความผิด เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีจิตสำนึกในความรักสัตว์เหมือนรักชีวิตตนเอง พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายไว้ว่า “สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา สัตว์ทั้งปวงย่อมกลัวความตาย สัตว์ทั้งปวงย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิตเป็นที่รักของตน ๆ ทุก ๆ ชีวิตเป็นเช่นใด สัตว์เหล่านั้นก็ฉนั้น สัตว์เหล่านั้นฉนั้นใด เราก็ ฉนั้น นึกถึงเขา เอาตัวเราเข้าเทียบแล้วไม่ควรเข่นฆ่า ไม่ควรให้สังหารกัน” คำว่า สัตว์ ในพระพุทธพจน์นี้ มิได้หมายถึงเพียงสัตว์เดรัจฉานใหญ่่น้อยเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงมนุษย์ทุกคนด้วย หากมนุษย์ปลูกจิตสำนึกอยู่เช่นนี้ แพร่ขยายจิตสำนึกเช่นนี้ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายก็จะดำรงชีวิตในโลกนี้ อย่างสงบสุขได้เช่นกัน

๓.๑.๖ วิถีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้ สัตว์และน้ำ

เนื่องจากการพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นเหตุให้ป่าไม้ไม่ของประเทศไทยถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก บางครั้งเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทั้งโดยวิธีผิดกฎหมายและอาศัยช่องว่างของกฎหมาย เจ้าหน้าที่บางคนพยายามดูแลรักษาป่าไม้อย่างเคร่งครัด กลับต้องแพ้ยัยต่าง ๆ อันเกิดจากนายทุนที่มีอิทธิพล อย่างไรก็ตาม ยังคงมีป่าไม้ไม่บางส่วนที่เหลืออยู่ได้ด้วยการดูแลรักษาของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่าไม้นั้น ๆ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภิกษุและความเชื่อของชาวบ้านที่ช่วยรักษาป่าไม้ไว้ได้ เช่น^๕

- ๑) ภิกษุเป็นผู้รับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้
- ๒) ความร่วมมือขององค์กรเอกชนและเจ้าอาวาสของวัดร่วมมือกันรักษาป่าไม้

^๓ วิ.ม.ท. (ไทย) ๒/๓๘๓/๕๐๒.

^๔ วิ.ม.ท. (ไทย) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

^๕ เสฐียรโกเศศ, *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๖๕.

๓) ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ

ชาวบ้านเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะโกรธและสาปแช่ง ถ้าพวกเขาเข้าไปตัดไม้ หรือล่าสัตว์ในป่าไม้ ตอนปฐา ตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็ก ๆ ไว้ในป่าไม้เพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดี ๆ แก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าไม้ประเภทนี้ ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผักและผลไม้มาหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านจะสร้างกฎ ระเบียบในการดูแลรักษาป่าไม้ขึ้นเอง เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น องค์กรเอกชนและพระสงฆ์จึงนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการดูแลรักษาป่าไม้ เช่น การประยุกต์มาใช้ในเรื่อง “การบวชต้นไม้” ทำให้เกิดโครงการบวชต้นไม้เพื่อรักษาต้นไม้ขนาดใหญ่ไว้เป็นแม่ไม้ในป่าไม้ต้นน้ำลำธาร โครงการดังกล่าว กำลังแพร่หลายไปในหลายภาคของประเทศ ช่วยให้เราสามารถรักษาป่าไม้ไม่ของชาติไว้ได้ส่วนหนึ่ง ประเพณีการปลูกต้นไม้ได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในศตวรรษนี้เพื่อแก้ไขการทำลายป่าไม้และความไม่สมดุลของธรรมชาติที่เกิดขึ้น ดังนั้น ในพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ องค์กรต่าง ๆ ทั้งรัฐบาลและองค์กรเอกชน ก็นิยมปลูกต้นไม้ เป็นการสร้างกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙

สังคมไทยในอดีต ในวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนา พุทธศาสนิกชนจะละเว้นการฆ่าสัตว์ มักปล่อยนก ปลา เต่า โค ฯลฯ เพื่อให้อิสรภาพแก่สัตว์เหล่านั้น เป็นการสืบชะตาอายุหรือให้ตนเองพ้นจากเคราะห์กรรม ชาวชนบทครั้งจับปลาจากหนอง คลอง หรือบึง ถ้าจับปลาได้ตัวใหญ่มาก ผิดสังเกต จะไม่ฆ่า แต่จะปล่อยกลับไปเพราะเชื่อว่า เป็นปลาเทวดา หรือปลาพระภูมิเจ้าที่ อันเป็นความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม ถ้าเป็นปัจจุบัน ยิ่งจับปลาได้ตัวใหญ่มากยิ่งดี เพราะนำไปขายได้ราคาแพง อันเป็นความเชื่อแบบวัตถุนิยม ความเชื่อวิญญาณนิยมได้จางหายไปเพราะการพัฒนาประเทศที่เน้นด้านวัตถุแบบโลกตะวันตก ซึ่งละเลยความดีงามทางด้านจิตใจและขาดการมองด้านมิติวิญญาณ

วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนนั้น มีความสัมพันธ์กับการใช้น้ำและการเป็นอยู่ที่เนื่องด้วยน้ำอย่างแนบแน่นมาช้านาน อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวพุทธ ก็มักมีน้ำเป็นองค์ประกอบในพิธีนั้น ๆ ทั้งในพระราชพิธีและพิธีกรรมของชาวบ้านทั่วไป เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีมุรธาภิเษก พระราชพิธีลงทรง พระราชพิธีก่อพระทราย พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีพิพัฒนสัตยา พระราชพิธีลอยกระทง เป็นต้น ล้วนมีส่วนช่วยให้เกิดความสำนึกรักและห่วงหาพันพวยการน้ำและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการเชื่อมโยงกันและผูกพันกับชีวิตชาวพุทธตั้งแต่แรกเกิดจนตาย พิธีกรรมต่าง ๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธไทยที่มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ การดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยน้ำเป็นหลักนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำรงชีวิตแบบชาวน้ำ การสร้างถิ่นฐานอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแม่น้ำลำคลองซึ่งอาจเป็นอยู่ในน้ำ เช่น เรือนแพ เรือแพ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา หรืออยู่บนตลิ่งนั้น นับเป็นกลุ่มที่แสดงให้เห็นสะพาน

แห่งวัฒนธรรมของชาวน้ำกับชาวบกได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นจุดกำเนิดที่แสดงออกในงาน เทศกาล การละเล่นทางน้ำของชาวพุทธไทย เช่น งานฉลองชักพระ การพายเรือเล่นสักรา การแข่งเรือ เป็นต้นและงานด้านสถาปัตยกรรมทางน้ำที่งดงามและทรงคุณค่าทางศิลปะอื่น ๆ อีกมากมาย

๓.๑.๗ การอนุรักษ์ป่าไม้ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก

พระวินัยบัญญัติมีบทบาทและแนวทางให้คงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ป่าไม้และ สิ่งแวดล้อม มีปรากฏตลอดตามทุกยุคทุกสมัยตามหลักปฏิจกสมุปาบทอันเป็นวัฏจักรตามธรรมชาติได้ เป็นอย่างดีที่แสดงออกมาในด้านพฤติกรรม วิถีชีวิต ทั้งการสร้างกฎกติกาควบคุมความประพฤติของ หมู่คณะเพื่อความคงอยู่ของป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ มีจิตสำนึกรักความสงบ มีความ รับผิดชอบในการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น ด้านปัญญา ความ เข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มีป่าไม้เป็นองค์ประกอบใหญ่ อันเป็นเหตุและผลที่ทำให้เกิดความ สมดุลทางธรรมชาติแวดล้อม อันเป็นหนทางนำมาซึ่งสันติสุขแก่สรรพชีวิต ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งการ เสริมสร้างปัญญาอย่างแท้จริงอีกทางหนึ่ง ซึ่งในพระวินัยปิฎกปรากฏวิธีการอนุรักษ์ไว้ดังนี้^{๑๐}

๑) วิธีการอนุรักษ์โดยตรง

เป็นการไม่ทำลายพันธุ์ไม้ทุกชนิด เพื่อต้องการรักษาไว้ซึ่งความสมบูรณ์และความ หลากหลายของพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้คงไว้ตามสภาพเดิม เพื่อป้องกันมิให้ถูกเบียดเบียนทำลาย แผ้วถาง เผาป่าไม้ พันธุ์ไม้และสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในท้องถิ่น หรือสร้างความเดือดร้อน แก่สรรพชีวิตในบริเวณที่อยู่อาศัย หรือสถานที่อื่นใด ทั้งป้องกันมิให้ถูกผู้ขาดจิตสำนึกในความเป็นสมณะ ผู้มีความประพฤติไม่เหมาะสมในการรักษาดูแลสิ่งแวดล้อม จึงมีการตั้งกฎกติกาควบคุมความประพฤติ ในหมู่พุทธสาวก มีการปรับโทษแก่ผู้ล่วงละเมิด ตามที่คณะนี้ทำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทใน ด้านให้ความสำคัญของป่าไม้ พันธุ์ไม้ ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อม อันเป็นวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้โดยตรง อย่างแท้จริง รวมทั้งมีพุทธทศานุญาติไว้ว่า ให้รักษาคัดไฟเพื่อเป็นแนวป้องกันไฟป่าได้ อันเป็นภูมิปัญญา ชาวบ้านในการรักษาที่อยู่อาศัยและผืนป่าในบริเวณนั้นให้ปลอดภัยจากไฟป่า

ในสิกขาบทที่ ๒ แห่งปาราชิกกัณฑ์ ปรากฏความว่า สมัยนั้น พระธัญญกุมภการบุตรทำกุฎี มุงหญ้าอยู่จำพรรษาอยู่ที่เชิงภูเขาอิสสิลิตี แต่แล้ววันหนึ่งเมื่อท่านไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน คนหาบหญ้า คนหาฟืนก็มาเรียกหญ้าของท่านแล้วขนเอาหญ้าและไม้ไป ทำให้ท่านคิดสร้างกุฎีใหม่ที่สร้างโดยดิน ล้วนและรวบรวมหญ้า ไม้และซี้วัวแห่งมาสมไฟเผาหญ้าที่นั้นจนสุก กุฎีนั้นจึงงดงามมีสีแดงเหมือนสีแมลง ค่อมทองน้ำตาลดูชม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเข้าก็ติเตียนที่ท่านสร้างกุฎีดินล้วน โดยเบียดเบียนหมู่สัตว์

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณ), “ศึกษาวิเคราะห์คำสอนเกี่ยวกับการ อนุรักษ์ป่าไม้ในพระวินัยปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๓๙-๔๓.

และรับสั่งให้พวกภิกษุช่วยกันทำลายกุณินั้นเสีย จากนั้น พระธนิยกุมภการบุตรจึงคิดสร้างกุฏิใหม่ที่ทำได้ ไม้ จึงเข้าไปขอไม้ของหลวงจากพนักงานรักษาป่าไม้ เมื่อได้ไม้ของหลวงไป ก็ตัดไม้เหล่านั้นแล้วนำไปสร้างเป็นกุฏิไม้โดยมิได้รับการอนุญาตในเรื่องการใช้จากพระราชา จึงเท่ากับว่า ท่านแจ้งข่าวเท็จเพื่อขอไม้จากพนักงานรักษาป่าไม้และนำไม้ของหลวงไปใช้โดยพลการ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงถูกตำหนิจากพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก^{๑๑} พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า

ก็ ภิกษุใด ถู้อาหาริมทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราทศที่พระราชาทิ้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมยดังนี้ เพราะถู้อาหาริมทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถู้อาหาริมทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๑๒}

ในพระอนุบัญญัติ ความสำคัญปรากฏดังนี้
อนึ่ง ภิกษุใดถู้อาหาริมทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก จากหมู่บ้านก็ตาม จากป่าก็ตาม มีมูลค่าเท่ากับอัตราทศที่พระราชาทิ้งหลายจับโจรได้แล้ว ประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย” ดังนี้ เพราะถู้อาหาริมทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถู้อาหาริมทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๑๓}

ความสำคัญปรากฏในกฎความวรรค ว่าด้วยการพรากกุตคาม ดังนี้ “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากกุตคาม”^{๑๔}

เป็นข้อห้ามโดยตรงว่า ถ้าภิกษุยังต้องตั้งทำการพรากกุตคาม ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ในฐานะที่เป็นการทำลายป่าไม้โดยตรง

ในบทกษณีย์ ปรากฏความว่า “พืชพันธุ์ ภิกษุสำคัญว่าเป็นพืชพันธุ์ ตัด หรือใช้ให้ตัดทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย ต้ม หรือใช้ให้ต้ม ต้องอาบัติปาจิตตีย์ พืชพันธุ์ ภิกษุไม่แน่ใจ ตัด หรือใช้ให้ตัด ทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย ต้ม หรือใช้ให้ต้ม ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๕}

สิกขาบทที่ ๗ แห่งสังฆาทิเสสกัณฑ์ ปรากฏความว่า “สมัยนั้น พระฉนนะจะสร้างวิหารขึ้นมา จึงให้ชาวบ้านแผ้วถางสถานที่สร้างวิหาร ใช้คนตัดต้นไม้รุกเจดีย์ต้นหนึ่งที่ชาวบ้านเคารพบูชา

^{๑๑} คุรยละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๔-๘๘/๗๔-๗๘.

^{๑๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘.

^{๑๓} วิ.มหา (ไทย) ๑/๙๑/๘๐.

^{๑๔} วิ.มหา (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

^{๑๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๒/๒๗๙.

จึงถูกตำหนิเป็นอันมาก เหตุเพราะเปียดเบียนต้นไม้ซึ่งมีอินทรีย์เดียว”^{๑๖} ทำให้พระพุทธรองค์ทรง
บัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า

ก็ ภิกษุจะสร้างวิหารใหญ่ ที่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัว ต้องพาภิกษุทั้งหลาย
ไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณ
โดยรอบ ถ้าภิกษุให้สร้างวิหารใหญ่ เป็นพื้นที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ หรือไม่
พาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ เป็นสังฆาทิเสส^{๑๗}

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้และต้นไม้ กล่าวคือ พระฉันทะใช้ให้คนไปแผ้วถาง
สถานที่สร้างวิหาร โดยใช้ให้คนไปตัดต้นไม้รุกขเจดีย์ที่ชาวบ้านเคารพบูชา จึงเป็นเหตุให้ถูกชาวบ้าน
ตำหนิ เพราะเข้าไปไปเปียดเบียนต้นไม้ใหญ่ที่พวกเขาบ้านเคารพ มีข้อสังเกตว่า แม้ท่านฉันทะจะ
ไม่ได้ตัดต้นไม้ด้วยตัวของตัวเอง แต่ก็สั่งให้คนอื่นไปตัดต้นไม้ การสั่งคนอื่นให้ไปตัดต้นไม้ ถือเป็น
ความผิดทางพระวินัย ถึงแม้จะมีได้กระทำการเรื่องนี้ด้วยตนเอง แต่การที่สั่งให้คนอื่นกระทำการแทน ถือได้ว่า
ตนเป็นต้นเหตุให้เกิดการกระทำนั้น เหตุนี้ จึงมีความผิดด้วย

๒) วิธีการอนุรักษ์โดยอ้อม

การที่ภิกษุอาศัยอยู่ในผืนป่าแบบพึ่งพาอาศัยกันโดยไม่เปียดเบียนกัน อันเป็นการช่วย
ดูแลรักษาผืนป่าให้คงไว้ตามเดิม ท่านเหล่านั้นผู้เห็นความสำคัญของกฎเกณฑ์ธรรมชาติเข้าใจวัฏจักร
ของสิ่งแวดล้อมตามหลักแห่งปฏิจสมุปบาท สามารถเป็นแนวทางแห่งการนำไปสู่ความสุขอันสูงสุด
ทางศาสนา

ในมธุสวาทวรรค ปฐวีขณสิกขาบท ว่าด้วยการขุดดิน ปรากฏความสำคัญว่า “ก็ ภิกษุใด
ขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๘}

ในบทกษณียี ปรากฏความว่า “ดิน ภิกษุสำคัญว่าเป็นดิน ขุดหรือใช้ให้ขุด ทำลายหรือใช้
ให้ทำลาย เผาหรือใช้ให้เผา ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดิน ภิกษุไม่แน่ใจ ขุดหรือใช้ให้ขุด ทำลายหรือใช้ให้
ทำลาย เผาหรือใช้ให้เผา ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๙}

ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาแล้ว การขุดดินนอกจากจะทำให้สิ่งมีชีวิตเสียหายแล้ว พืชพันธุ์หรือต้น
กล้าที่กำลังจะโต ก็จะทำให้เกิดความเสียหายด้วย ดังนั้น พุทธบัญญัติสิกขาบทนี้ จึงเป็นการอนุรักษ์ใน
ทางอ้อม ด้วยการห้ามภิกษุขุดดิน อันจะเป็นการทำลายต้นกล้าของพืชพันธุ์ต่าง ๆ

^{๑๖} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๓๖๕/๔๐๒.

^{๑๗} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๓๖๖/๔๐๓.

^{๑๘} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๔.

^{๑๙} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๘๗/๒๕๗.

ในปฐมเสนาสนสิกขาบท ปรากฏความสำคัญว่า “ก็ ภิกษุใดวางไว้ หรือใช้ให้วางไว้ซึ่งเสนาสนะ คือ เตียง ตั่ง ฟูก หรือเก้าอี้ของสงฆ์ในที่กลางแจ้ง เมื่อจะจากไป ไม่เก็บ หรือไม่ใช้ให้เก็บเสนาสนะนั้น หรือไม่บอกมอบหมาย ไปเสีย ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๐}

การที่เสนาสนะตากแดดนานเกินไป หรือไม่ได้รับการดูแลรักษาเท่าที่จะพึงกระทำได้นั้น ทำให้เสนาสนะนั้นเสื่อมสภาพเร็วกว่ากำหนดที่ควรจะเป็น อันเป็นการทำให้ทรัพยากรป่าไม้ต้องสูญเสียมากขึ้นกว่าเดิมในการที่จะต้องนำไม้มาทำเป็นเสนาสนะ (เตียง ตั่ง) เพิ่มอีก ดังนั้น พุทธบัญญัติในสิกขาบทนี้ จึงเป็นการปรามมิให้ใช้ไม้อย่างฟุ่มเฟือย

ในเวทาสกฐีสิกขาบท ว่าด้วยกฐีชั้นลอย ความสำคัญปรากฏดังนี้ “ก็ ภิกษุใดนั่ง หรือนอนบนเตียง หรือบนตั่งอันมีเท้าเสียบ บนกฐีชั้นลอยในวิหารของสงฆ์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๑}

ในสิกขาบททวิงศ์ อรรถาธิบายว่า “กฐีชั้นลอย ได้แก่ กฐีชั้นลอยสูงจนศีรษะบุรุษกลางคนไม่กระทบ เตียงที่ชื่อว่า มีเท้าเสียบ คือ สอดเท้าเสียบติดไว้ในตัวเตียง ตั่งที่ชื่อว่า มีเท้าเสียบ คือ สอดเท้าเสียบติดไว้ในตัวตั่ง”^{๒๒}

ในมัฎฐกฐีสิกขาบท ว่าด้วยการทำเตียงและตั่ง ความสำคัญปรากฏดังนี้ “ก็ ภิกษุผู้จะทำเตียงหรือตั่งใหม่ พึงทำให้มีเท้าเพียง ๘ นิ้ว โดยนี้สุด นับแต่แม่แคร่ลงมา ทำให้เกินกว่ากำหนดนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ที่ชื่อว่าเฉทนกะ”^{๒๓}

ผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่า การทำเตียง ตั่งที่สูงเกินกว่าปกตินั้น จำเป็นต้องใช้ไม้มากกว่าสภาพของเตียง ตั่งที่เป็นปกติทั่วไป ดังนั้น พุทธบัญญัติสิกขาบทนี้ จึงเป็นการปรามมิให้ภิกษุทำลายไม้ไปมากกว่าที่ควรจะใช้จัดสร้างเสนาสนะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

ในมหัลลภิกขาบท ว่าด้วยการสร้างวิหารใหญ่ ความสำคัญปรากฏดังนี้ “ก็ ภิกษุจะสร้างวิหารหลังใหญ่ จะติดตั้งบานประตูใกล้วงกบประตูและตบแต่งบานหน้าต่าง ควรยืนในที่ที่ปราศจากของเขียว ดำเนินการมุงหลังคาได้ ๒-๓ ชั้น ถ้าเธอดำเนิการเกินกว่านั้น แม้จะยืนในที่ที่ปราศจากของเขียว ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๔}

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๐๘/๒๙๒.

^{๒๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๐/๓๐๗.

^{๒๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๑/๓๐๗.

^{๒๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๒๒/๖๐๘. คำว่า **เฉทนกะ** เป็นชื่อเฉพาะของอาบัติปาจิตตีย์สิกขาบทนี้ แปลว่า มีการตัดออก คือต้องตัดตัวตูดออกก่อนจึงแสดงอาบัติตก ดูรายละเอียดใน วิ.อ. ๒/๕๒๒/๔๓๙. – วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๒๒/๖๐๘.

^{๒๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๕/๓๑๐.

จะเห็นได้ว่า พุทธบัญญัติสิกขาบทนี้ เป็นการปรามในลักษณะของการไม่ให้เบียดเบียนภูตคามในทางอ้อม อธิบายว่า ภิกษุจะสร้างวิหารหลังใหญ่ได้ แต่ก็ต้องไม่ไปเบียดเบียนภูตคามและทรงห้ามมิให้ภิกษุฉาบทา หรือพอกฝาผนังเกินกว่ากำหนดคือ ๓ ชั้น เพราะจะทำให้ฝาผนังกะเทาะหลุดร่วง อันอาจจะเป็นต้นเหตุทำให้ภูตคามเสียหายได้

การอนุรักษ์ป่าไม้ตามทศนะพระวินัยบัญญัติ นั้น เป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างชาญฉลาด ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อมวลมนุษย โดยการอนุรักษ์นี้ มิได้หมายเอาการเก็บรักษาทรัพยากรป่าไม้อย่างเข้มงวดโดยมิได้นำออกไปใช้ให้เกิดประโยชน์ หากแต่ความหมายที่แท้จริงของการอนุรักษ์นั้น อยู่ที่การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างถูกต้องเหมาะสมกับประโยชน์ที่ควรได้รับจากไม้

๓.๑.๘ คำสอนเรื่องป่าไม้ ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

มีคำสอนเกี่ยวกับการอยู่ในป่าไม้ของพุทธสาวก ซึ่งมีมุมมองต่าง ๆ ที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึง ขอนำมาเสนอเพื่อได้พิจารณา คือ

ในโอวาทปาติโมกข์^{๒๕} ปรากฏสาระสำคัญว่า การประกาศหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนา เมื่อวันมาฆบูชาานั้น นอกจากจะทรงสอนว่า “ไม่ทำชั่ว ทำดีและทำใจให้ผ่องใส” แล้วในตอนท้าย ยังตรัสต่อไปอีกว่า “ให้ยินดีในเสนาสนะอันสงัด” คือมุ่งให้พุทธสาวกอยู่ในเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม ดังนั้น การอยู่ป่าไม้เพื่อปฏิบัติธรรมของพุทธสาวก จึงถือเป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา

ในอานาปานัสสติสูตร^{๒๖} ปรากฏสาระสำคัญว่า ในการฝึกสติที่ได้ผลดีเยี่ยมนั้น ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมสำคัญอย่างหนึ่งคือป่าไม้ โดยทรงสอนว่า นันทป่าไม้ โคนไม้ เรือนว่าง ภิกษุจงเจริญสติในที่แห่งนั้น ผลสำเร็จอันยิ่งใหญ่จะมีทั้งเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด คือ วิมุตติ อย่างไม่ต้องสงสัย

ในวนโรปสูตร ปรากฏสาระสำคัญว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามต่อเทวดาผู้มาทูลถามว่า “สร้างอะไรจึงได้บุญตลอดกาล” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ทางได้บุญตลอดกาลคือการปลูกต้นไม้ ให้ร่มเงา ดังนี้ คือ

ชนเหล่าใดสร้างวัดวาอารามที่ร่มรื่น ปลูกดอกไม้ ไม้ผลปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา สร้างสะพาน สระน้ำ บ่อน้ำและบ้านเรือนที่พักอาศัยให้เป็นทาน บุญย่อมเจริญแก่เขาทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ทั้งชนเหล่านั้นยังตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล จึงไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน^{๒๗}

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘-๑๕๑/๑๘๗-๑๙๔.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของชาวพุทธว่า ควรปฏิบัติตนอย่างไรกับป่าไม้หรืออาราม (วัด) และเมื่อปฏิบัติแล้วจะได้กุศลทุกครั้งไป พระผู้มีพระภาคทรงยกย่องพุทธสาวกรูปที่อยู่ป่าไม้และอนุรักษ์ป่าไม้เป็นวัตรคือ พระเวรตตะ ผู้ปฏิบัติถูกต้องคือว่า อยู่ป่าไม้เป็นวัตร

ในมหาโคตลิ่งคสูตร ปรากุสสาระสำคัญว่า ขณะพระผู้มีพระภาคประทับ ณ ป่าไม้มหาโคตลิ่งคสาวันกับพระเถระที่มีชื่อคือ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเวรตตะ พระอานนท์ เป็นต้น พระสารีบุตรได้ตั้งคำถามว่า ป่าไม้มหาโคตลิ่งคสาวันหนึ่งงามเหมาะสมกับภิกษุประเภทใด พระอานนท์ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้พหูสูต พระมหากัสสปะ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าไม้ พระเถระอื่น ๆ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีคุณธรรม^{๒๘}

ปรากฏความเห็นแตกต่างกันไป เมื่อตกลงกันไม่ได้ จึงพากันเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า “ป่าไม้หนึ่งงามสำหรับภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาต นั่งคู้บัลลังก์ (สมาธิ) ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า ตั้งใจว่าจะไม่เลิกนั่งสมาธิ トラบใดที่จิตยังไม่หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน” เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ป่าไม้มีใจจะงามเหมาะสมแก่พระภิกษุผู้บรรลุคุณธรรมชั้นสูง เป็นผู้เลอเลิศอยู่แล้วเท่านั้นตามที่ชนะของพระเถระทั้งหลาย แต่ป่าไม้นั้นงามสำหรับพระภิกษุที่ยังไม่บรรลุคุณธรรมชั้นสูงซึ่งมีความเพียรและตั้งใจมั่นว่า トラบใดที่ยังไม่พ้นจากกิเลสอาสวะ จะไม่เลิกสมาธิ นั่นคือ ผู้ที่ควรอยู่ป่าไม้อย่างยิ่ง คือ พระที่ยังไม่บรรลุคุณธรรมใด ๆ ควรเข้าไปแสวงหาความสงบวิเวกในป่าไม้ เพื่อบำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลสอาสวะต่อไป พระสูตรทำนองเดียวกันนี้ยังมีปรากฏในพระไตรปิฎกอีกมากมาย

ในจุลวัน-มหาวัน ปรากุสสาระสำคัญว่า เวสสันดรชาดก ตอนหนึ่งที่เรียกว่า จุลพนและมหาพน ได้พรรณนาถึงป่าไม้ไม่น้อย ป่าไม้ไม่ใหญ่ ภูเขาและสัตว์ต่าง ๆ ไว้เป็นที่รื่นรมย์อย่างยิ่ง แสดงให้เห็นถึงสุนทรียทัศน์ในพระพุทธศาสนาต่อธรรมชาติแวดล้อม โดยเฉพาะว่าด้วยความงามของป่าไม้หรือวนอุทยาน ซึ่งสมควรยกมาแสดงให้เห็นในบางตอน เช่น ในจุลพนหรือป่าไม้ไม่น้อย มีข้อความพรรณนาว่า พราณเจตบุตรให้พราหมณ์ชุกกบริโภคแล้ว จึงพรรณนาชี้ทางโดยกล่าวถึงสภาพของป่าไม้และทางไปสู่ภูเขาคันธมาทน์ อันเป็นที่ประทับของพระเวสสันดร ซึ่งอาจแสดงให้เห็นภูมิทัศน์ต่าง ๆ “... นั้นหมู่ไม้ตะแบก หูกวาง ไม้ตะเคียน ไม้รัง ไม้ตะคร้อ และย่านทราย อ่อนไหวไปตามลม ...”^{๒๙} “... ในบริเวณอาศรมนั้นมีต้นราชพฤกษ์ มะเกลือ กฤษณา รักดำ ไทรใหญ่ หงอนไก่และประดู่ ... ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้โมกหลวง ไม้สน ไม้กระทุ้ม ไม้ช่อ ไม้ตะแบก ไม้สีเสียดและไม้รัง ...”^{๓๐}

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๒-๓๔๕/๓๖๖-๓๗๖.

^{๒๙} ชุ.ข.ม. (ไทย) ๒๘/๑๙๗๙/๔๙๓.

^{๓๐} ชุ.ข.ม. (ไทย) ๒๘/๑๙๙๑-๑๙๙๒/๔๙๕.

แสดงให้เห็นได้ว่า ความเป็นป่าไม้ หรือการใช้สอยที่ต้องเกี่ยวข้องกับป่าไม้นั้น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใส่ใจในการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ หรือในบางสถานการณ์ที่จะต้องปลูกทดแทนก็ต้องรีบทำอย่างเร่งด่วน มิฉะนั้นแล้ว มีเหตุการณ์ที่เราสามารถเห็นได้ตามธรรมชาติว่า ป่าไม้เป็นธรรมชาติที่ให้แต่คุณสำหรับมนุษย์แต่เพียงฝ่ายเดียวก็จริง แต่ถ้าไม่ได้ดู หรือเอาใจใส่ต้นไม้ ก็จะทำให้โทษแก่มนุษย์เราได้เช่นกัน

๓.๑.๙ สรุป

พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่าไม้ น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย พุทธปรัชญามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ

มนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ เพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความรื่นลับของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่าง ๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม จึงรับเอาทำที่ที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติ ผลที่ได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้และหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ช่วยเตือนให้ระลึกถึงพุทธธรรม ชื่อว่าไม่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (Unsustainable) เพราะทั้งธรรมชาติและสิ่งมีชีวิต ประสบความหายนะ พระพุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอ ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติ ไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติประดุจดัง “แมลงผึ้งสร้างรังโดยไม่ทำลายสีและกลิ่นของดอกไม้ นำเกสรด้วยจะงอยปากหรือปีกทั้งสองแล้วกลับไปทำรัง”

พระผู้มีพระภาคประกาศหลักธรรมแก่เพื่อนมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดแห่งชาติ เพศ เผ่าพันธุ์ สัตว์ วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิต เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน ยิ่งมองให้ลึกซึ้งในขั้นปรมาตถสภาวะธรรม ก็ยิ่งพบว่า ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเราเขา มีแต่กระแสธรรมชาตีสลับ ๆ เท่านั้นที่กำลังไหลไปตามกฎของธรรมชาติ ต่อมาเมื่อผู้คนจำนวนมากเข้าใจธรรมะของพระองค์ บ้างก็อยู่เหี่ยวเรื้อน บ้างก็มาสมัครใจใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางป่าไม้ ภูเขา อันสงบเยือกเย็น เป็นแบบอย่างชีวิตที่บริโภคทรัพยากรธรรมชาติเพียงเพื่อยังชีพ ไม่แตะต้องส่วนเกิน มาตอบสนองกิเลสตัณหาตามรอยบาทของพระศาสดา กลุ่มชนเหล่านี้เรียกว่า พระสงฆ์ เมื่อมาอยู่ร่วมกันมาก ๆ จะจำเป็นต้องมีกฎระเบียบ สำหรับเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่คณะเรียกว่า ธรรมวินัย ซึ่งบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติออกมา โดยหลักการมุ่งบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพปกติ

พุทธบริษัทเมื่อมีความเคารพสักการบูชาในพระรัตนตรัย พึ่งปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิต สร้างจิตสำนึกอันประกอบไปด้วยเมตตาและความกตัญญูทวนเวียนที่ ตั้งใจดูแลรักษาธรรมชาติอย่างเต็มความสามารถปัจจุบันมนุษย์

กำลังมีความเข้าใจผิดว่า การทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า เพราะทำลายแล้วได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย トラบไธธรรมชาติ ยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็จะมีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่ทำว่า ธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทั่วกันโดยไม่มีเงื่อนไขว่า ผู้นั้นมีส่วนในการทำลายหรือไม่ และมีทัศนคติเพิ่มเติมต่อประเด็นที่ว่า “ทำไมจะต้องมีป่าไม้” พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวไว้ว่า ป่าไม้สร้างความชุ่มชื้น ทำให้ฝนตก และเมื่อฝนตก ป่าไม้ก็อุ้มน้ำไว้ไม่ให้ น้ำท่วมฉับพลัน เป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้าขาดป่าไม้ ฝนก็จะแล้ง ถ้าฝนตกลงมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่า สัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ เรียกว่ามีความสัมพันธ์กันตลอด ภาษาพระเรียกว่า ปฏิภาณสมุปบาท คือ ทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว^{๓๑}

๓.๒ พิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้

พิธีกรรมเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ในทุก ๆ สังคมและศาสนา เพราะพิธีกรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงศาสนาให้ดำรงอยู่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งก่อให้เกิดประเพณี วัฒนธรรมของแต่ละสังคม พิธีกรรมนั้นนับว่าเป็นผลมาจากความเชื่อ ศรัทธาของมนุษย์ โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมเป็นกระบวนการเบื้องต้น หรือเหตุปฐมบทในการนำพุทธศาสนิกชนเข้าสู่กระบวนการรับรู้ รับฟังและเข้าใจหลักธรรมอย่างซาบซึ้งให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓.๒.๑ ความหมาย

คำว่า พิธีกรรม โดยทั่วไปผู้คนมักจะเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องที่มีระเบียบการปฏิบัติ อย่างเคร่งครัดประการหนึ่ง หรือเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องของการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ซึ่งโดยมากมนุษย์เรามักจะคิดถึงความหมายประการหลังมากกว่า อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากกรอบด้านภาษา เราจะพบคำว่า พิธีกรรม^{๓๒} มีความหมายที่แตกต่างกันไปตามนัยของภาษาและความเข้าใจของผู้ศึกษาในเรื่องดังกล่าวอยู่หลายประการ ซึ่งสามารถที่จะนำข้อมูลดังกล่าวมาพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

^{๓๑} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๘.

^{๓๒} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓-๔

พิธีกรรม หรือ Ritual หมายถึง การกระทำหลากหลายที่ทำประจำ โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาและประเพณี^{๓๓}

พิธีกรรม เป็นคำนาม หมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียม ความขลัง หรือความเป็นสิริมงคล เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น หรือแนวทาง วิธีทำงานพิธีต่าง ๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ให้ถูกต้อง^{๓๔}

ดังนั้น พิธีกรรม จึงควรหมายถึง การกระทำที่เป็นพิธีที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ เป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เป็นเครื่องฝึกความมีวินัย หรือเป็นพื้นฐานในการที่จะพัฒนาคุณธรรมด้านอื่น ๆ เช่น การฝึกกาย วาจา ให้อยู่ในระเบียบก่อให้เกิดปกติสุขในสังคมนั้น

พิธีกรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่สำคัญในสังคมไทยและพิธีกรรมที่ได้กระทำต่อเนื่องกันมา จะมีกระบวนการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อด้านศาสนากับไสยศาสตร์ที่แยกกันไม่ออกและกลายเป็นวัฒนธรรมในบางพื้นที่ของผู้คน จนกลายเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในวิถีชีวิตและจิตใจ ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์กันอย่างมีดุลยภาพระหว่างโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจและความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ผูกพันกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยจนแทบจะแยกไม่ออก

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยนำเสนอพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา หรือความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์ป่าชุมชน ดังนี้

๓.๒.๒ พิธีกรรมการบวชต้นไม้ หรือการบวชป่า^{๓๕}

พิธีบวชต้นไม้ มีวิธีคิดและวิธีการปฏิบัติคล้ายคลึงกับ “พิธีสืบชะตาแม่น้ำ หรือคน” ด้วยการต่ออายุให้เจริญยั่งยืนสืบไป

พิธีบวชต้นไม้ หรือพิธีบวชป่า เป็นพิธีที่ยังคงสืบทอดประเพณีมาถึงปัจจุบัน มีการประกอบพิธีบวชต้นไม้ ต้นไม้ที่มีอายุยาวนานหลายปี

^{๓๓} A.S. Hornby, *Oxford Dictionary*, (Z New Delhi: Oxford University Press, 2002), p. 1106.

^{๓๔} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, หน้า ๗๘๘.

^{๓๕} พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเสวี (นิสาภัย), “แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้”, ใน *พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๗*, เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญของโลก วันที่ ๒๓-๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗๓.

ขั้นตอนและวิธีการบวختันไม้ นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวختันไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านและต้นไม้ที่จะทำพิธี เจ้าพิธีจะจึงนำจิวรมีเตรียมไว้ไปหมักกับตันไม้ เป็นอันเสร็จพิธี

การบวชให้ต้นไม้ใดบ้าง ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและเจตนาของชุมชนเอง บวชได้ตั้งแต่ต้นไม้ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ แต่ส่วนมากจะเน้นต้นไม้ที่ขนาดใหญ่ มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งต้นไม้ในป่าที่ผ่านการรุกรทำลาย เพราะจะสามารถฟื้นคืนสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ได้ในเวลาเพียงไม่กี่ปี ถ้าไม่ถูกรบกวนอีก

ชาวบ้านเชื่อว่า ผืนป่าที่ผ่านพิธีบวช เป็นเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสเติบโต และสายน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำ ก็จะมีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

การบวชป่าถือเป็นความร่วมมือกันของคนในชุมชน ที่ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน ในการดูแลรักษาป่าและแหล่งต้นน้ำลำธารด้วย ซึ่งปรากฏความสำคัญดังนี้

๑. เป็นการยับยั้งการทำลายธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
๒. เป็นการรักษาป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารให้อุดมสมบูรณ์
๓. สร้างความสำนึกให้แก่ชุมชนในการดูแลรักษาสภาพธรรมชาติ

ระเบียบพิธีกรรม

๑. สำรวจต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่และเกรงว่าน่าจะถูกลักลอบตัด
๒. เชิญชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดเตรียมเครื่องเช่นสังเวจเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งมีข้าวเหนียวสุก ๑ ปั้นกล้วยสุก ๑ ลูก และหมากคำ พลูใบ

๓. เตรียมเครื่องบวชมีผ้าเหลืองตามจำนวนต้นไม้ ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์ น้ำขมิ้นส้มป่อย จัดสร้างศาลเพียงตา สำหรับอัญเชิญรุกขเทวดามาอาศัยเฝ้าต้นไม้

๔. เมื่อถึงวันกระทำพิธีก็โยงด้ายสายสิญจน์ไปตามป่าและต้นไม้วกกลับมายังสถานที่ประกอบพิธี

๕. พิธีกรรมจะเริ่มจากปูอาจารย์ที่เป็นหมอเวทมนต์ ทำพิธีเช่นสังเวจ เช่น เทพารักษ์ ผีป่า ผีเขา ให้รับรู้และให้มาอยู่ในป่าไม้ ดูแลต้นไม้หากมีผู้ใดมาตัดไม้ ทำลายป่า ขอให้ผู้นั้นมีอันเป็นไปต่าง ๆ จากนั้นก็บอกแม่ธรณีโดยใช้หมากพลูตามประเพณี เมื่อเสร็จพิธีเช่นสังเวจแล้ว ก็เป็นพิธีสงฆ์เริ่มจากไหว้พระสมათานศีลอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วพระสงฆ์จะห่มผ้าเหลืองให้ต้นไม้ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา จากนั้นประพรมน้ำพระพุทธมนต์ตามต้นไม้ที่บวชไว้เป็นเสร็จพิธี

ดังนั้น พิธีบวชป่าจึงเป็นถือเป็นการอนุรักษ์ป่า เพื่อเป็นป่าที่สมบูรณ์ในอนาคต

ผลสำเร็จที่ได้จากพิธีกรรมบวختันไม้นั้น ซึ่งตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนบางพื้นที่ ต้นไม้ต้นใดที่ได้รับการบวช จะไม่ถูกเบียดเบียน ถูกตัด หรือทำลาย เพราะเชื่อกันว่า ถ้าตัด หรือ

ทำลายต้นไม้ที่ได้รับการบวช อาจจะถูกลงโทษจากผีฟ้า เทวดา หรือสิ่งที่ปกปักรักษาต้นไม้อยู่ ครั้นเมื่อได้รับการบวชต้นไม้แล้ว ต้นไม้ต้นนั้นก็แล้วคล้วคลาดจากอันตรายทั้งหลาย

๓.๒.๓ พิธีกรรมการทอดผ้าป่าต้นไม้/พันธูไม้^{๓๖}

กล่าวกันง่าย ๆ ว่าเป็นพิธีกรรมปลูกป่าสาธารณะ เป็นการร่วมแรงร่วมใจกันบริจาคต้นไม้และร่วมกันปลูกต้นไม้ อาจจะทำในรูปแบบของโครงการ โดยจะปลูกภายในบริเวณวัด สถานที่ราชการ หรือป่าชุมชน ก็ได้ แล้วแต่วัตถุประสงค์ของโครงการ

พิธีกรรมนั้น บางพื้นที่ให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมพิธีในวัด เพื่อให้พระสงฆ์ประกาศอนุโมทนาและกรวดน้ำทำบุญอุทิศ แล้วก็ร่วมแรงร่วมใจกันปลูกป่าในบริเวณที่ต้องการ

พิธีกรรมบางพื้นที่ ก็ใช้วิธีการรวบรัด คือ ให้ผู้ที่ความประสงค์จะปลูกต้นไม้ นำต้นไม้มาเอง หรือส่วนราชการจะเตรียมกล้าไม้ เพื่อให้ผู้ร่วมพิธีกรรมได้ปลูกกันอย่างทั่วถึง พิธีกรรมครั้งนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมในการปลูกป่าชุมชน หรือสถานที่ราชการ

๓.๒.๔ พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้

พิธีดังกล่าวมาจากพิธีทำบุญต่าง ๆ เนื่องจากการปลูกต้นไม้มากจะได้ร่วมเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชนรอบ ๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น

๓.๒.๕ พิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้

พิธีดังกล่าวมาจากพิธีสะเดาะเคราะห์ ประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ พระสงฆ์จึงโน้มน้าวให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูกจึงได้ทั้งการสะเดาะเคราะห์ของตนเอง และเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย

๓.๓ แนวคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

พระพุทธศาสนามีคำสอนที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพเหล่านี้้อย่างเพียงพออยู่แล้ว เช่น หลักไตรสิกขา ความกตัญญู หลักการรู้จักประมาณในการบริโภค คือ ๕ หลักสันโดษ หลักอหิงสา เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เรื่องสมาธิ ปัญญาและเรื่องนิพพานซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นสูงสุด เป็นต้น คำสอนพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการดำเนินทางสายกลาง หลักคำสอนส่วนใหญ่มุ่งให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความ

^{๓๖} อุดุลย์ คนแรง, “พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้”, ในพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ของโลก, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา**, การสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญของโลก วันที่ ๔-๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒๓.

พอดีเป็นสำคัญ ข้อนี้อธิบายการรู้จักใช้บริโภคและบริโภคอย่างพอเหมาะ ไม่มากเกินไป ถ้าในปัจจุบัน ก็จะเป็นการใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสม กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากเกินไปจนเกินพอดี โลกปัจจุบันนี้กำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภคทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป มนุษย์ไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการทำลายธรรมชาติมากเกินไปกว่าที่ควรจะเป็น กล่าวได้ว่า พุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมองโลกแบบองค์รวม มีความสอดคล้องกับจริยธรรมแห่งระบบนิเวศวิทยา คือทัศนคติที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ว่ามีสามัญลักษณ์คือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วแปรเปลี่ยนไปหรือสลายไปตามกาลเวลา สามัญลักษณ์นี้คือลักษณะที่เป็นสามัญเหมือนกันในทุก ๆ สิ่ง เป็นสัจธรรม เป็นความจริงแท้ ขณะที่นิเวศวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในรูปของ วัฏจักรของสสาร เช่น วัฏจักรของคาร์บอนและวัฏจักรของธาตุอาหาร ซึ่งจะมีการหมุนเวียนอยู่ในสิ่งแวดล้อมและเข้าสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วไปสู่อีกสิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วคืนกลับสู่สิ่งแวดล้อมและถูกหมุนเวียนกลับไปใช้ใหม่โดยสิ่งมีชีวิตใหม่อีกต่อไปเป็นวัฏจักรและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนต้องสลายทั้งสิ้น มนุษย์ต้องมีความสำนึกถึงและรับผิดชอบต่อโลกมากขึ้น ดังที่ Nash กล่าวว่า “โลกเล็กลงทุกทีและต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น ... ทุกวันนี้ ยิ่งกว่าที่แลมาแล้ว จะต้องอธิบายชีวิตในความหมายที่มีความรับผิดชอบต่อจักรวาลมากขึ้น มิใช่แต่เพียงความรับผิดชอบต่อชาติต่อชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยังต้องรับผิดชอบต่อชีวิตในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย”^{๓๓}

ทัศนคติที่มองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งนี้ ย่อมทำให้สามารถลดและละความโลภลงได้ เพราะย่อมประจักษ์แก่ใจได้ว่า ตนเองก็ย่อมสลายไป ลูกหลานของตนก็สลายไป ทรัพย์สมบัติและที่ดินของตนก็ย่อมแปรเปลี่ยนไป ย่อมไม่อาจยึดมั่นไว้ได้ มโนคติเช่นนี้ ก็จะโน้มนำให้บุคคลมีวิถีดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายและจำเป็นต้องกระตุ้นเพื่อดำเนินกระแสนิยม เพราะการบริโภคเพื่อค้นหา จะไม่มีวันพอเพียง ความต้องการของมนุษย์ มากเท่าไรจึงจะพอ? สำหรับพุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมีท่าทีที่เน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลาง หรือเจ้านายของโลกและธรรมชาติเป็นทาส แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือมองแบบองค์รวม ทุกสิ่งในระบบนี้ ต่างอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย พระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิต ไม่ว่าจะด้วยวิถีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทาง

^{๓๓} Nash, Nancy, *The Buddhist Perception of Nature Project*, (Geneva: Earl & Associates. 1987), P. 31.

ธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ตักตวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตาม คำสอนแห่งพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมได้ พระพุทธศาสนามองธรรมชาติ ซึ่งว่าโดยสาระสำคัญแล้วมีอยู่ ๓ ประการ^{๓๘} คือ

๑. มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ นำชื่นชมความงามและมีความสุขกับธรรมชาติ
๒. เห็นพืชพันธุ์ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมกฎของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน
๓. มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูล ต่อการพัฒนาของมนุษย์ท่าทีเหล่านี้จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ช่มแวง รังแกเอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี

การอนุรักษ์ป่าในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นจึงเป็นความจำเป็น ซึ่งสามารถประยุกต์แนวทางการอนุรักษ์โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ ด้วยการกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม ให้มีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อมและแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริง ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องว่า ทุกอย่างมีความเกี่ยวข้อง ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีมนุษย์ต้องมีการบริหารจัดการตัวเองเสียก่อน ซึ่งแนวคิดการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาต้องตั้งอยู่บนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่เรียกว่า อุตุนิยม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ เรียกว่า พีชนิยาม ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นกลไกที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ธรรมนิยาม” หมายถึง สภาวะสิ่งทั้งมวลมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุและผลเสมอ ดังนั้น แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามหลักพระพุทธศาสนา สามารถประยุกต์หลักคำสอนให้สัมพันธ์กันทฤษฎีกฎธรรมชาติ ๕ ประการหรือนิยาม ๕^{๓๙} ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกันกฎธรรมชาตินี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง แล้วส่งผลไปถึงความเปลี่ยนแปลงในสิ่งอื่น ๆ จำเป็นที่มนุษย์ พืช

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๑.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๖.

สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและหลักคำสอนต่าง ๆ ของศาสนาก็มีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมเนียม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาทในการศึกษาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดจิตสำนึกที่ตื่นงามต่อตนเองและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีทั้งพื้นที่ป่า พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์บก แม่น้ำลำคลอง รวมทั้งมวลมนุษย์ ถึงแม้สถาบันพระพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือเพียงพอก็จะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ แต่ก็มีศาสนธรรมเป็นเครื่องสอดส่องให้มวลมนุษย์มองเห็นตนเองอย่างเข้าใจอย่างมีคุณค่าและสร้างสรรค์พัฒนาการแก่โลก ไม่สร้างความพินาศแก่สรรพชีวิตบนผืนโลก ในปัจจุบันนี้ความคิดที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ขาดวิจาร์ณญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นระบบแบบแผนและกระบวนการ ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติโดยแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมเด่นชัด พื้นที่ป่าธรรมชาติลดน้อยลงทุกปี มนุษย์ตัดต้นไม้ ทำลายป่าทั้งภาครัฐบาลและเอกชน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา เมื่อพื้นที่ป่าไม่หมดไป หลากหลายปัญหาก็ประเดประดังกันเข้ามา อาทิ ความแห้งแล้งมาเยือน ถ้าฝนตกมากก็เกิดอุทกภัยอย่างรุนแรงกว่าปกติ หลักธรรมจึงเป็นแนวเลือกหนึ่งที่จะช่วยสร้างการพัฒนาแบบยั่งยืนให้กับชุมชนและประเทศไทยได้ หลักธรรมจะช่วยชี้นำวิถีชีวิตของบุคคลในชุมชน ช่วยให้บุคคลที่ใช้ชีวิตร่วมกับป่าไม้ชุมชนได้รู้จักใช้ รู้จักจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาจิตวิญญาณและส่งเสริมความสำนึกรับผิดชอบที่มีต่อชนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น โดยสร้างความตระหนักให้เกิดความรู้สึกรู้สึกว่า ตนเองเป็นเจ้าของชุมชนและสังคม เกิดการรวมกลุ่มและเกิดความเมตตาต่อผู้อื่น ความรักชุมชน รักป่าไม้ชุมชนก็จะเกิดขึ้น การที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย คือ การที่จะทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่คู่กับโลกตลอดไปได้นั้น มีหลักการอนุรักษ์^{๔๐} คือ

๑. ใช้อย่างฉลาด การจะใช้ ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดี ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างถี่ถ้วน

๒. ประหยัด ทรัพยากรใดที่มีน้อย หรือหายาก ควรเก็บรักษาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ ต้องใช้อย่างประหยัด

๓. ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี หรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามมีสภาพล่อแหลมต่อการสูญเปล่า หรือจะหมดไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชา ควรหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

๔. ปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติเดิม เช่น การปฏิรูปที่ดิน การปลูกพืชหมุนเวียนหลายอย่างจะทำให้ดินดีขึ้น

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๗-๘.

๕. นำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ เช่น การนำขวดน้ำพลาสติก กระดาษหรือเศษเหล็กเป็นต้น กลับมาใช้ใหม่

๖. ใช้สิ่งอื่นทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางอย่าง เช่น ใช้แกลบขี้เลื่อยและขยะเป็นเชื้อเพลิง การใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างแทนไม้

๗. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนาและต้องศึกษาผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบเสียก่อน เช่น การสร้างโรงไฟฟ้า หรือเขื่อน

๘. ให้การศึกษาแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจความสำคัญของระบบสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตจะได้ช่วยกันอนุรักษ์

แนวคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ผู้วิจัยขอแนะนำเสนาอดังนี้

๓.๓.๑ แนวคำสอนเรื่องความไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย

ดังปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปทานสูตร ความสำคัญปรากฏดังนี้

‘ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา

นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา.

น หิ ปพฺพชิตฺโต ปรูปฺฆาตี

น สมฺโณ โหติ ปรี วิหฺรฺยูณฺโตฯ

‘สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺส อุปสมฺปทา.

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํฯ

‘อนุปวาโท อนุปฆาโต ปาติโมกฺเข จ สํวโร.

มตฺตถญฺญตา จ ภตฺตสฺมี ปนฺตถจฺ สยนาสนํ.

อธิจฺจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติฯ^{๔๑}

ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสิพุทธเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์^{๔๒} ในที่ประชุมสงฆ์ที่กรุงพันธุมดี ราชธานีนั้นดังนี้

‘ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม

^{๔๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๒๖.

^{๔๒} ปาติโมกข์ ในที่นี้มีได้หมายถึงอาณานปาติโมกข์ (ประมวลพุทธบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณา ได้แก่ อาทิพรหมจาริกสิกขา ที่มีพระพุทธานุญาติให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน) แต่หมายถึง โอวาทปาติโมกข์ ซึ่งประกอบด้วยคาถา ๓ คาถา มี ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา เป็นต้น ที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ทรงแสดงเอง ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. ๙๐/๗๖, วิ.อ. ๑/๑๙/๑๙๐-๑๙๒ - ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิต
 ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ
 การไม่ทำบาป^{๔๓} ทั้งปวง
 การทำกุศล^{๔๔} ให้ถึงพร้อม
 การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
 นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น
 การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
 ความสำรวมในปาติโมกข์
 ความเป็นผู้รู้ประมาณในอาหาร
 การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
 การประกอบความเพียรในอธิจิต
 นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย’^{๔๕}

สาระสำคัญในโอวาทปาติโมกข์ เป็นหลักคำสอนสำคัญที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ได้ทรงประทาน ก็เพื่อวางจุดหมาย หลักการและวิธีการในการเข้าถึงพระพุทธศาสนา โอวาทปาติโมกข์ สรุปได้เป็นสามส่วน คือ หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖ ดังนี้^{๔๖}

๑) หลักการ ๓ อันเป็นหัวใจสำคัญเพื่อเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่

- (๑.๑) การไม่ทำบาปทั้งปวง
- (๑.๒) การทำกุศลให้ถึงพร้อม
- (๑.๓) การทำจิตใจให้บริสุทธิ์

ทั้งสามข้อนี้ อนุমানเข้ากับ ศีล สมาธิและปัญญา

๒) อุดมการณ์ ๔ ของพระพุทธศาสนา อันมีลักษณะที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ได้แก่

- (๒.๑) ความอดทนอดกลั้น เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ

---

^{๔๓} บาบ หมายถึงกรรมที่มีโทษซึ่งสหระคตด้วยอกุศลจิต ๑๒ ดวง ทุกรายละเอียดใน ที.ม. ฎีกา ๙๐/๙๒ - ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๔๔} กุศล หมายถึงกุศลที่เป็นไปในภูมิ ๔. ทุกรายละเอียดใน ที.ม.อ. ๙๐/๗๖, ที.ม.ฎีกา ๙๐/๙๒ - ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

^{๔๖} คนรักรัษพุทธ, โอวาทปาติโมกข์ หัวใจของพระพุทธศาสนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/politics/detail/9580000024021>. [๑๐ กันยายน ๒๕๖๑]

(๒.๒) การมุ่งให้ถึงพระนิพพานเป็นเป้าหมายหลักของผู้ออกบวช มิใช่สิ่งอื่นนอกจากพระนิพพาน

(๒.๓) พระภิกษุและบรรพชิตไม่พึงทำผู้อื่นให้ลำบากด้วยการทำความทุกข์กายหรือทุกข์ทางใจไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ

(๒.๔) พระภิกษุตลอดจนบรรพชิตต้องขอแก้ท่ายกด้วยอาการที่ไม่เบียดเบียน (คือการไม่เอ่ยปากเข้าชี้ข้อและไม่ใช้ปัจจัยสี่อย่างฟุ่มเฟือย)

๓) วิธีการ ๖ ที่ธรรมทูตผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นกลยุทธ์ เพื่อเป็นไปในแนวทางเดียวกันและถูกต้องเป็นธรรม ได้แก่

(๓.๑) การไม่กล่าวร้าย

(๓.๒) การไม่ทำร้าย

(๓.๓) ความสำรวมในปาติโมกข์ (รักษาความประพฤติให้น่าเลื่อมใส)

(๓.๔) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร (เสพปัจจัยสี่อย่างรู้ประมาณพอเพียง)

(๓.๕) ที่นั่งนอนอันสงัด (สันโดษไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ)

(๓.๖) ความเพียรในอธิจิต (พัฒนาจิตใจเสมอมิใช่ว่าเอาแต่สอน แต่ตนเองไม่กระทำตามที่สอน)

ผู้วิจัยพิจารณาประเด็นที่ต้องสนใจที่กล่าวแก้อรรถไว้ในอรรถกถาธรรมบทคือ น หิ ปพพชิตโต โดยความว่า บุคคลผู้ล้างผลาญปีบคันสัตว์อื่นอยู่ ด้วยเครื่องประหารต่าง ๆ มีฝ่ามือเป็นต้น ชื่อว่าผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต. บทว่า สมโณ ความว่า บุคคลผู้ยังเบียดเบียนสัตว์อื่นอยู่ โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณด้วยเหมือนกัน. การไม่ทำร้ายเองและการไม่ใช้ผู้อื่นให้ทำร้าย ชื่อว่า อนุปฆาโต^{๔๗}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เมื่อเกี่ยวกับเรื่องป่าไม้ หลักโอวาทปาติโมกข์ ก็ห้ามไว้เหมือนกันว่า ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งคำว่า ป่าไม้ ตามความเชื่อ นั้น ถือว่ามีชีวิต แม้ว่าจะไม่ได้กล่าวอย่างตรงไปตรงนกว่า ไม่ควรเบียดเบียนป่าไม้ แต่ในโอวาทปาติโมกข์ เป็นโอวาทที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสสั่งสอนนี้ ได้แสดงถึงการไม่เบียดเบียนในทุกสรรพสิ่ง ไม่เพียงเว้นสักประการ

๓.๓.๒ แนวคำสอนเรื่องธุดงค์วัตร

ธุดงค์ องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ชื่อข้อปฏิบัติประเภทวัตร ผู้ที่สมัครใจจะสมาทานประพฤติได้ เป็นอุปายขัดเกลากิเลส ส่งเสริมความมกน้อยสันโดษ เป็นต้น^{๔๘} ใน ๑๓ ข้อนี้ มีอยู่ ๒ ข้อ

^{๔๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๓๓๓.

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๓-๙๔

ที่ระบุว่าให้พระสงฆ์อาศัยป่าและโคนไม้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม กล่าวคือ อารัญญิกังคะ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรและรุกขมูลิกังคะ ถือการอยู่ตามโคนไม้เป็นวัตร^{๔๔}

ธุดงค์วัตรเป็นแนวทางการยึดถือปฏิบัติของภิกษุ ในอันที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมให้เหมาะสมกับจริตของตน มีการสมานธุดงค์วัตร เพื่อเป็นหลักยึดข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องขัดเกลาหรือกำจัดกิเลส ซึ่งมีทั้งหมด ๑๓ ข้อ โดยแยกเป็นหมวด ๆ ดังนี้

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังยุตต์ เกี่ยวกับจีวร

๑. ปังสุกุลิกังคะ การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร คือการใช้แต่ผ้าเก่าที่คนเขาทิ้งเอาไว้ตามกองขยะบ้าง ข้างถนนบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง นำผ้าเหล่านั้นมาซัก ย้อมสี เย็บต่อกันจนเป็นผืนใหญ่แล้วนำมาใช้ งดเว้นจากการใช้ผ้าใหม่ทุกชนิด (บังสุกุล = คลุกฝุ่น)

๒. เตจวีริกังคะ การถือผ้า ๓ ผืน (ไตรจีวร) เป็นวัตร คือการใช้ผ้าเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น อันได้แก่ สบง(ผ้าถุง) จีวร(ผ้าห่ม) สังฆาฏิ (ผ้าसारพัดประโยชน์ เช่น คลุมกันหนาว ปูนั่ง ปูนอน ปิดฝุ่นใช้แทนสบง หรือจีวรเพื่อซักผ้าเหล่านั้น ปัจจุบันภิกษุไทยมักใช้พาดบ่าเมื่อประกอบพิธีกรรม)

หมวดที่ ๒ ปินชปาตปฏิสังยุตต์ เกี่ยวกับปินชปาต

๓. ปินชปาติกังคะ การถือปินชปาตเป็นวัตร คือการบริโภคอาหารเฉพาะที่ได้มาจากการรับปินชปาตเท่านั้น ไม่บริโภคอาหารที่คนเขานิมนต์ไปฉันตามบ้าน เป็นการถือปินชปาตเป็นประจำ

๔. สมานาจาริกังคะ ถือการปินชปาตตามลำดับบ้านเป็นวัตร คือจะรับปินชปาตโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่เลือกว่าเป็นบ้านคนรวยคนจน ไม่เลือกว่าอาหารดีไม่ดี มีใครใส่บาตรก็รับไปตามลำดับ ไม่ข้ามบ้านที่ไม่ถูกใจไป

๕. เอกาสนิกังคะ ถือการฉันในอาสนะเดียวเป็นวัตร คือ ในแต่ละวันจะบริโภคอาหารเพียงครั้งเดียว เมื่อนั่งแล้วก็ฉันจนเสร็จ หลังจากนั้นก็จะไม่บริโภคอาหารอะไรอีกเลย นอกจากน้ำดื่ม

๖. ปัตตปินชิกังคะ ถือการฉันในบาตรเป็นวัตร คือจะนำอาหารทุกชนิดที่จะบริโภคในมือนั้น มารวมกันในบาตร แล้วจึงฉันอาหารนั้น เพื่อไม่ให้ติดในรสชาติของอาหาร

๗. ขลุปัจฉภัตติกังคะ ถือการห้ามภักที่ถวายภายหลังเป็นวัตร คือเมื่อรับอาหารมามากพอแล้ว ตัดสินใจว่าจะไม่รับอะไรเพิ่มอีกแล้ว หลังจากนั้นถึงแม้มีใครนำอะไรมาถวายเพิ่มอีก ก็จะไม่รับอะไรเพิ่มอีกเลย ถึงแม้อาหารนั้นจะถูกใจเพียงใดก็ตาม

---

^{๔๕} พระพุทธโฆสเถระ (รจนา), **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาภาสภมหาเถระ), พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๗.

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังยุตต์ เกี่ยวกับเสนาสนะ

๘. อารัญญิกังคะ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือจะอยู่อาศัยเฉพาะในป่าเท่านั้น จะไม่อยู่ในหมู่บ้านเลย เพื่อไม่ให้ความพลุกพล่านวุ่นวายของเมืองรบกวนการปฏิบัติ หรือเพื่อป้องกันการพอกพูนของกิเลส

๙. รุกขมุลิกังคะ ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือจะพักอาศัยอยู่ใต้ต้นไม้เท่านั้น งดเว้นจากการอยู่ในที่มีหลังคาที่สร้างขึ้นมามุงบัง

๑๐. อัปโภกาสิกังคะ ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร คือจะอยู่แต่ในที่กลางแจ้งเท่านั้น จะไม่เข้าสู่ที่มุงบังใด ๆ เลย แม้แต่โคนต้นไม้ เพื่อไม่ให้ติดในที่อยู่อาศัย

๑๑. โสสานิกังคะ ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร คือจะงดเว้นจากที่พักอันสุขสบายทั้งหลาย แล้วไปอาศัยอยู่ในป่าช้า เพื่อจะได้ระลึกถึงความตายอยู่เสมอ ไม่ประมาท

๑๒. ยถาสันถติกังคะ ถือการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดไว้ให้เป็นวัตร คือเมื่อใครชี้ให้ไปพักที่ไหนด หรือจัดที่พักอย่างใดไว้ให้ ก็พักอาศัยในที่นั้นๆ โดยไม่เลือกว่าสะดวกสบาย หรือถูกใจหรือไม่ และเมื่อมีใครขอให้สละที่พักที่กำลังพักอาศัยอยู่นั้น ก็พร้อมจะสละได้ทันที

หมวดที่ ๔ วิริยปฏิสังยุตต์ เกี่ยวกับความเพียร

๑๓. เนสัชชิกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร คือจะงดเว้นอิริยาบถนอน จะอยู่ใน ๓ อิริยาบถเท่านั้น คือ ยืน เดิน นั่ง จะไม่เอนตัวลงให้หลังสัมผัสพื้นเลย ถ้าง่วงมากก็จะใช้การนั่งหลับเท่านั้น เพื่อให้ไม่ให้เกิดเพลินในการนอน

ทั้งหมด ๑๓ ข้อ ผู้ที่จะเจริญสมาธิควรสมาทานธุดงค์วัตรข้อใดข้อหนึ่งไปด้วย จะช่วยให้เจริญสมาธิสัมฤทธิ์ผล ธุดงค์วัตรนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกิจของสงฆ์ แต่ผู้เป็นฆราวาสจะนำมาปฏิบัติในบางข้อ เช่น บริโภคอาหารมื้อเดียว หรืออาศัยป่า อาศัยโคนต้นไม้ อยู่เป็นวัตรก็ได้

ดังนั้น จะเห็นว่า ธุดงค์วัตรที่เกี่ยวข้องกับบ้านั้น ปรากฏมีอยู่ ๒ ข้อ ดังนี้

๑. ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ว่า คามันตะเสนาสนะนัง ปิฎกชิปามิ อารัญญิกังคัง สะมาதியามิ แปลว่า เรางดเสนาสนะชายบ้านเสีย สมาทานองค์แห่งผู้ถือน้ำอยู่ป่าเป็นวัตร

๒. ถือน้ำอยู่โคนไม้เป็นวัตร ว่า ฉันนัง ปะฏิกชิปามิ รุกขมุลิกังคัง สะมาதியามิ แปลว่า เรางดที่มุงบังเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือน้ำอยู่โคนไม้เป็นวัตร

ความเกี่ยวข้องของธุดงค์วัตรทั้ง ๒ ข้อนี้ จึงเป็นการเกี่ยวข้องกับป่าไม้โดยตรง แต่ก็ควรเว้นจากต้นไม้ ๗ ประเภท^{๕๐} คือ ๑. ต้นไม้ที่อยู่ในเขตแดนของ ๒ ประเทศ (อาจเกิดอันตรายหากมีภัย

^{๕๐} มหาปุชฌินยาจารย์, ธุดงค์ธรรมชัยกับการปฏิบัติธุดงค์วัตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.dmc.tv> [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑].

สงคราม) ๒. ต้นไม้ที่มีคนนับถือบูชา ๓. ต้นไม้ที่มีการกรีดยางนำไปใช้ประโยชน์ ๔. ต้นไม้มีผล ๕. ต้นไม้ที่มีค้างคาวอาศัยอยู่ ๖. ต้นไม้มีโพรง ๗. ต้นไม้กลางวัด

ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรควรประกอบด้วยคุณธรรม การณ์ครั้งนี้เกิดจากพระสารีบุตรปรารภถึงภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่า โคลิสธานี เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่กลับมีความประพฤดิย่อหย่อน และมีมารยาททราม ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงคุณธรรมของภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ประการที่ปรากฏอยู่ในโคลิสธานีสูตร^{๕๑} สรุปลงใจความโดยย่อได้ดังต่อไปนี้

(๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย

(๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเข้าใจลำดับแห่งอาสนะว่า ‘เราจักไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เป็นเถระ และจักไม่กั้นอาสนะภิกษุผู้เป็นนวกะ’

(๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรรู้จักสมาจาริกรรม^{๕๒}

(๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเข้าบ้านเข้านั้ ไม่ควรกลับมาสายนัก

(๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเที่ยวไปในตระกุลทั้งหลาย ในเวลาก่อนฉันภัตตาหาร ในเวลาหลังฉันภัตตาหาร

(๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้คะนองกายคะนองวาจา

(๗) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้มีปากกล้า ไม่ควรเป็นผู้มีวาจาจัดจ้าน

(๘) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ว่าง่าย เป็นกัลยาณมิตร

(๙) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย

(๑๐) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร

(๑๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตั้งอย่างต่อเนื่อง

(๑๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ปรารภความเพียร

(๑๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีสติตั้งมั่น

(๑๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น

^{๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๙๕-๒๐๐.

^{๕๒} อภิสมาจาริกรรม หมายถึง อภิสมาจาริศีล คือ ศีลที่บัญญัติว่าด้วยเรื่องวัตร อันเป็นระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมขั้นสูง ได้แก่ ชั้นธกวัตร ๘๒ มหาววัตร ๑๔. ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๕๑/๙๖.

(๑๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีปัญญา

(๑๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอธิธรรมและในอภินัย

วัตรปฏิบัติเหล่านี้ สมควรประพฤติทั้งภิกษุผู้ถือการอยู่เป็นวัตรและภิกษุผู้ถือการอยู่ในอาราม หรืออยู่ตามหมู่บ้านด้วย โดยใจความแล้ว วัตรปฏิบัติเหล่านี้มีความเหมาะสมสำหรับภิกษุทั้งหมดในพระพุทธศาสนา แต่กระนั้นก็ตาม ข้อวัตรปฏิบัติทั้งหลายเหล่านี้ บุคคล หรือชุมชนที่ต้องพึงพิง หรืออาศัยป่า อาศัยผลประโยชน์จากป่าก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ หรือในแต่ละวัฒนธรรมของท้องถิ่น

โดยสรุปแล้ว วัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้นั้น ประกอบด้วย คุณธรรมของภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ประการ และหมวดธุดงค์วัตร ๑๓ ทั้ง ๒ หมวดนี้ถือปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้มุ่งขจัดขจัดเกลากิเลสของตนด้วยความสมัครใจ เพื่อความเป็นผู้มีกิเลสเบาบางและเป็นการปฏิบัติตามแบบอย่างของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความประพฤติโดยรวมของพระสงฆ์อยู่ป่าเป็นวัตรแล้ว จะเห็นได้ถึงความเสี่ยงต่อสุขภาพส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของมหาชนอยู่เป็นจำนวนมาก และการที่พระสงฆ์อยู่ป่าเป็นวัตรมีความเสี่ยงและรู้คุณค่าของป่าไม้นั้น ย่อมเป็นศูนย์รวมใจและจุดยึดเหนี่ยวให้กับชาวบ้านได้มีเป้าหมายและกำลังใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ต่อไป

๓.๓.๓ แนวคำสอน สือธรรม/ชาดก

๑) แนวคำสอนลักษณะการถือธรรม

ในพระไตรปิฎกมีการนำป่าไม้มานำเป็นสื่ออุปมาอุปไมยในการสอนธรรมมากมาย ในที่นี้ ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคำสอนที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ดังนี้

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น, จุลกาล ลูกขึ้น ลูกขึ้นพร้อมแล้ว มากไปด้วยอารมณ์ว่างามอยู่ เป็นเช่นกับต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ตั้งอยู่ริมเหวและเขาขาด, ส่วนมหากาลบุตรของเรา ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งามอยู่ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวเลย เหมือนภูเขาคินแห่งทิบ” ดังนี้แล้ว ได้ภิชิตพระคาถาเหล่านี้ว่า “ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโภชนะ เกียจคร้าน มีความเพียรเลวทรามอยู่ ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานได้, เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลมรังควานได้ฉะนั้น. (ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม สำรวมดีในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ มีศรัทธาและปรารถนาความเพียรอยู่ ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานไม่ได้, เปรียบเหมือนภูเขาคิน ลมรังควานไม่ได้ ฉะนั้น”^{๕๓}

ในพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคได้แสดงข้อเปรียบเทียบว่า บุคคลที่ปล่อยให้อารมณ์ทั้งหลายมาเบียดเบียน หรือเห็นว่า สิ่งที่ถูกว่า ผิด สิ่งที่ดีถูกว่า ถูก เปรียบประหนึ่งต้นไม้ที่ไม่แข็งแรง ไม่

^{๕๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/(๗)-(๘)/๒๖., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๐/๑๐๒-๑๐๓.

สามารถต้านทานแรงลมได้กระนั้น “กลิ่นดอกไม้ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้, กลิ่นจันทร์ หรือกลิ่นกฤษณาและ กลิ่นผักกึ่ฟุ้งไปไม่ได้, แต่กลิ่นของสัตบุรุษฟุ้งไปทวนลมได้, (เพราะ) สัตบุรุษย่อมฟุ้งขจรไปตลอดทุกทิศ , กลิ่นจันทร์ก็ดี แม้มกลิ่นกฤษณาก็ดี กลิ่นอุบลก็ดี กลิ่นดอกมะลิก็ดี, กลิ่นศีลเป็นเยี่ยม กว่าคันธชาติทั้งหลายนั้น.”^{๕๔} “กลิ่นนี้ คือ กลิ่นกฤษณาและกลิ่นจันทร์ เป็นกลิ่นเพียงเล็กน้อย, ส่วนกลิ่นของผู้มีศีลทั้งหลาย เป็นกลิ่นชั้นสูง ย่อมหอมฟุ้งไป ในเทพเจ้าและเหล่ามนุษย์”^{๕๕}

ในพระคาถาท้สองพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคได้แสดงเปรียบเทียบให้เห็นว่า คุณงามความดีจากกลิ่นของต้นไม้ยาวนานประการนั้น หาได้ดีและหอมที่สุดเท่ากับกลิ่นของผู้มีศีลไม่ “พระอรหันต์ทั้งหลาย อยู่ในที่ใด เป็นบ้านก็ตาม เป็นป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม, ที่นั้นเป็นภูมิสถานนำรื่นรมย์.”^{๕๖} “ป่าทั้งหลาย เป็นที่นำรื่นรมย์, ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย จักยินดีในป่าอันไม่เป็นที่ยินดีของชน, (เพราะ) ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วนั้น เป็นผู้ไม่มีปกติไม่แสวงงาม.”^{๕๗}

ในพระคาถานี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้มีจิตใจงดงามเพียบพร้อมด้วยความประพฤติที่เหมาะสมและสมควร ย่อมเล็งเห็นประโยชน์ของป่าว่าเป็นสถานที่นำรื่นรมย์ เหมาะสมและน่าอยู่น่าอาศัย

มนุษย์จำนวนมากผู้ถูกภัยคุกคาม

ต่างถึงภูเขา ป่าไม้ อารามและรุกขเจดีย์เป็นสรณะ

นั่นมิใช่สรณะอันเกษม นั่นมิใช่สรณะอันสูงสุด

เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง

ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ

ย่อมใช้ปัญญาขอบพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ ประการ คือ

ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์

และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์

นั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด

เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น

ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้^{๕๘}

^{๕๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๔/๔๓-๔๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑/๑๑๘.

^{๕๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๕/๔๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑/๑๒๘.

^{๕๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๖๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑/๔๐๕.

^{๕๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๙/๖๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑/๔๑๓.

^{๕๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๔๒/๓๔๖.

ในพระคาถานี้ เป็นการแสดงการเปรียบเทียบให้เห็นว่า ครั้นเมื่อมนุษย์มีความเชื่อเกิดขึ้นในใจ ความลึกซึ้งของความเข้าใจนั้นน้อย จึงเกิดศรัทธาในธรรมชาติ อาทิ ต้นไม้ ป่า ภูเขา เป็นต้น ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงชี้ให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ไม่สามารถช่วยให้พ้นทุกข์ได้ นอกเสียจากการนับถือพระรัตนตรัย เท่านั้นยังไม่พอ ต้องทำความเข้าใจในอริยสัจ ๔ อย่างแท้จริงด้วย จึงจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์

จากหลักคำสอนที่ปรากฏในลักษณะของสี่ธรรมเหล่านี้ที่ประมวลมานำเสนอ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของป่ากับบุคคลและชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับภิกษุผู้ถือวัตรปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับป่าและนี่ก็เป็นคำสอนที่พระผู้มีพระภาคได้กล่าวพาดพิงถึงป่าอย่างจริงจังและตรงไปตรงมา

๒) แนวคำสอนที่ปรากฏในชาดก

ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคำสอนที่ปรากฏในชาดกเพียงบางตัวอย่างเท่านั้น ดังนี้

ในกรุงควรรค หมวดว่าด้วยกวาง ปรากฏความว่า “(กวางโพธิสัตว์แสรังกล่าวกับต้นไม้มะรินว่า) นี่ไม้มะริน การที่ท่านปล่อยผลมะรินให้หล่นกลิ้งมานั้น กวางรู้แล้ว เราจะไปยังไม้มะรินต้นอื่น เราไม่ชอบใจผลของท่าน”^{๕๙}

ในรูกขัมมชาดก ว่าด้วยธรรมสำหรับต้นไม้มะริน ปรากฏความว่า “(พระโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่เหล่าเทวดา) ญาติยังมีมากยิ่งขึ้น แม้ต้นไม้มะรินที่เกิดในป่ายังมีมากยิ่งขึ้น ต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่โดดเดี่ยว ถึงจะใหญ่โต ลมย่อมพัดให้หักโค่นได้”^{๖๐}

ในฆตาสนชาดก ว่าด้วยภัยที่เกิดจากที่พึ่ง ปรากฏความว่า “(พญานกโพธิสัตว์เห็นเปลวเพลิงลุกโผลงจากน้ำ จึงชวนพวกนกไปอยู่ที่อื่นว่า) ความเกษมสำราญมีอยู่บนหลังผิวน้ำใด บนหลังผิวน้ำนั้นมีศัตรูเกิดขึ้น ไฟลุกโผลงอยู่ท่ามกลางน้ำ วันนี จะอยู่บนต้นไม้มะรินซึ่งเกิดที่พื้นดินไม่ได้อีก พวกเจ้าจงพากันบินไปยังทิศต่าง ๆ เถิด วันนี้ ที่พึ่งของพวกเรามีภัยเกิดขึ้นแล้ว”^{๖๑}

ในจุฬพนวณณชาดก พรรณนากันท์จุลพน ปรากฏความสำคัญว่า

ทิวไม้มะรินนั้นมีผลหลากหลาย

และภูผาสูงยอดเสียดเมฆเขียวชอุ่ม

นั้นแลเป็นภูเขาที่เต็มไปด้วยดอกอัญชัน

นั้นหนุ้ไม้ตะแบก หูกวาง ไม้ตะเคียน ไม้รัง

ไม้สะคร้อ และย่านทราย อ่อนไหวไปตามลม

^{๕๙} ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๒๑/๙.

^{๖๐} ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

^{๖๑} ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๓๓/๕๕.

เหมือนมาณพตีมีสุรารั้งเดี่ยวก็ชวนเซไปมาอยู่

... ในบริเวณอาคารมสถานนั้นมีไม้มะม่วง

มะขวิด ขนุน ไม้รั้ง ชมพู่ สมอพิเภก

สมอไทย มะขามป้อม โปธิ และพุทรา

ทั้งมะพลับทอง ไทร มะขวิด มะขางหวาน

และมะเดื่อ มีผลสุกแดงปลั่งอยู่ในที่ต่ำ

... ต้นมะม่วงบางต้นก็ผลิดอกออกช่อแยมบาน

บางต้นมีดอกและใบร่วงหล่น ผลิผลดาษต้น

บางผลดิบ บางผลสุก ผลมะม่วงทั้งดิบและสุก

มีสีคล้ายหลังกบ

... มีต้นตาล ต้นมะพร้าว และต้นอินทผลาล์มอยู่ในป่าใหญ่

มีดอกสีหลากหลายเหมือนพวงดอกไม้

ที่เขาร้อยไว้บนต้นไม้ที่มีดอกบานสะพรั่ง

ต้นไม้เหล่านั้น ย่อมปรากฏดังยอดธงชัย

เหมือนดวงดาวประดับฟ้า

ในบริเวณอาคารมนั้นมีหมูไผ่นานาพันธุ์

คือ ไผ่โหมกมัน โภคสะค้ำน แคล้อย บุนนาค

บุนนาคเขา และไม้ซีก มีดอกบานสะพรั่ง

อนึ่ง ในบริเวณอาคารมนี้มีต้นราชพฤกษ์

มะเกลือ กฤษณา รักดำ ไทรใหญ่ หงอนไก่

และประดู่ เป็นอันมาก มีดอกบานสะพรั่ง

ในบริเวณอาคารมนี้มีไม้โหมกหลวง

ไม้สน ไม้กระทุ่ม ไม้ช่อ ไม้ตะแบก ไม้สีเสียด และไม้รั้ง

ล้วนมีดอกบานสะพรั่ง เป็นพุ่มเหมือนลอมฟาง^{๖๒}

ในมหาวินวินณนา ปรากฏภูควมว่า

พราหมณ์ ฌ ริมขอบสระนี้

มีต้นไม้ขึ้นมากมาเช่นต้นกระทุ่ม

ต้นแคล้อย และต้นทองกลาง ผลิดอกออกช่อบานสะพรั่ง

ต้นปฐู ไม้ซาก ไม้ปารีชาติ ก็มีดอกบานสะพรั่ง

^{๖๒} พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๙๗๘-๑๙๙๒/๔๙๓-๔๙๕.

ต้นกาละหิงมีอยู่ที่ ๒ ฟากฝั่งของสระมัจฉลินท์
 ต้นซีก ต้นแคขาว บัวบกส่งกลิ่นฟุ้งไป
 ต้นคนที่สอ ต้นคนที ต้นคนทีเขมา และต้นประดู่
 ขึ้นอยู่ใกล้สระนั้น มีดอกบานสะพรั่ง
 ต้นมะค่าไก่ ไม้มะขาง ต้นแก้ว ต้นมะรุ้ม
 การะเกด วรรณิการ์ และชบา ผลิดอกบานสะพรั่ง
 ต้นรูกฟ้า ต้นอินทนิล ต้นกระท้อน และต้นทองกวาว
 ต่างก็ผลิดอกออกช่อและยอดแดงระเรื่อ
 ไม้มะรีน ตีนเป็ด กล้วย ต้นคำฝอย นมแมว
 คนทา ประดู่ลาย และสลอด ผลิดอกบานสะพรั่ง
 ต้นมะไฟ ต้นจิว ช่างน้ำว พุดขาว กฤษณา
 โกลฐเขมา และโกศสอ ผลิดอกบานสะพรั่ง ...^{๖๓}

ตัวอย่างที่ยกขึ้นมาแนะนำเสนอนั้น เป็นแนวคำสอนที่ปรากฏในชาดก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวของการพรรณนาโวหาร เพื่อแสดงถึงความเป็นไปของตัวละคร สถานที่และบรรยากาศในเรื่องนั้น น้อยนักจะมีบทแทรกที่เป็นคำสอนโดยการยกตัวอย่างปามาประกอบอุปมาอุปไมย ดังนั้น ในแนวคำสอนในชาดกจึงเป็นการพรรณนาเสียมากกว่าการสื่อธรรม

๓.๓.๔ ปากับการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมในทัศนะพระพุทธศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับปาเป็นอย่างมาก เพราะภิกษุส่วนใหญ่จะบรรลุธรรมเพราะปฏิบัติในที่เสนาสนะที่สงบ เหมาะสมกับการปฏิบัติ นั่นคงหมายถึงปาทั้งสิ้น ดังนั้น ในหัวข้อนี้ จึงแสดงข้อเปรียบเทียบของการบรรลุที่เกี่ยวเนื่องกับปา ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลและรวบรวมมานำเสนอ ดังนี้

ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ วนปตถสูตร ปรากฏความว่า “อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปอยู่อาศัยปาที่บิณฑังใดแห่งหนึ่ง ... สติยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และภิกษุนั้นก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ”^{๖๔}

พระสูตรนี้ แสดงถึงความเกี่ยวเนื่องกับปาของภิกษุ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม

ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ จุฬสาโรปมสูตร ปรากฏความว่า

^{๖๓} พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๒๐๓๗-๒๐๔๓/๕๐๒.

^{๖๔} ตูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๐-๑๙๔/๒๐๔-๒๐๖.

บุรุษผู้ต้องการแก่นไม้ เทียวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ เมื่อมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่นยืนต้นอยู่ รู้แก่นไม่ว่า ‘แก่นไม้’ จึงตัดนำไป บุรุษผู้มีตาดีเห็นเขาแล้วจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้นี้ รู้จักแก่นไม้ กระพี้ เปลือก สะเก็ด กิ่งและใบ แท้จริง ท่านผู้นี้ผู้ต้องการแก่นไม้ เทียวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ ... แม้ฉันใด กุลบุตรบางคนในโลกนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยคิดว่า ‘เราเป็นผู้ถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำแล้ว ถูกความทุกข์ครอบงำ มีความทุกข์อยู่เฉพาะหน้าแล้ว ทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงมีได้’ ... เพราะญาณทัสสนะนั้น ... แต่พรหมจรรย์นี้มีเจโตวิมุตติอันไม่กำเริบเป็นเป้าหมาย เป็นแก่น เป็นที่สุด^{๖๕}

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของป่าในการเปรียบเทียบกับการปฏิบัติธรรม

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ (ยืนต้นอยู่อย่างนั้น) ที่นั้นบุรุษถือจอบและตะกร้าเดินมา ตัดต้นไม้ที่โคนต้นแล้ว ชุดลงไป ครั้นชุดลงไปแล้ว ก็ถอนรากใหญ่หน่อย โดยที่สุดแม้เท่ากำนั้ แผลงขึ้น บุรุษนั้นพึงตัดต้นไม้เป็นท่อนเล็กท่อนใหญ่แล้วพึงผ่า ครั้นผ่าแล้ว ทำให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยแล้วเกลี่ย ผึ่งลม ผึ่งแดด ครั้นผึ่งลม ผึ่งแดดแล้ว เอาไฟเผา ครั้นเอาไฟเผาแล้ว ทำให้เป็นเขม่า ครั้นทำให้เป็นเขม่าแล้ว พึงโปรยที่ลมแรงหรือลอยในแม่น้ำที่มีกระแสเชี่ยว เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้นถูกตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ อุปมานี้ฉันใด อุปมาฉันนั้น เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นโทษเนื่อง ๆ ในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งอุปาทาน ตัณหาย่อมดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งทุกข์ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้”^{๖๖}

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคอุปมาอุปไมยของการบรรลุธรรมประหนึ่งตั้งการตัดรากถอนโคนต้นไม้ใหญ่ พึงกระทำอย่างต่อเนื่องและกำจัดให้สิ้น ตั้งแต่ลำต้นไปจนถึงราก โปรยเก้าอี้ให้ปลิวไปตามลม จะได้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก

ใครจักรู้แจ้งแผ่นดินนี้^{๖๗} ยมโลก^{๖๘}

และมนุษย์ในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก

ใครจักเลือกบทรธรรม^{๖๙} ที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้ว

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๑๑/๓๔๖-๓๔๘.

^{๖๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๕๕/๑๐๙.

^{๖๗} แผ่นดิน ในที่นี้หมายถึง อัฐภาพ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑/๒.

^{๖๘} ยมโลก หมายถึงอบายภูมิ ๔ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๓/๒.

^{๖๙} บทรธรรม หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๓/๒.

เหมือนช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ ฉะนั้น
 พระเสขะ จักรู้แจ้งแผ่นดินนี้ ยมโลก
 และมนุษย์โลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก
 พระเสขะจักเลือกบทรธรรมที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้ว
 เหมือนช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ ฉะนั้น^{๗๐}

ในพระคาถานี้ แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเปรียบเทียบช่างดอกไม้ที่ชาญฉลาดและ
 เข้าใจเลือกใช้ดอกไม้อย่างถูกประเภทและถูกวิธี ประดุจผู้เจริญแล้ว รู้จักเลือกใช้หลักธรรมในการ
 ดำเนินชีวิต

ภิกษุผู้รู้แจ้งว่า ร่างกายนี้เปรียบเหมือนฟองน้ำ
 รู้ชัดว่า ร่างกายนี้มีลักษณะจุลพยัคคต
 ตัดพวงดอกไม้ของมาร^{๗๑} ได้แล้ว
 ก็จะไปถึงสถานที่ที่มีจตุราหาไม่พบ^{๗๒}

ในพระคาถานี้ พระองค์ทรงเปรียบเทียบดอกไม้ (ของมาร) เป็นสิ่งที่ไม่ควรเกิดขึ้นและมี
 อยู่สำหรับผู้เจริญ ควรกำจัดทิ้ง เพื่อความนำไปสู่นิพพาน

๓.๓.๕ สรูป

พระผู้มีพระภาค ผู้มีปัญญาดุจห้วงน้ำอันยิ่งใหญ่ ได้ทรงนำป่าไม้มาเปรียบเทียบกับ
 ต้นไม้และป่าไม้อยู่มากมาย ดังจะเห็นได้จากคำสอนเรื่องความไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย คำสอน
 เรื่องธุดงค์วัตร แนวคำสอนในชาดกหรือสื่อบุธรรมและแสดงให้เห็นว่าเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรม พระ
 พุทธองค์ทรงให้ความสำคัญและเน้นย้ำกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก ทรงระบุไว้ว่า
 ไม่ให้มีการทำลายธรรมชาติและป่าไม้ โดยมีการนำธรรมชาติ ป่าไม้และต้นไม้ มาใช้เปรียบเทียบ
 อุปมาอุปไมยในการแสดงธรรมแก่พระภิกษุให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทรงแสดงตนเป็นแบบอย่างที่ดี
 ให้เห็นถึงคุณค่าของทรัพยากร

ดังนั้น บุคคล หรือชุมชน ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของพระพุทธศาสนา จึงควรน้อม
 นำหลักธรรมและคำสั่งสอนดังกล่าว มาสร้างจิตสำนึก หรือสร้างความตระหนักรู้ให้กับบุคคล หรือ

^{๗๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๔๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑/๕.

^{๗๑} ชื่อว่า **เหมือนฟองน้ำ** เพราะจะดำรงอยู่ได้ไม่นาน ชื่อว่า **จุลพยัคคต** เพราะปรากฏในที่ไกล
 เหมือนเป็นรูปที่จะยึดถือจับต้องได้ แต่พอเข้าไปใกล้ กลับว่างเปล่า ยึดถือจับต้องไม่ได้เลย ดำรงอยู่ช่วงเวลาสั้นๆ **ตัด
 พวงดอกไม้ของมาร** หมายถึงตัดวัฏฏะในภูมิ ๓ (กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ) ได้ด้วยอริยมรรค **สถานที่ที่มีจตุราหาไม่
 พบ** หมายถึง อมตนิพพาน คุรยละเอียดใน พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๔๑.

^{๗๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๔๑. , พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑/๙.

ชุมชน เกิดจิตสำนึกในการใช้สอยและร่วมกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้มากที่สุด ดังเป็นที่ทราบกัน โดยทั่วไปว่า ความหายนะของทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติ เกิดจากปัจจัยหลาย ๆ ปัจจัยปนเปกันไป แต่ก็ไม่ควรมองข้ามปัญหาที่เป็นนามธรรมอันเลวร้ายประการหนึ่ง นั่นคือ ความเห็นแก่ตัว พลังแฝงอยู่ในใจของมนุษย์

๓.๔ พุทธธรรมที่สัมพันธ์กับป่าไม้

พระผู้มีพระภาคกับป่าไม้ มีความเป็นอยู่ผูกพันกันมาโดยตลอด ป่าไม้เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี และเกื้อกูลต่อการบำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลส เพื่อการบรรลุคุณธรรมชั้นสูง^{๗๓} พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับต้นไม้ ซึ่งเกิดจากมูลเหตุและหลักการที่ประมวลได้ ดังนี้

๓.๔.๑ พุทธธรรมกับเรื่องต้นไม้มีชีวิต

โดยเราเชื่อว่าต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต สามารถรับรู้ต่อสิ่งสัมผัสได้ จะเห็นได้จากเมื่อเราเอามือสัมผัสกับต้นไม้यरาบ ต้นไม้यरาบจะหุบใบทันที หมายความว่า ต้นไม้यरาบมีชีวิตและนอกจากนี้ เมื่อเราปลูกต้นไม้ในที่ร่ม ลำต้นหรือกิ่งของต้นไม้จะเอนเอียงเพื่อนำตัวเองไปหาแสงแดด หรือนำแสงแดดมาใช้ในปรุงอาหารเพื่อเลี้ยงลำต้น พฤติกรรมของต้นไม้ในการเอนเอียงดังกล่าว ย่อมแสดงถึงการดิ้นรนไปหาเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตเพื่อความอยู่รอด การดิ้นรนแสดงให้เห็นว่า ต้นไม้มีชีวิต^{๗๔} ฉะนั้น การตัดต้นไม้จึงเป็นบาป ถือเป็นการทำลายชีวิตต้นไม้ก่อนถึงอายุขัย เราไม่ควรตัดต้นไม้ หรือใช้สิ่งของบางอย่างจากการโค่นต้นไม้ ถือว่าเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตจึงเป็นบาป ซึ่งถ้าพระสงฆ์ตัดต้นไม้เป็นผืนดินจนถึงขั้นอาบัติปาจิตตีย์^{๗๕} ในหลักของความเชื่อของศาสนิกชนนั้น ในพระวินัยบัญญัติปรากฏว่า มีความเชื่อว่า ต้นไม้มีชีวิตะ ดังนั้น หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ยินดีกับการที่ต้องตัดไม้ทำลายป่า ก่อนบัญญัติสิกขาบท พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุที่ชอบโค่นไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “... โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้ ... เพราะพวกชาวบ้านมีสำคัญว่าต้นไม้มีชีวิตะ โมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ...”^{๗๖}

^{๗๓} กองเลขานุการ กลุ่มเสขิยธรรม, พระกับป่า ความจริงหายไป, (กรุงเทพมหานคร: เมตตาทราย, ๒๕๓๕).

หน้า ๑.

^{๗๔} พร รัตนสุวรรณ, พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๖),

หน้า ๗-๑๑.

^{๗๕} วิมหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

^{๗๖} วิมหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๘.

ด้วยหลักการที่เป็นพุทธประสงค์ดังนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับป่า และการอนุรักษ์ป่าค่อนข้างสูง

๓.๔.๒ พุทธธรรมกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็น

มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิต โดยพระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้ขอบเขตที่พอดีพอเหมาะแก่ตน เพื่อให้ร่างกายอยู่ได้ โดยไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย หรือล้างผลาญธรรมชาติ เพื่อจะได้มีธรรมชาติไว้ใช้สอยและสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในอนาคต ในปัจจุบันจะเห็นว่า การตัดไม้ทำลายป่าและการครอบครองพื้นที่ป่าอย่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว จนเกิดความทุกข์แก่มนุษย์ในชาตินั้น ทำให้ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล อากาศร้อน ฉะนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามจำเป็นนั้น จะต้องมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร^{๗๗}

ถ้าพิจารณาในแง่ของปัจจัย ๔ ซึ่งถือว่า มีความสำคัญกับมนุษย์ทุกคนและมนุษย์ก็มีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยป่าไม้และธรรมชาติค่อนข้างมาก โดยเฉพาะภิกษุในพระพุทธศาสนา มีความจำเป็นต้องอาศัยและใช้สอยปัจจัย ๔ เหล่านี้ด้วยเช่นกัน แต่การใช้สอยปัจจัย ๔ ของภิกษุมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิสสัย ๔^{๗๘} หมายถึง ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ อย่าง ประกอบไปด้วย

๑. บรรพชาอาศัยโภชนะคือคำข้าวที่พึงได้ด้วยปัสัซึ่ง เธอพึงทำอุตสาหกรรมในโภชนะคือ คำข้าวที่พึงได้ด้วยปัสัซึ่งนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลก คือ สังฆภัต อุทเทศภัต นิมนตณภัต สลากภัต ปักชิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปติกภัต

๒. บรรพชาอาศัยผ้าบังสุกุล เธอพึงทำอุตสาหกรรมในผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลก คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน ผ้าเจือกัน

๓. บรรพชาอาศัยเสนาสนะคือคางไม้ เธอพึงทำอุตสาหกรรมในเสนาสนะ คือ คางไม้จนตลอดชีวิต อติเรกลก คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ

๔. บรรพชาอาศัยยานาคือน้ำมูลรเน่า เธอพึงทำอุตสาหกรรมในยานาคือน้ำมูลรเน่าจนตลอดชีวิต อติเรกลก คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

ซึ่งปัจจัย ๔ ดังกล่าว เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตเท่านั้น ไม่ได้ต้องการให้เกิดความฟุ่มเฟือย สะสมใด ๆ ทั้งสิ้น และถ้าพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะเห็นว่า ปัจจัย ๔ ประการนี้ล้วนเกิดจากธรรมชาติทั้งสิ้นและส่วนใหญ่ก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ได้รับจากป่าทั้งหมด

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสยาม การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙๑-๗๙๒.

^{๗๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘/๑๙๗.

ในพระวินัย พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดไว้ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้สอยทรัพย์สินไม่ ดังปรากฏในปฐมเสนาสนสิกขาบทว่า “ก็ ภิกษุใดวางไว้ หรือใช้ให้วางไว้ซึ่งเสนาสนะ คือ เตียง ตั่ง ฟูก หรือเก้าอี้ของสงฆ์ในที่กลางแจ้ง เมื่อจะจากไป ไม่เก็บ หรือไม่ใช้ให้เก็บเสนาสนะนั้น หรือไม่บอกมอบหมาย ไปเสีย ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๗๙}

การที่เสนาสนะตากแดดนานเกินไป หรือไม่ได้รับการดูแลรักษาเท่าที่จะพึงกระทำได้นั้น ทำให้เสนาสนะนั้นเสื่อมสภาพเร็วกว่ากำหนดที่ควรจะเป็น อันเป็นการทำให้ทรัพย์สินไม่เสื่อมสูญเสียหายมากขึ้นกว่าเดิมในการที่จะต้องนำมาทำเป็นเสนาสนะ (เตียง ตั่ง) เพิ่มอีก ดังนั้น พุทธบัญญัติในสิกขาบทนี้ จึงเป็นการปรามมิให้ใช้ไม่อย่างฟุ่มเฟือย

ในเวทาสกุกุสิกขาบท ว่าด้วยกุกุชั้นลอย ความสำคัญปรากฏดังนี้ “ก็ ภิกษุใดนั่ง หรือนอนบนเตียง หรือบนตั่งอันมีเท้าเสียบ บนกุกุชั้นลอยในวิหารของสงฆ์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๘๐}

ในสิกขาบทวิมังค์ อรรถาธิบายว่า “กุกุชั้นลอย ได้แก่ กุกุชั้นลอยสูงจนศีรษะบุรุษกลางคน ไม่กระทบ เตียงที่ชื่อว่า มีเท้าเสียบ คือ สอดเท้าเสียบติดไว้ในตัวเตียง ตั่งที่ชื่อว่า มีเท้าเสียบ คือ สอดเท้าเสียบติดไว้ในตัวตั่ง”^{๘๑}

ในมัญจปิฎกสิกขาบท ว่าด้วยการทำเตียงและตั่ง ความสำคัญปรากฏดังนี้ “ก็ ภิกษุผู้จะทำเตียงหรือตั่งใหม่ พึงทำให้มีเท้าเพียง ๘ นิ้ว โดยนิ้วสุคต นับแต่แม่แครงลงมา ทำให้เกินกว่ากำหนดนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ที่ชื่อว่าเฉทนกะ”^{๘๒}

จากข้อมูลดังกล่าว จึงเป็นพุทธประสงค์ที่ไม่ต้องการให้เกิดการใช้สอยทรัพย์สินธรรมชาติดังกล่าวอย่างเกินความจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของภิกษุ

๓.๔.๓ พุทธธรรมกับการไม่ฝ่าฝืนกฎประเพณีความเชื่อของประชาชน

คนไทยมีความนับถือเกี่ยวกับภูตผีเทวดา ซึ่งหลักความเชื่อ เทวดานี้เกี่ยวกับป่า โดยต้นไม้ในป่าเราถือว่ามีรุกขเทวดาอยู่ประจำ ต้นไม้ใหญ่ ๆ เราเรียกว่า ต้นไม้เจ้าป่า คนไทยก็นับถือรุกขเทวดา กล่าวพวกเจ้าป่า กล่าวพวกรุกขเทวดา จึงทำให้ไม่กล้าไปตัดหรือไปทำลายต้นไม้ใหญ่ ๆ เพราะกลัวจะได้รับการลงโทษ ใครไปตัดทำลาย ก็เกิดภัยพิบัติมากมาย ถ้ามีการตัดขึ้นต้องมีการเซ่นสรวงด้วยข้าวปลาอาหารมากมาย เพื่อเป็นการบอกกล่าวก่อนจะลงมือตัด ความเชื่อเหล่านี้ก็มีกัน

^{๗๙} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๐๙/๒๙๒.

^{๘๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๐/๓๐๗.

^{๘๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๑/๓๐๗.

^{๘๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒-๕๒๒/๖๐๘. คำว่า เฉทนกะ เป็นชื่อเฉพาะของอาบัติปาจิตตีย์สิกขาบทนี้ แปลว่า มีการตัดออก คือต้องตัดวัตถุก่อนจึงแสดงอาบัติตก ดูรายละเอียดใน วิ.อ. ๒/๕๒๒/๔๓๙ – วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๒๒/๖๐๘.

ตลอดมายาวนาน^{๘๓} อย่างปัจจุบันเวลานี้จะให้ชาวบ้านยอมรับไม่ตัดต้นไม้ พระสงฆ์ก็ใช้วิธีการเอาจีวรของท่านไปผูกไว้ที่ต้นไม้ต้นนั้น เพื่อป้องกันการตัดและทำลายต้นไม้จากประชาชน ดังนั้น การตัดต้นไม้ทำลายป่า จึงเป็นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวโดยไม่คำนึงว่า จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและสิ่งอื่น กล่าวคือ การตัดต้นไม้จะส่งผลกระทบต่อคน แมลง สัตว์ป่าและนางไม้ รุกขเทวดา ที่ประจำอยู่ตามต้นไม้ ความปรากฏดังนี้ ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย” ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังยังขึ้นตัด ได้ฟันถูกแขนของลูกเทวดา”^{๘๔}

พระพุทธศาสนาไม่ได้ละเลยในเรื่องของความเชื่อดั้งเดิม แต่สอนให้อยู่กับความเชื่อดั้งเดิมได้อย่างเป็นสุข นั่นคือการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเบียดเบียนมนุษย์ สัตว์ ต้นไม้หรือสรรพสิ่งทั้งหลายก็ตาม จึงเป็นความสัมพันธ์กันของพระพุทธศาสนากับความเชื่อที่ประสานกันอย่างเหมาะสม

๓.๔.๔ พุทธธรรมกับการไม่ฝ่าฝืนกฎธรรมชาติ

หลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์เคารพในกฎของธรรมชาติ โดยมองว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนเป็นไปตามธรรมชาติและเป็นไปตามเหตุปัจจัย สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีความสัมพันธ์ต้องอาศัยเป็นปัจจัยเท่ากัน ต้นไม้ให้คุณแก่มนุษย์ทั้งทางตรง ได้แก่ ไม้และผลผลิตป่าไม้ และทางอ้อม คือ ต้นไม้มีอิทธิพลแก่ลม อากาศและสิ่งแวดล้อมของโลก จะเห็นว่า ป่าไม้ให้คุณแก่มนุษย์อย่างมหาศาล มนุษย์จึงไม่ควรไปทำลายต้นไม้ เพื่อนำไม้มาตอบสนองความต้องการของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งนี้เกิดจากความเห็นแก่ตัว ความอยากได้ ขาดเหตุผลในการเอาประโยชน์จากธรรมชาติ ทำให้เกิดความเดือดร้อนจากการที่มนุษย์แย่งชิงกันครอบครองและผลาญธรรมชาติ จากการล้างผลาญธรรมชาติดังกล่าวก่อให้เกิดความเดือดร้อนในสังคมและเกิดความหายนะด้านสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น มนุษย์จึงควรมีคุณธรรมในด้านการมีชีวิตร่วมด้วยปัญญาโดยไม่ฝ่าฝืนกฎของธรรมชาติ^{๘๕} ความสัมพันธ์เหล่านี้ เป็นความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน มนุษย์ดูแลธรรมชาติก็ดูแลมนุษย์เป็นการตอบแทน แต่ถ้าเมื่อใด ที่มนุษย์ไม่เห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ดังกล่าว มนุษย์ก็จะได้รับการลงโทษจากธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุป พุทธธรรมพื้นฐาน ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น เป็นพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมคำสั่งสอนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พระผู้มีพระภาคผู้มีปัญญาดุจห้วง

^{๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๘๔} วิมหา. (ไทย) ๒/๘๘/๒๗๗.

^{๘๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๗.

น้ำอันยิ่งใหญ่ได้ทรงนำป่าไม้มาเปรียบเทียบกับต้นไม้และป่าไม้อยู่มากมาย ดังจะเห็นได้จากในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์ที่มีการระบุถึงการอุปมาอุปไมยและการอุปมาโวหารถึงต้นไม้กับหลักธรรมต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสอุปมาอุปไมยถึงบุรุษผู้มีปัญญาดี ตัดต้นไม้โดยขุดรากถอนโคนออกจนหมดสิ้น ทำให้ต้นไม้เติบโตต่อไปอีกไม่ได้ เปรียบเหมือนภิกษุผู้พิจารณาเห็นโทษในสังสารวัฏอยู่เนื่อง ๆ จึงหาทางดับไม่ให้ปัจจัยแห่งอุปาทานเกิดขึ้นได้ เมื่ออุปาทานเกิดขึ้นไม่ได้ ตัณหาก็ย่อมดับไป ในท้ายที่สุดภพชาติ ก็ย่อมดับไปด้วย ด้วยเหตุนี้ ภิกษุจึงต้องตัดตัณหาของกิเลสออกไปให้หมดสิ้น เปรียบเหมือนกับการตัดต้นไม้ออกจนหมดสิ้น อย่าให้เหลือแม้กระทั่งรากของต้นไม้^{๘๖} และอีกตัวอย่างหนึ่ง ที่ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสอุปมาโวหารถึงใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่อยู่ในพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนกับสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วบอกแก่เหล่าภิกษุให้ปฏิบัติตาม เพราะความรู้เพียงแค่นี้ก็เพียงพอต่อการบรรลุอรหัตตผลและเข้าสู่หนทางแห่งการหลุดพ้นแล้ว แท้จริงพระพุทธองค์ทรงทราบถึงใบไม้ของต้นประดู่ลายทั้งหมด แต่ที่ยกนำมาแสดงแก่เหล่าภิกษุเพียงเท่านั้น ก็มุ่งให้เห็นถึงความจำเป็นที่พอเพียงแก่เหล่าภิกษุเป็นสำคัญ เพราะหนทางแห่งการบรรลุธรรมมิได้จำเป็นต้องรู้และเข้าใจทุกสิ่งบนโลก หากแต่เพียงแค่นี้ก็รู้และเข้าใจถึงสภาวะจิตใจของตนเอง ก็มากมายเพียงพอต่อการบรรลุคุณวิเศษและเข้าสู่เส้นทางแห่งความหลุดพ้นทางจิตใจได้แล้ว พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญและเน้นย้ำกับการอนุรักษทรัพย์การป่าไม้เป็นอย่างมาก ทรงระบุไว้ว่า ไม่ให้มีการทำลายธรรมชาติและป่าไม้ โดยมีการนำธรรมชาติ ป่าไม้และต้นไม้ มาใช้เปรียบเทียบกับอุปมาอุปไมยในการแสดงธรรมแก่พระภิกษุให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทรงแสดงตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้เห็นถึงคุณค่าของทรัพย์การ ดังนั้น พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน และมีความรู้ในหลักพุทธธรรมจึงควรมีบทบาทในการนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการอนุรักษทรัพย์การป่าไม้ให้มากขึ้น

๓.๕ ไตรสิกขากับการอนุรักษป่าไม้

ไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกหัวข้อหนึ่งสำหรับพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติให้มีขึ้นในตน และปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในธรรมชาติของชีวิต จนเกิดเป็นความงามที่แท้จริงในใจตน และเป็นความงามที่ยืนยาวมั่นคง ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการศึกษาดังแนวทางพระพุทธศาสนาไว้ในพระไตรปิฎกว่า ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้ สิกขา ๓ ประการมี อะไรบ้าง คือ^{๘๗}

^{๘๖} ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๘๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๙๐/๓๑๘, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙.

๑. อธิศีลสิกขา

๒. อธิจิตสิกขา

๓. อธิปัญญาสิกขา

ไตรสิกขา หรือสิกขา ๓ หมายถึงข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเล่าเรียนให้รู้เข้าใจ และฝึกหัดให้เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตน หรือให้ทำได้ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุง หรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปจนถึงความสมบูรณ์ ประกอบด้วยการฝึกหัดอบรม กาย วาจา และจิตใจและปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน ไตรสิกขาประกอบด้วย

๑) อธิศีลสิกขา สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง อธิศีลเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ เป็นศีลปาฏิโมกข์สังวรศีล เป็นอธิศีล ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ที่รักษาด้วยความเข้าใจให้เป็นเครื่องหนุนนำออกจากวิภูฏะ ก็เป็นอธิศีล

๒) อธิจิตตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง อธิจิตอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการสำหรับฝึกอบรมพัฒนาจิตใจให้มีสมาธิ เป็นต้นอย่างสูง (กุศลจิตทั้งหลายจนถึงสมาบัติ ๘ เป็นจิตตสมาบัติที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา เป็นอธิจิต แต่สมาบัติ ๘ นั้นแหละ ถ้าปฏิบัติด้วยความเข้าใจมุ่งให้เป็นเครื่องหนุนนำออกจากวิภูฏะก็เป็นอธิจิต)

๓) อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง อธิปัญญาอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรมพัฒนาปัญญาอย่างสูง (ความรู้เข้าใจหลักเหตุผลถูกต้องอย่างสามัญ อันเป็นกัมมัสสกตญาณ คือความรู้จักว่าทุกคนเป็นเจ้าของแห่งกรรมของตนเป็นปัญญา วิปัสสนาปัญญาที่กำหนดรู้ความจริงแห่งไตรลักษณ์ เป็นอธิปัญญา แต่โดยนัยอย่างเพลา กัมมัสสกตตปัญญาที่โยงไปให้มองเห็นทุกข์ที่เนื่องด้วยวิภูฏะ หรือแม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนุนให้ก้าวไปในมรรค ก็เป็นอธิปัญญา) สิกขา ๓ นี้ นิยมเรียกว่าไตรสิกขา หรือเรียกข้อย่อยทั้งสามง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^{๘๘}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^{๘๙} ได้ให้ความหมายไว้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง สิกขา ๓ คือ ศีล เรียกว่า สีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขาและปัญญา เรียกว่า ปัญญา สิกขาหลักคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนามีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่อง ธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวก ก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ พุทธบริษัทเมื่อมีความเคารพสักการบูชาในพระ

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๔๖-๔๔๗.

^{๘๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๔.

รัตนตรัย พึ่งปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต สร้างจิตสำนึกอันประกอบไปด้วยเมตตาและความกตัญญู กตเวที

ผู้วิจัยสรุปรวมในหลักไตรสิกขา ๓ คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเพื่อฝึกหัด อบรม กาย วาจา จิตใจและปัญญา ให้ยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นหนทางที่สามารถเข้าถึง เรื่องจิตใจที่ลึกซึ้งและเป็นเหตุให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ในขณะที่คนส่วนใหญ่ฝากความสุขไว้กับวัตถุ ภายนอก โดยเฉพาะแนวเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่มุ่งสนองตัณหา ทำให้มนุษย์แสวงหาอาหารเพื่อ อุตตา อันเป็นเหตุให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทรอยหรือและเสื่อมโทรมไปในที่สุด ซึ่งปรากฏ ความสำคัญในพระไตรปิฎก ดังนี้ว่า “บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ในกาลทุกเมื่อมีปัญหา มีใจตั้งมั่นดีแล้ว พรารถความเพียร มีตนสงบแล้ว ย่อมข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก เขาเว้นขาดแล้วจากกามสัญญา ล่วง รูปสัญญาโยชน์ได้ มีภพเป็นที่เพลิดเพลีนสิ้นไปแล้ว ย่อมไม่จมในห้วงน้ำลึก”^{๙๐}

ศีลยังไม่ใช่ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมายสูงสุดด้วยตัวของมันเอง แต่เป็นวิธีการเพื่อก้าวหน้าไปสู่ ความเจริญขั้นต่อไป คือสมาธิ สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศีล โดยนัยนี้คุณค่าทางด้าน จิตใจของศีลจึงมีความสำคัญมาก คุณค่าทางจิตใจในขั้นศีลก็คือ เจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความดำริในการที่จะทำชั่วใดๆ อยู่ในใจ ซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ปลอดโปร่งไม่มีความคิดวุ่นวาย ชุมนมัว หรือกังวลใด ๆ มารบกวน จิตใจจึงสงบทำให้เกิดสมาธิได้ง่าย เมื่อมีใจสงบเป็นสมาธิแล้ว ก็เกิดความคล่องตัวในการที่จะใช้ปัญญา คิดหาเหตุผล^{๙๑}

ความงามในเบื้องต้นแห่งพระศาสนา ก็เป็นอันทรงประกาศด้วยศีล ศีลที่หมดจดดีแล้วชื่อว่า เป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย และในโอวาทปาติโมกข์ ข้อต้นว่า ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น สมาธินั้นชื่อว่างามในท่ามกลาง เพราะยังกุศลให้ถึงพร้อม เป็นเหตุนำมาซึ่งคุณมีอิทธิวิธี เป็นต้น ปัญญางามในที่สุด เพราะทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๙๒}

การฝึกอบรมทั้ง ๓ ด้าน จึงมีวัตถุประสงค์โดยรวมเพื่อการทำลายกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองของบุคคล ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า “สำหรับบุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดเวลา หมั่นศึกษา

^{๙๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๖/๑๐๓.

^{๙๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๗๖๓.

^{๙๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๑๐.

ไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหานิพพาน อาสวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้”^{๙๓} ทั้งนี้ พระสารีบุตรได้แสดงอรรถาธิบายวัตถุประสงค์เพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์มหานิเทศ^{๙๔} ว่า

๑. เพื่อไม่ประพฤติดีตททางกาย วาจา ใจ เพราะรู้ในเหตุที่ทำให้ประพฤติดีตทนั้น
๒. เพื่อละเมถุนธรรม เพราะรู้ว่าเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมยศและเกียรติของสมณะ
๓. เพื่อกำจัดราคะในรูป เสียง กลิ่น รส และผัสสะ
๔. เพื่อทางแห่งญาณ เพราะรู้เหตุแห่ง ความล่งเลสงสัยว่าเกิดจากสิ่งที่น่าปรารถนาและสิ่งที่ไม่ปรารถนา

๕. เพื่อกำจัดมลทินของตน คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉาญาณ มิจฉาวิมุตติ เพราะได้สมาทานไตรสิกขาส่งมีสมาธิ มีสติ มีปัญญาที่รักษาตน

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้แยกพิจารณา ดังนี้

๓.๕.๑ สีสสิกขากับการอนุรักษ์ป่าไม้

ในแง่ของศีลด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๙๕} แสดงปทัฏฐฐานของศีลไว้ดังนี้ “หิริและโอตตปปะเป็นปทัฏฐฐานของศีล เป็นเหตุใกล้ของศีล เพราะเมื่อหิริและโอตตปปะมีอยู่ ศีลจึงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้” แสดงธรรมอันเป็นเหตุให้ปาริสุทธิศีลสำเร็จ ๔ ประการ คือ

๑. ศรัทธาเป็นเหตุให้ปาติโมกขสังวรศีลสำเร็จ เพราะการบัญญัติสิกขาบทเป็นสิ่งที่เกินวิสัยของพระสาวก
๒. สติเป็นเหตุให้อินทริยสังวรศีลสำเร็จ เพราะสติที่ตั้งมั่นดีแล้ว ย่อมปิดกั้นระวางรักษาไม่ให้บาปธรรมทั้งหลายร่วไหลเข้าไปได้
๓. วิริยะเป็นเหตุให้อาชีวะปาริสุทธิศีลสำเร็จ เพราะวิริยะที่เป็นไปโดยชอบธรรม ย่อมเว้นจากมิจฉาอาชีวะได้
๔. ปัญญาเป็นเหตุให้ปัจจยสันนิสสิตศีลสำเร็จ เพราะผู้มีปัญญาจึงจะสามารถมองเห็นโทษและอานิสงส์ของปัจจัยทั้งหลายได้

^{๙๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๖/๑๐๓.

^{๙๔} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๕๐, ๒๙/๕๒/๑๘๒, ๒๙/๑๐๓/๓๑๙, ๒๙/๑๘๗/๕๔๗-๕๗๙, ๒๙/๒๐๙/๖๑๔-๖๑๕.

^{๙๕} พระพุทธโฆสจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒-๑๓.

ในพระสูตรต้นตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ความปรากฏใน จุลศีล มัชฌิม โดยสรุปความว่า พระสมณโคตมทรงเว้นขาดจากการพรากรพีชคามและภุตคาม เช่นที่พราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพรากรพีชคามและภุตคามเหล่านี้คือ พืชเกิดจากเหง้า เกิดจากลำต้น เกิดจากตา เกิดจากยอด เกิดจากเมล็ด^{๙๖}

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยพิจารณาว่า ในทัศนะวิสุทธิมรรค ศีลเกิดขึ้นด้วยhiriและโอตตปปะ เพราะเมื่อบุคคลคิดจะทำความชั่ว แต่เกิดความละอายต่อความชั่วที่จะเกิดขึ้น ย่อมงดเว้นการประพฤติชั่ว หรือบุคคลที่กลัวบาป ย่อมงดเว้นการประพฤติชั่ว บุคคลที่มีจิตใจอยากจะตัดไม้ หรือคิดจะลักลอบตัดไม้ ก็เกิดความละอายที่จะกระทำ ส่วนพระไตรปิฎก การพรากรภุตคาม พืชคาม เป็นสิ่งที่พึงเว้นขาด เพราะถือได้ว่า เป็นพรากรชีวะ

๓.๕.๒ อธิจิตตสิกขากับการอนุรักษ์ป่าไม้

ในแง่ของสมาธิในการอนุรักษ์ป่าไม้ การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะสามารถดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ ยิ่งกว่านั้นปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดย ึ่งเรื่องที่คิด หรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยังต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล

พระไตรปิฎกได้กล่าวไว้ในสมาธิขันธ์ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ดังนี้ “ภิกษุณั้นประกอบด้วย อริยสีลขันธ์ ... อริยสันโดษอย่างนี้แล้ว พักอยู่ ณ เสนาสนะเสียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ... ภายหลังฉันอาหารเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิตั้งกายตรงดำรงสติเฉพาะหน้า”^{๙๗}

จะเห็นได้ว่า ป่าไม้กับการเกิดสมาธินั้นเป็นของคู่กัน อาจกล่าวได้ว่า เป็นความจำเป็นที่ จะต้องเอื้อกันและกันอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลที่ว่า ป่าไม้ให้ความบริสุทธิ์ ทั้งด้านอากาศ บรรยากาศ สถานที่ ซึ่งสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เอื้อให้สมาธิเกิดขึ้นและเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง กระทั่งผู้ปฏิบัติเกิดปีติ เป็นสุข ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ป่าไม้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรม

^{๙๖} ฎรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/(๑๐)-(๑๑)/๔-๕., ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔-๑๙๕/๖๖-๖๗.

^{๙๗} ฎรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๕๗/๒๐๑.

๓.๕.๓ อธิปัญญากับการอนุรักษ์ป่าไม้

ในแง่ของปัญญาในการอนุรักษ์ป่าไม้ การพัฒนาปัญญาซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่นั้น ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญาชี้แนะหรือบอกทางให้เท่าใดและปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาติดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้านและมีหลายชั้นหลายระดับ เช่น

๑) เป็นปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้ อย่างถูกต้องตามเป็นจริง โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมทั้งชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นใหม่ ๆ ได้

๒) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบ ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย

๓) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทัน ความจริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไป ตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์

ดังกล่าวนั้นจะเห็นว่า ปัญญามีส่วนช่วยในการพิจารณาอย่างตรงไปตรงมาและเป็นจริง ครั้นเมื่อเกิดปัญญาแล้ว วิธีการพิจารณาหรือวิธีการมองจะทำให้เห็นได้ว่า สิ่งทั้งหลายนั้นจำเป็นอย่างไร ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาป่าไม้และธรรมชาติแวดล้อม ป่าไม้และธรรมชาติแวดล้อมก็จำเป็นต้องพึ่งพามนุษย์เช่นเดียวกันในบางกรณี แต่ในท้ายที่สุด มนุษย์ที่มีปัญญาก็จะประจักษ์ในเรื่องของการไม่เบียดเบียนสิ่งอื่น ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องและเป็นธรรม

๓.๕.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างศีลและปัญญา

มีความสำคัญปรากฏในโสณทัณฑสูตร ดังนี้

ข้อนี้ไม่ได้ ท่านพระโคตม เพราะปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาย่อมมีในที่มีศีล ศีลย่อมมีในที่มีปัญญา ปัญญาย่อมมีแก่ผู้มีศีล ศีลย่อมมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญาว่า เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก เปรียบเหมือนบุคคลใช้มือล้างมือ หรือใช้เท้าล้างเท้า ฉันทปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาย่อมมีในที่มีศีล ศีลย่อมมีในที่มีปัญญา ปัญญาย่อมมีแก่ผู้มีศีล ศีลย่อมมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญาว่า เป็นสิ่งเลิศในโลก ฉันทปัญญา^{๙๘}

^{๙๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๗/๑๒๒.

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติเพื่อประโยชน์สูงสุดในการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์แบบ โดยมีศีลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอันดับแรก เป็นคำสอนที่ควบคุมความประพฤติทางกายและวาจา เป็นการสร้างระเบียบปฏิบัติให้กับตนเองและการอยู่ร่วมในสังคมอย่างสงบสุข ศีลมีความจำเป็นอย่างมากในการที่จะปฏิบัติเพื่อที่จะบรรลุจุดหมายของชีวิตโดยมีสมาธิและปัญญาเป็นธรรมขั้นสูง ในกระบวนการปฏิบัติธรรมต้องเริ่มต้นด้วยการละเว้นความชั่วและเสริมสร้างความดีให้สมบูรณ์บริบูรณ์ จนถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้นจากวิญญูสงสาร พระพุทธศาสนาได้ชี้ทางออกที่จะทำให้ประชาชนเป็นสุข โดยใช้ประโยชน์จากวัตถุและพลังงานน้อยที่สุด โดยมุ่งหาความสุขและความถูกต้องทางสังคม พฤติกรรมอันหนึ่งที่จะสามารถลดการทำลายสิ่งแวดล้อมก็คือ ให้ลดการบริโภคที่มากจนเกินไปทั้งทางด้านวัตถุและพลังงาน ขณะเดียวกัน ก็เพิ่มคุณภาพชีวิตตามลำดับขั้นตอน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะสามารถค้นพบความสุขที่แท้จริงของชีวิตได้และเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน ซึ่งเป็นรูปแบบแห่งการสำนึกทางศาสนาที่ยั่งยืนถึงสรรพสิ่งทั่วสากล ทั้งธรรมชาติและมนุษย์ก็สามารถอาศัยร่วมกันอยู่ได้อย่างเป็นสุข

๓.๖ ศีล ๕ กับการอนุรักษ์ป่าไม้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย^{๙๙} การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน พระพุทธองค์ตรัสศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ระเบียบความประพฤติความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่และต่อสภาพแวดล้อม รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพิจารณาในด้านของพระวินัยบัญญัติเป็นปฐม และประยุกต์ใช้กับปุถุชนทั่วไป อันมีรายละเอียด ดังนี้

๓.๖.๑ ศีลข้อที่ ๑ กับการไม่ฆ่า ไม่ทำลายสัตว์ที่อาศัยต้นไม้

ละเว้นจากการล่าสัตว์ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิดเพื่อการล่า หรือเพื่อบูชายัญ แลรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิด ไม่ว่าจะมนุษย์ หรือสัตว์เดรัจฉานย่อมรักชีวิตของตน มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ มองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เรามีความรู้สึกรักชีวิตเราอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่น ก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนอย่างนั้น

^{๙๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๔๓๑.

ในพระวินัยปิฎก ฎตคามวรรค สิกขาบทที่ ๑ “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพราภคตคาม”^{๑๐๐} ในบทภาษณีย์ “พีชพันธ์ ภิกษุสำคัญว่าเป็นพีชพันธ์ ตัด หรือใช้ให้ตัด ทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย ต้ม หรือใช้ให้ต้ม ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

ในพระวินัยปิฎก สัปดาณวรรค สิกขาบทที่ ๑ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่า “ก็ ภิกษุใดแกลังงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์” ในบทภาษณีย์ “สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่า มีชีวิต ปลงชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์ สัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ ปลงชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์ สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่สัตว์มีชีวิต ปลงชีวิต ไม่ต้องอาบัติ”^{๑๐๑}

สัตว์ ในที่นี้หมายถึง สัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าแมลงตัวเล็กตัวน้อยขนาดไหนก็ตาม ล้วนมีสิทธิ์ได้รับความคุ้มครองชีวิตจากบทบัญญัตินี้อย่างเท่าเทียมกัน

ในสิกขาบทที่ ๒ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่า “ก็ ภิกษุใดรู้ยู่ว่ามีสิ่งมีชีวิต ก็ยังบริโภคน้ำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๐๒} ในบทภาษณีย์ “น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสัตว์มีชีวิต บริโภคน้ำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ บริโภคน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสัตว์มีชีวิต บริโภคน้ำ ไม่ต้องอาบัติ น้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสัตว์มีชีวิต ไม่ต้องอาบัติ”^{๑๐๓} “ก็ ภิกษุใดรู้ยู่ว่ามีสิ่งมีชีวิต รด หรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๐๔}

ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย” ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังยังขึ้นตัด ได้ฟันถูกแขนของลูกเทวดา^{๑๐๕} ก่อนบัญญัติสิกขาบท พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุที่ขอบโค่นไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้ ... เพราะพวกชาวบ้านมีสำคัญว่าต้นไม้มีชีวะ โมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย”^{๑๐๖}

^{๑๐๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

^{๑๐๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๒/๕๐๑.

^{๑๐๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๗/๕๐๔.

^{๑๐๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๙๐/๕๐๕.

^{๑๐๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

^{๑๐๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗.

^{๑๐๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๘.

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ อินเดียโบราณมีความเชื่อว่า ต้นไม้มีชีวิต หรือมีชีวะ มีความเป็นอยู่ หรือมีเทวดาอาศัยอยู่ ดังนั้น การพรากต้นไม้โดยการกระทำประการใดประการหนึ่งที่ทำให้ต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของชีวะ หรือเทวดาได้รับความเสียหาย หรือตาย เป็นสิ่งที่สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลยอมรับไม่ได้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า คณะสงฆ์เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เป็นผู้มีศีลและมีกัลยาณธรรม เป็นต้น ไม่ใช่เป็นบุคคลโหดร้ายในสายตาของสังคม ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเห็นว่า การไม่ฆ่า ไม่ทำลายสัตว์ทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด ซึ่งนั่นหมายความว่า การไม่ทำลายชีวิตของสิ่งอื่น เป็นสิ่งที่พึงกระทำ หรือควรกระทำในทัศนะนี้

สำหรับปุถุชนทั่วไป การไม่ตัดไม้ในป่าชุมชน กล่าวได้ว่า มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนแล้ว

๓.๖.๒ ศีลข้อที่ ๒ กักับการไม่ขโมยไม้และพืชพันธุ์อื่น

ละเว้นจากการลักขโมย หมายถึง ควรถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติได้ให้มา ตามทัศนะข้อนี้ หมายถึง ไม่ควรไปเร่ง หรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมี จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมด้วยและอีกประเด็นก็คือ ไม่ควรตัดไม้ ทำลายต้นกล้าหรือลักลอบขุดต้นกล้าไปปลูกที่อื่น

ความปรากฏในพระวินัยปิฎก ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ดังนี้

ท่านพระธนิยกุมภการบุตรคิดว่า เมื่อเราไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน คนหาบหน้้า คนหาพินมารื้อ กุฎีหน้้า ขนหน้้าและตัวไม้ไปถึง ๓ ครั้ง แม้กุฎีดินล้วนที่ทำไว้พระผู้มีพระภาคก็รับสั่งให้ทำลาย เราจึงจักพนักงานป่าไม้ที่ขอบพอกัน อย่างกระนั้นเลย เราควรขอไม้มาทำกุฎีไม้ แล้วไปหาเจ้าพนักงานป่าไม้ กล่าวว่า “เจริญพร เมื่ออาตมาไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน คนหาบหน้้า ... ท่านจงให้ไม้แก่อาตมา อาตมาต้องการจะทำกุฎีไม้”

เจ้าพนักงานป่าไม้ตอบว่า “กระผมไม่มีไม้จะถวายพระคุณเจ้าได้ขอรับ จะมีก็แต่ไม้ของหลวงที่เก็บไว้ซ่อมแปลงเมืองในคราวจำเป็น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้พระราชทาน พระคุณเจ้าก็ให้คนไปขนเอาเถิด”

ท่านพระธนิยกุมภการบุตรกล่าวว่า “เจริญพร พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานไม้นั้นแล้ว”

ลำดับนั้น เจ้าพนักงานป่าไม้คิดว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ พุทฺจจริง มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินยังทรงเลื่อมใสมาก พระธนิยะคงไม่กล้าพูดสิ่งที่พระเจ้าแผ่นดินยังไม่ได้พระราชทานว่า ได้พระราชทานแล้ว” ... “นิมนต์ท่านให้คนขนไปเถิด ขอรับ”

ท่านพระธนิยะสั่งให้ตัดไม้เหล่านั้นเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่บรรทุกเกวียนไปทำกุฎีไม้ ... ประชาชนพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ไม่มีความละอาย ทุศีล ชอบพูดเท็จ แต่กับัญญัติว่า ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์

พูดจริง มีศีล มีกัลยาณธรรม พวกท่านไม่มีความเป็นสมณะ ... แม้พระเจ้าแผ่นดินก็ยังถูกสมณะเหล่านั้นหลอกลวงได้ โฉนคนอื่นจักไม่ถูกหลอกลวงเล่า”

เมื่อทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นเหตุ แล้วรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทขึ้นแสดงดังนี้

ก็ ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชทานทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย” ดังนี้ เพราะถือนำทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือนำทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๑๐๗}

ทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน ได้แก่ ทรัพย์ที่ฝังกลบไว้ในแผ่นดิน ภิกษุผู้มีใจคิดจะลักทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน แล้วหาเพื่อนไปด้วย จอบ ... ตัดไม้หรือเถาว์ลัยที่ขึ้นอยู่ที่นั่น ต้ออาบัติทุกกฎ”^{๑๐๘}

พระบัญญัติสิกขาบทดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า พระผู้มีพระภาคได้กำหนดกติกาที่จะไม่ให้สังคมได้รับการเอารัดเอาเปรียบจากพฤติกรรมของภิกษุและเพื่อไม่ให้เป็นแบบอย่างแก่ภิกษุรูปอื่นและเป็นการป้องกันมิให้ภิกษุเป็นบุคคลหลอกลวง พูดเท็จและลักขโมย อันจะเป็นภัยต่อสังคมโดยตรงและในท้ายที่สุด ภิกษุสงฆ์ก็จะเห็นว่า สิ่งที่ทรงบัญญัติขึ้น เป็นสิ่งที่ดีและเป็นเรื่องที่ดีของสังคมสงฆ์

สำหรับปุถุชนทั่วไป การไม่ลักเอาต้นกล้า ไม่เก็บพืชพรรณที่ไม่ได้เกี่ยวดูแลความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ก็กล่าวได้ว่า ได้ช่วยในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอีกโสดหนึ่ง

๓.๖.๓ ศีลข้อที่ ๓ กับมุมมองของบุคคลที่มีต่อป่าไม้

ละเว้นจากการประพฤติดินทางเพศ หมายถึง เว้นจากประพฤติดินในกาม ผู้ประพฤติดินศีลข้อนี้ จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคาม หรือมีศัตรูมาก ในทำนองเดียวกันด้านสิ่งแวดล้อม ถ้ามนุษย์ประพฤติดินต่อธรรมชาติโดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนผู้หญิง มนุษย์มีการลักลอบตัดต้นไม้ ฆ่าสัตว์ ก็นับเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติ

๓.๖.๔ ศีลข้อที่ ๔ กับการหลอกลวง ฉ้อฉล หรือสร้างกลโกงเพื่อให้ได้มาซึ่งไม้

ละเว้นจากการพูดเท็จ อันได้แก่ คำปด เสียสัตย์และคั้นคำ พูดแต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจและปรารถนาดี ในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม บุคคลควรพูดเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในพระวินัยปิฎก ปาจิตตยิกัณฑ์ เรื่องมุสาวาทวรรค ปรากฏความว่า

^{๑๐๗} คุรยละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๘๗-๘๘/๗๔-๗๘.

^{๑๐๘} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๙๔/๘๓.

พระหัตถ์ตกศากยบุตรเป็นนักไต่ว่าทะ เมื่อท่านเจรจากับพวกเดียรถีย์ ปฏิเสธแล้วรับ รับแล้ว ปฏิเสธ เอาเรื่องหนึ่งมากล่าวกลบเกลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวเท็จทั้งที่รู้ นัดหมายแล้วทำให้ คลาดเคลื่อน พวกเดียรถีย์จึงพากันตำหนิ ประณาม กล่าวโพนทะนาว่า “ไฉนพระหัตถ์ตกศากย บุตร เมื่อเจรจากับพวกเรา จึงปฏิเสธแล้วรับ รับแล้วปฏิเสธ เอาเรื่องหนึ่งมากลบเกลื่อนอีก เรื่องหนึ่ง กล่าวเท็จทั้งที่รู้ นัดหมายแล้วทำให้คลาดเคลื่อนเล่า” ... พระผู้มีพระภาคจึงทรง บัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเท็จทั้งที่รู้”^{๑๐๕}

ในส่วนของปุถุชนทั่วไป การที่ไม่โกหก หรือหลอกลวงให้คนอื่นนำผลประโยชน์ที่ได้มาจาก ปาฐมชนมาเป็นประโยชน์ตน อาทิ หลอกให้ตัดไม้ในป่าชุมชน หลอกให้เก็บเห็ดมาขายให้ตน เป็นต้น ก็เป็นการช่วยอนุรักษ์ป่าชุมชนได้อีกส่วนหนึ่ง

๓.๖.๕ ศีลข้อที่ ๕ กับการไม่ทำลายต้นไม้ที่เกี่ยวกับของหมักดอง

ละเว้นจากการดื่มสุรา หรือน้ำเมาและรวมทั้งยาเสพติด ศีลข้อนี้จะทำให้ผู้ละเมิด ขาดสติในการประยุกต์ใช้ต่อสิ่งแวดล้อม บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาซึ่งเป็นผลผลิตจากต้นไม้หรือพืชต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติ เป็นการทำร้ายธรรมชาติ

ในสุรอปานสิกขาบท ปรากฏความสำคัญเกี่ยวกับการดื่มสุรา ดังนี้

พระศาสดาตรัสหว่าเชื้อสุราชื่อกาโปติกะ^{๑๐๖} ทุก ๆ คราวเรือนแล้วออกจากเมือง ได้ล้มกลิ้งที่ ประตุมือง ... พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ก่อนนี้ สาคตะเคยมี ความเคารพยำเกรงตถาคตมิใช่หรือ”

ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”
พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้สาคตะยังมีความเคารพยำเกรงตถาคตอยู่อีก หรือ”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ไม่มีเลย พระพุทธเจ้าข้า”
พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาคตะต่อสู้กับนาคที่ท่าอัมพตติละ มิใช่หรือ”

ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า “เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า”
พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้สาคตะพอจะต่อสู้แม้กับงูน้ำได้ละหรือ”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “สู้ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”
พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “น้ำที่ดื่มเข้าไปแล้วทำให้ความจำได้หมายรู้วิปริตไปนั้น ควรจะดื่ม หรือ”

^{๑๐๕} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/(๑)-(๒)/๑๘๗-๑๘๖.

^{๑๐๖} กาโปติกาคติ หมายถึงหัวเชื้อสุราที่มีสีแดงเหมือนเท้านกพิราบ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/ ๓๒๖/๔๖๓).

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ไม่ควรดื่มเลย พระพุทธเจ้าข้า”^{๑๑๑}

แม้พระวินัยบัญญัติจะไม่ได้กล่าวโดยตรงว่า การหมักดองของมีนเมา (อาทิ สุรา เมรัย) นั้น จะมาจากพืชแต่เพียงประการเดียว แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า ของหมักดองนั้นจะต้องเป็นพืชโดยส่วนใหญ่ ดังนั้น การห้ามไม่ให้เสพของมีนเมาประเภทสุรา เมรัย เป็นต้นนั้น ก็เพราะต้องการปรามไม่ให้เกิดการทำลายไม้ พืชพันธุ์ที่สามารถจะทำประโยชน์ในการหมักได้อย่างเป็นรูปธรรม อันจะนำไปสู่การทำลายพืชพันธุ์ในที่สุด

๓.๖.๖ สรุป

คุณค่าของศีล ๕ คือเป็นเครื่องมือละกิเลส เป็นที่ตั้งและบ่อเกิดแห่งความดี ก่อให้เกิดสมาธิ ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ติงาม เพราะศีลเป็นข้อปฏิบัติเป็นเครื่องพญคนให้พ้นจากภาวะที่ต่ำทราม ทำให้เกิดความปกติทางกายและวาจา ไม่ถูกกิเลสครอบงำ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เรียกว่า บุคคลใช้อินทรีย์เป็น ศีลสิกขาจึงเริ่มต้นที่นี้ ศีลจึงมีความสำคัญมีความจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ สังคมและประเทศชาติ ให้เป็นไปในทางที่ดีตามทำนองคลองธรรมและกฎหมาย เหมือนข้าวปลาอาหารย่อมมีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อร่างกายเช่นเดียวกัน แต่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบันละเลยใช้อินทรีย์ไม่เป็น รู้แล้วแต่ไม่ทำตามความรู้นั้น ไม่เห็นไม่เข้าใจความสำคัญของศีล หรือไม่ก็ถือปฏิบัติอย่างหลงผิด ปฏิบัติศีลเพียงแค่ทำตาม ๆ กันมา ตามจารีตประเพณีเท่านั้น จึงก่อให้เกิดการกระทำผิดขึ้นได้ง่าย บุคคลพึงกระทำตนเองให้สมบูรณ์พร้อมไปด้วยเบญจศีล สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง ว่าเส้นทางเดินของชีวิตมีความปลอดภัย ไม่ตกอยู่ในที่ต่ำถึงแม้มีเหตุตกอยู่ในสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อชีวิต หากเรามีมั่นคงในศีลและธรรม ทำให้การดำรงชีวิตในโลกมนุษย์ได้อย่างมีความสุข สงบ ไร้โรคพาธแล้ว หากเมื่อตายจากโลกนี้ ก็ยังได้ไปเกิดในสวรรค์ภูมิ มีอุทยานภาพ ผิวพรรณงาม กายทิพย์สว่างไสวจากอำนาจของบุญที่ทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ นำให้เราแคล้วคลาดปลอดภัยและยังประโยชน์เพื่อความสุขปัจจุบันและอนาคตทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๓.๗ หิริ โอตตปัปะ ธรรมคุ้มครองโลกกับการอนุรักษ์ป่าไม้

ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปราภคความสำคัญว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายคบค้าสมาคมกันโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีหิริ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีหิริ สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีโอตตปัปะ คบค้าสมาคมกับสัตว์

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๗๖/๔๖๔-๔๖๕.

ทั้งหลายผู้ไม่มีโอดตปปะ สัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญหาทราหม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญหาทราหม”^{๑๑๒}

หิริ โอดตปปะ คือ ธรรมฝ่ายขาว ๒ ประการ^{๑๑๓} หิริ ได้แก่ ความละอาย โอดตปปะ ได้แก่ความกลัวบาป

ในอรรถกถาเทวธรรมชาดก ว่าด้วยธรรมของเทวดา^{๑๑๔} ได้กล่าวถึง คำว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอดตปปะ (หิริ โอดตปปะสมุปนนา) คือ ผู้ประกอบด้วยความละอายและความเกรงกลัวบรรดาหิริและโอดตปปะนั้น ชื่อว่า หิริ เพราะอรรถว่า ละอายต่อกายทุจริต เป็นต้น คำว่า หิริ นี้ เป็นชื่อความละอาย ชื่อว่าโอดตปปะ เพราะอรรถว่า เกรงกลัวต่อกายทุจริต เป็นต้น คำว่า โอดตปปะเป็นชื่อความหวาดเสียวต่อบาป บรรดา หิริและโอดตปปะ หิริ มีอารมณ์ภายในเป็นสมุฏฐานโอดตปปะ มีอารมณ์ภายนอกเป็นสมุฏฐาน หิริ มีตนเป็นใหญ่ โอดตปปะ มีชาวโลกเป็นใหญ่ หิริ มีความละอายเป็นสภาวะตั้งมั่น โอดตปปะมีความกลัวเป็นสภาวะตั้งมั่น หิริมีความยำเกรงเป็นลักษณะ โอดตปปะมีกลัวโทษและเห็นภัยเป็นลักษณะ

หลักหิริ โอดตปปะ เป็นหลักธรรมที่ทุกคนจะต้องยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อคุ้มครองตนให้ปราศจากอกุศลมูล ที่จะเป็นมูลเหตุให้กระทำความชั่ว ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ถือว่าเป็นโลกपालธรรม ซึ่งหมายถึง ธรรมที่รักษาคุ้มครองโลก ทำให้หมู่มสัตว์และมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข นอกจากจะเรียกว่า เป็นโลกपालธรรมแล้ว ยังเรียกว่า เป็นเทวธรรม ซึ่งหมายถึง ธรรมที่สร้างคนให้เป็นผู้ประเสริฐเป็นเทพบุตรเทพธิดาทั้ง ๆ ที่ยังมีร่างกายเป็นมนุษย์อยู่นั่นเอง คนที่มีหิริโอดตปปะจะเป็นคนที่มีสติเตือนตนอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะทำการใด ๆ อยู่ก็ตาม ย่อมจะไม่ทำชั่ว ด้วยประการทั้งปวงได้แก่ ธรรมฝ่ายขาว ๒ ประการ^{๑๑๕} คือ

๑. หิริ ความอายบาป

๒. โอดตปปะ ความกลัวบาป

หลักธรรม ๒ ประการนี้ อธิบายความหมายได้ ดังนี้

๑. หิริ คือ ความอายบาป เป็นความรังเกียจการกระทำความชั่ว ทั้งปวง ไม่อยากทำความชั่ว หรือเห็นคนอื่นทำความชั่ว ปรากฏพุทธดำรัสที่ทรงตรัสกับเทวดา ความสำคัญว่า “ภิกษุเหล่าใดผู้

^{๑๑๒} ตูรายละเอียดยใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐๓/๑๙๕-๑๙๖.

^{๑๑๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘/๖๓.

^{๑๑๔} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑/๖/๑๙๗-๑๙๘.

^{๑๑๕} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘/๖๓.

กีดกัน (อกุศลธรรม) ได้ด้วยหิริ มีสติ ประพฤติธรรมอยู่ทุกเมื่อ ถึงที่สุดแห่งทุกข์^{๑๑๖} ย่อมดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอในที่ที่ไม่สม่ำเสมอ ภิคุเขลานั้นมีอยู่น้อย”^{๑๑๗} เหตุที่ทำให้เกิดหิริ มีดังนี้

๑.๑ คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ เราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ถือว่าเราเป็นคนมีบุญ เราจะไปสร้างบาปกรรมประพฤติดศีลธรรมไปทำไม เช่น ไปลักทรัพย์ของคนอื่นเอามาเป็นของตนทำไม ไปประพฤติดิฉิบยุทรกรรยาคนอื่นทำไมไปเบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่นทำไม เมื่อคิดถึงโทษของการผิดศีลหิริก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

๑.๒ คำนึงถึงอายุ เช่น เรามีอายุมากถึงขนาดนี้แล้ว เราจะมัวกินเหล้า เล่นการพนัน ทำตัวเป็นอันธพาลอยู่ได้อย่างไร อายุเด็กกรุ่นลูกกรุ่นหลาน เราควรจะกลับตัวกลับใจ ประพฤติตนเป็นคนดีเป็นตัวอย่างแก่เด็กกรุ่นลูกกรุ่นหลานดีกว่า เมื่อคิดถึงอายุ หิริก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

๑.๓ คำนึงถึงความดีที่เคยทำ เช่น เราเคยบวชเป็นพระได้ศึกษาธรรมซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามากก็มาก อบรมสั่งสอนคนมากก็มาก เมื่อสึกจากพระมาแล้วก็ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้นำชุมชน เมื่อคิดถึงความดีของตนที่เคยทำมา หิริก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

๑.๔ คำนึงถึงความเป็นพหูสูต เช่น เราเป็นครูสอนคนมากก็มาก รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว รู้สารพัดที่จะรู้ มีลูกศิษย์อยู่ทั่วประเทศ ลูกศิษย์ของเราก็มีตำแหน่งหน้าที่การงานใหญ่โต เมื่อคิดได้อย่างนี้แล้ว หิริก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

๑.๕ คำนึงถึงพระศาสดา เช่น ระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เราเองก็เป็นบริษัท ๑ ในบริษัท ๔ พระพุทธองค์ท่านทรงสั่งสอนต่อความเหนื่อยยากอบรมสั่งสอนพวกเราต่อ ๆ กันมา เราจะละเลยคำสั่งสอนของพระองค์ ไปทำความชั่ว ได้อย่างไร เมื่อคิดถึงพระคุณของพระองค์ หิริก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

๑.๖ คำนึงถึงครูอาจารย์ สถานศึกษา ครูอาจารย์สั่งอบรมสั่งสอนให้เรามีความรู้ทางานทำได้ มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดีมีชื่อเสียงในสังคม ชื่อเสียงสถาบันของเราก็โด่งดังเป็นที่ยกย่องสรรเสริญในวงสังคมทั่วไป แล้วเราจะมาทำชั่วได้อย่างไร เมื่อคิดถึงครูอาจารย์ สถาบัน หิริก็เกิดขึ้นจึงไม่ยอมทำบาป

จะเห็นได้ว่า บุคคลเมื่อเกิดความอายที่จะกระทำความชั่ว สิ่งที่จะเป็นความชั่วหรือพฤติกรรมที่จะแสดงออกมานั้น ก็เป็นอันไม่เกิดขึ้น เป็นการระงับการกระทำความผิดในเบื้องต้น ดังนั้น เมื่อใดที่บุคคลคิดจะกระทำความผิด หรือเกิดความคิดชั่วขึ้นมา หิริ ก็จะทำหน้าที่ทันที

^{๑๑๖} ถึงที่สุดแห่งทุกข์ หมายถึงบรรลุนิพพานอันเป็นที่สุดแห่งวิภวทุกข์ ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๑๘/๓๗ - ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘/๑๖.

^{๑๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘/๑๖.

๒. โอดตปปะ คือ ความกลัวบาป เป็นความรู้สึกกลัว กลัวว่าเมื่อทำไปแล้วจะเป็นบาป การที่คนเราไม่ทำชั่ว ไม่ทำผิดกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับของสังคม ก็จะไม่ถูกลงโทษราชทัณฑ์ หรือถูกตีเตียนจากผู้อื่น “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายคบค้าสมาคมกันโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีโอดตปปะ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีโอดตปปะ สัตว์ทั้งหลายผู้มีสุตะน้อย คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีสุตะน้อย สัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญญาทราม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญญาทราม”^{๑๑๘} เหตุที่ทำให้เกิดโอดตปปะ มีดังนี้

๒.๑ กลัวคนอื่นตีเตียน ในความประพฤตินี้ไม่ถูกต้อง เช่น เราไปลักขโมยของผู้อื่นมาเป็นของตน ประพฤติผิดระเบียบข้อบังคับของสังคม หรือไม่เคารพกติกาขององค์กร ถ้าหากคนอื่นรู้เข้าพวกเขาคงจะเอาไปพูดกันทั่ว เมื่อกลัวผู้อื่นตีเตียน โอดตปปะ ก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป เช่นในกรณีพระ

๒.๒ กลัวการถูกลงโทษ เมื่อมองเห็นภัยจะมาถึงตัว ก็คิดว่าอย่าทำดีกว่า ถ้าหากเราทุจริตต่อหน้าที่การงาน รับสินบน ปลอมแปลงเอกสาร ถ้าหากบาปกรรมตามทัน ถูกเจ้าหน้าที่ตรวจสอบพบการกระทำความผิดของตน มีหวังถูกแจ้งความดำเนินคดีแน่นอน เราอาจจะต้องติดคุกต้อนแก่ เมื่อกลัวถูกลงโทษ โอดตปปะ ก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

๒.๓ กลัวการเกิดในทุกข์ เช่น เมื่อเราไปเบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น พูดเท็จทำให้คนอื่นเข้าใจผิดซึ่งกันและกัน ต้มสุราเป็นนิจ หรือไปลักขโมยของผู้อื่นมาเป็นของตน เมื่อกลัวว่าถ้าหากตายไปแล้วจะไปเกิดเป็นสัตว์นรกเปรต อสุรกาย เมื่อกลัวว่าจะต้องไปเกิดในทุกข์ โอดตปปะ ก็เกิดขึ้นจึงไม่ยอมทำบาป

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นไว้ดังนี้

๓.๗.๑ หิริ โอดตปปะกับการสำนึกความชั่ว

ในอัมมปทัฏฐกถา ขุททกนิกาย อรรถกถาธรรมบท ปรากฏความสำคัญดังนี้ว่า
 ขนเหล่าใด มีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ และเห็นในสิ่งอันเป็นสาระว่า ไม่เป็นสาระ ขนเหล่านั้น มีความดำริผิดเป็นโคจร ย่อมไม่ประสบสิ่งอันเป็นสาระ ขนเหล่าใดรู้สิ่งอันเป็นสาระ โดยความเป็นสาระ และสิ่งที่ไม่เป็นสาระ โดยความไม่เป็นสาระ ขนเหล่านั้น มีความดำริชอบเป็นโคจร ย่อมประสบสิ่งเป็นสาระ^{๑๑๙}

ความแก้อรรถปรากฏบทพระคาถาว่า อสาเร สารมตินโน ความว่า สภาพนี้ คือ ปัจจัย ๔ มิจฉาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นอสาระ ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่เป็นสารถนั้นว่า “เป็นสาระ” บทพระคาถาว่า สาเร จาสารทสสินโน ความว่า สภาพนี้ คือ

^{๑๑๘} ตูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐๔/๑๙๗.

^{๑๑๙} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๐/๑๕๓.

สัมมาทิฐิผู้มีวิัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฐินั้นชื่อว่า เป็นสาระ ผู้มีปกติเห็นในสิ่งที่เป็นสาระนั้นว่า “นี่ไม่เป็นสาระ”^{๑๒๐}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความเป็นสาระหรือไม่เป็นสาระนั้น อยู่ที่การพิจารณาของบุคคลแต่ละคน ถ้าเข้าใจว่า ความเป็นสาระนั้นไม่เป็นสาระ หรือความไม่เป็นสาระ เห็นว่าเป็นสาระ นั้นแสดงว่า บุคคลนั้นไม่มีความสำนึกชั่วดี หรือไม่เข้าใจในพฤติกรรมของบุคคลแต่ประการใด เพราะเกิดความเห็นผิดหรือเกิดมิจฉาทิฐิขึ้นในตน แต่ถ้าบุคคลใด เห็นสาระว่าเป็นสาระและเห็นความไม่เป็นสาระว่าไม่เป็นสาระ บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นบุคคลที่อายต่อการกระทำความผิดหรือกระทำความชั่ว กล่าวง่าย ๆ ว่า อายต่อความรู้สึกที่จะกระทำบาป หรือความผิด หรือจะกล่าวให้ชัดเจนมากก็คือ รู้สำนึกชั่ว ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สยुชยธือสิ่งที่ไม่มีการว่า ‘มีสาระ’ และสิ่งที่มีสาระว่า ‘ไม่มีสาระ’ เพราะความที่ตนเป็นมิจฉาทิฐิ”^{๑๒๑} นั้นแสดงให้เห็นว่า สยุชยธือไม่ได้มีสามัญสำนึกของความรู้สึกดีชั่วที่เป็นพื้นฐานสามัญทั่วไปของบุคคล

๓.๗.๒ หิริ โอตตปะปะกับการห้ามจิตไม่ฝ่าฝืน ไม่ทำลาย

ในธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ปราภกฐความว่า
ก็ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ‘ผู้โน้นได้ตำเรา ผู้โน้นได้ดีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราแล้ว’ เวรของชนเหล่านั้น ย่อมได้ระงับได้, ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ‘ผู้โน้นได้ตำเรา ผู้โน้นได้ดีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราแล้ว’ เวรของชนเหล่านั้นย่อมระงับได้^{๑๒๒}

พระคาถานี้แสดงให้เห็นว่า การไม่โกรธนั้น เป็นเรื่องที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุด นั้นแสดงให้เห็นว่า บุคคลรู้จักเกรงกลัวต่อบาปที่เกิดขึ้น หรือมีขึ้นกับบุคคลอื่นโดยเราเป็นผู้กระทำ หรือมีพฤติกรรมที่ส่อไปว่าจะกระทำความผิดนั้น ดังนั้น การหักห้ามใจเพื่อไม่ให้เกิดพฤติกรรมแห่งการทำลาย เป็นเบื้องต้นนั้น ก็คือ ต้องรู้จักหักห้ามใจ รู้จักเกรงผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของเรา

จะเห็นได้ว่า จากหลักธรรมข้อหิริ โอตตปะปะนี้มีความสำคัญกับมนุษย์ทุกคน ถ้าหากคนเราทุกคนมีละอาย ความเกรงกลัวต่อบาป หรือละอายและเกรงกลัวต่อการกระทำในสิ่งที่ชั่วและไม่กระทำความชั่ว หรือในผลที่จะเกิดขึ้นตามมา อันเป็นเหตุให้คนอื่น หรือสัตว์อื่นเดือดร้อนจากการกระทำของตน ก็จะทำให้สังคมนั้น ๆ มีแต่ความสงบสุข น่ายอยู่ เพราะมีหิริ โอตตปะปะ ความละอาย และความกลัวบาปเป็นเครื่องคุ้มครองจิตใจ จึงไม่ยอมทำบาป

^{๑๒๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๐/๑๕๓.

^{๑๒๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๐/๑๕๒.

^{๑๒๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๐/๖๕-๖๖.

๓.๘ สรุป

หลักพุทธธรรมกล่าวได้ว่า เป็นความจำเป็นสำหรับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป เพราะถ้าพุทธศาสนิกชนขาดหลักพุทธธรรมแล้ว ความหล่ะหลวมในสามัญสำนึกก็จะเกิดขึ้น ในด้านการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติก็เช่นเดียวกัน บางท่านสำเนียงเพียงว่า ป่าไม้ก็คือป่าไม้เท่านั้น ไม่ได้มีความสำคัญอะไรมากมาย แต่ถ้าคิดในแง่ของการอยู่ร่วมกันแล้ว ก็กล่าวได้อย่างเหมาะสมว่า มนุษย์ถ้าขาดเสียซึ่งป่าไม้ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแล้ว หายนะจะเกิดขึ้น มนุษย์จะอยู่ยาก ดังนั้น เพื่อความอยู่รอดของสังคมมนุษย์และหรือสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสม มนุษย์จึงควรให้ความสำคัญกับป่าไม้ โดยยึดหลักธรรมคำสอน เพื่อจรรโลงใจ หรืออย่างน้อยได้สร้างความตระหนัก หรือสร้างความสำเนียงด้านจิตสำนึกในพฤติกรรมที่ควรทดแทนธรรมชาติอย่างเหมาะสม

บทที่ ๔

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

คนไทยกับป่านั้น เป็นสองฝ่ายมาสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การสัมพันธ์ลักษณะนี้มี ๒ แบบ คือสัมพันธ์กันอย่างเป็นมิตรกับสัมพันธ์กันอย่างเป็นศัตรู ถ้าพิจารณาให้เหมาะสมจะเห็นได้ว่า การที่เราทำตัวเป็นศัตรูกับป่านั้น เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ถ้าจะกล่าวอย่างตรงไปตรงมาแล้ว มนุษย์โดยฝ่ายเดียวที่ไปตั้งตัวเป็นศัตรูกับป่า เบียดเบียน เอาเปรียบ ซึ่งพฤติกรรมนั้นอาจจะเป็นการนำป่ามาใช้ประโยชน์สนองความต้องการของตัวเอง^๑ เวลานี้อาจมองโดยเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล โดยลืมนึกว่า ธรรมชาติส่วนอื่นนอกจากตัวเรานั้นเป็นธรรมชาติแวดล้อม คือเราเอาคนเป็นหลัก แต่โดยความเป็นจริงก็คือ ธรรมชาติต่างหากที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ถ้าหากว่าคนทำอะไรไม่ดี คนเองนั้นแหละจะหมดและถึงคนจะหมด ธรรมชาติดีก็จะยังอยู่ เป็นอันว่า เรามองโลกโดยเอาตัวเราเป็นหลัก แล้วเราก็เรียกธรรมชาติส่วนอื่น ๆ นอกจากตัวเราว่า สภาพแวดล้อม แต่ที่จริงนั้นจะต้องมองรวมกัน ไม่ใช่แยกกันว่า ระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ หรือระบบของธรรมชาติทั้งหมดที่มีมนุษย์เป็นส่วนร่วมอันหนึ่ง เราต้องการให้ธรรมชาติทั้งหมดนี้มีมนุษย์อยู่ร่วมต่อไปด้วย เราจึงต้องรักษาระบบที่มีคุณภาพนี้ไว้ให้เป็นสภาพชนิดที่เรียกว่า มีคนอยู่ด้วย^๒ จะเห็นว่า ระหว่างคนกับธรรมชาตินั้น จะแยกกันไม่ออก มีระบบการเอื้อเพื่อ ดูแลและรักษาซึ่งกันและกัน

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่คืนั้น จะต้องมีการทำนุบำรุงรักษาสภาพธรรมชาติดั้งเดิมเอาไว้ เพื่อใช้เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับเปรียบเทียบกับโครงการพัฒนาต่าง ๆ มิฉะนั้นจะไม่สามารถทราบผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของระบบธรรมชาติ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความเสียหายที่กำลังจะตามมาและไม่สามารถตัดสินใจดำเนินการอย่างถูกต้อง จะเห็นได้ว่า ระเบียบประเพณี ตลอดจนวัฒนธรรมทางสังคมมาเป็นสิ่งช่วยขับเคลื่อนการอนุรักษ์ป่าไม้ชุมชนและพร้อมกันนั้น ก็นำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้เรียกกำลังศรัทธาของประชุมนั้น จึงสมควรประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและได้รับการพัฒนาให้บรรลุผลตามเป้าหมายอย่างจริงจัง โดยในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชานี้ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยหลักการมีส่วนร่วมและแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ ดังนี้

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

๔.๑ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

๔.๑.๑ ศาสตร์พระราชากับการบูรณาการเชิงพุทธ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ทรงสนพระทัยเรื่องของการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทั้งนี้จะเห็นได้จากพระราชดำรัสที่พระราชทานฯ ซึ่งได้อัญเชิญมาไว้ในที่นี้

อาจมีบางคนเข้าใจว่า ทำไมจึงสนใจเรื่องชลประทาน หรือเรื่องป่าไม้ จำได้ว่าเมื่ออายุ ๑๐ ขวบ ที่โรงเรียนมีครูคนหนึ่งซึ่งเดี๋ยวนี้ตายไปแล้ว สอนเรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องการอนุรักษ์ดิน แล้วให้เขียนว่า ภูเขาต้องมีป่าไม้อย่างนั้นเมื่อดฝนลงมาแล้วจะชะดินลงมาเร็ว ทำให้ไหลตามน้ำไป ไปทำให้เสียหาย ดินหมดจากภูเขา เพราะไหลตามสายน้ำไป ก็เป็นหลักของป่าไม้เรื่องการอนุรักษ์ดินและเป็นหลักของชลประทานที่ว่า ถ้าเราไม่รักษาป่าไม้ข้างบน จะทำให้เดือดร้อนตลอด ตั้งแต่ภูเขาจะหมดไปกระทั่งการมีตะกอนลงมาในเขื่อน มีตะกอนลงมาในแม่น้ำทำให้เกิดน้ำท่วม นี้นะ เรียนมาตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ^๓ ... เราจะทำให้ประเทศไทยกลับมีความอุดมสมบูรณ์มีความชุ่มชื้นได้ ขออย่าไปรังแกป่าเท่านั้นเอง^๔ ... เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง^๕

ทรงตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นต้นทุนพื้นฐานของวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนโดยตรง จากการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ ทรงพบว่า ปัญหาป่าเสื่อมโทรมได้ทวีความรุนแรงจนน่าวิตกและส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านอื่น ๆ ตามมาเป็นลูกโซ่ไม่เฉพาะแต่ปัญหาเรื่องดินและน้ำเท่านั้น หากโยงใยถึงปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง คุณธรรมและระบบนิเวศของพื้นที่โดยรวมอีกด้วย ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาป่าเสื่อมโทรม ดังนี้

^๓ พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่คณะกรรมการสโมสรไลออนส์สากล ภาค ๓๑๐ (ประเทศไทยและประเทศลาว) ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๑๒.

^๔ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๖.

^๕ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้, ณ พระตำหนักสวนจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๑๒, แมน พัฒนะ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.manpattanalibrary.com/> [๑๒ กันยายน ๒๕๖๑]

๑. การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม

๑.๑ การจ่ายปันน้ำ เพื่อแผ่ขยายความชุ่มชื้นแก่สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเพาะปลูกของประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง โดยการทำท่อส่งเหมืองในการกระจายน้ำไปยังพื้นที่การเกษตร ซึ่งพระองค์ทรงเน้นการใช้วัสดุในพื้นที่ที่หาง่ายและประหยัดเป็นหลัก

๑.๒ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (สัตว์ป่าและอุทยาน) โดยจัดให้มีการเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าให้แพร่หลาย รวมทั้งส่งเสริมให้ราษฎรเลี้ยงสัตว์ป่าเป็นอาชีพและหากพื้นที่โครงการมีสภาพภูมิประเทศสวยงาม อุดมสมบูรณ์ มีความเหมาะสมก็ให้ดำเนินการจัดตั้งเป็นวนอุทยานหรืออุทยานแห่งชาติต่อไป

๑.๓ การรักษาป่าชายเลน การรักษาป่าชายเลน โดยส่งเสริมการปลูกป่าไม้ชายเลนด้วยการอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโต อันเป็นแนวป้องกันลมและป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งรวมทั้ง เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการช่วยสร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ดั้งเดิม

จากพระราชดำรัสที่นำเสนอ นั้น จะเห็นได้ว่า ความเอื้อเฟื้อประนีประนอมอันเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องการให้ (สังคหวัตถุ ๔)^๖ ปัญญา^๗ ในการดูแลสภาพแวดล้อมและชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุขที่พึงมี พึงได้ และเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

๒. การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า

พระองค์มีแนวพระราชดำริในการฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่าได้แก่

๒.๑ “ปลูกป่าในใจคน” โดยการทำความเข้าใจกับราษฎรให้รู้ถึงประโยชน์ของป่าและการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ให้ราษฎรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่า ตลอดจนรู้จักนำพืชพรรณมาใช้สอยอย่างถูกต้อง ดังเช่นโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหารและโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน

๒.๒ “ปลูกป่า ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง” เป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์ดิน น้ำและการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่กับความต้องการด้านเศรษฐกิจ ด้วยการจำแนกป่า ๓ อย่างคือ ป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้กินและป่าไม้เศรษฐกิจ ซึ่งช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย

๒.๓ “การปลูกป่าทดแทน” โดยการปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลายตามไหล่เขาและในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม นอกจากนี้ ทรงชี้แนะแนวทางโดยถือหลักให้ธรรมชาติฟื้นตัวเอง เช่น “การปลูก

^๖ ดูรายละเอียดใน อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๗.

ป่าโดยไม่ต้องปลูก” โดยการปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเจริญเติบโตของต้นไม้และควบคุมไม่ให้คนเข้าไปตัดไม้หรือรบกวนเหยียบย่ำต้นไม้เล็ก ๆ เมื่อทิ้งไว้ช่วงระยะหนึ่ง พืช ลูกไม้ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ จะค่อย ๆ เจริญเติบโตและขยายพันธุ์ฟื้นตัวขึ้น เช่น โครงการศึกษาวิธีฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้มอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ทรงแก้ปัญหาโดยหลักวิชาการ ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่จริง การแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ก็เช่นเดียวกัน ดังพระราชดำริและพระบรมราโชวาทเพื่อแก้ปัญหาป่าไม้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. ปกป้องพื้นที่ป่า ฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม “... ให้ช่วยดูแลรักษาป่าอย่าไปรังแกป่าถ้าปล่อยให้ทิ้งไว้ไม่ให้ใครไปรบกวน ระยะ ๓๐-๔๐ ปี ป่าแห่งนี้จะฟื้นคืนสภาพจากป่าเต็งรังเป็นป่าเบญจพรรณ...”^๘

๒. ปลูกป่าทดแทนบริเวณป่าต้นน้ำ

การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผน โดยดำเนินการพร้อมกับการพัฒนาชาวเขา ในกรณีนี้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทานและฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง สำหรับต้นที่ปลูกทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายนั้น ควรใช้ต้นไม้โตเร็ว ที่มีประโยชน์หลาย ๆ ทางคละไปและควรปลูกพืชคลุมแนวร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อยึดผิวดินและเก็บรักษาความชุ่มชื้น นอกจากนั้น จะต้องสร้างฝายเล็กเพื่อหนูนน้ำส่งไปตามเหมืองไปใช้ในพื้นที่เพาะปลูก ๒ ด้าน ซึ่งจะทำให้ น้ำค่อย ๆ แผ่ขยายออกไปทำความชุ่มชื้นให้บริเวณนั้นด้วย ในการนี้ จะต้องอธิบายให้ราษฎรรู้ว่า การที่ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำลดลงนั้น ก็เพราะมีการทำลายป่าต้นน้ำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ...^๙

จากพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระองค์นั้นต้องการที่จะให้พสกนิกรของพระองค์ตระหนักรู้ในเรื่องของการปกป้องและดูแลป่าไม้ที่เป็นหลักสำคัญของต้นน้ำ ลำธาร ประเด็นนี้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมเรื่องของสัมปชัญญะ ^{๑๐}

^๘ พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ณ อ. แม่ลาน้อย จ. แม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๓๙.

^๙ พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ณ สถานีหลวงพัฒนาชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๐.

^{๑๐} สัมปชัญญะ ๔: ความรู้ตัว ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ชัด ความรู้ทั่วชัด ความตระหนัก ประกอบด้วย ๑) สาตถกสัมปชัญญะ รู้ชัดว่ามีประโยชน์ หรือตระหนักรู้ในจุดหมาย ๒) สัมปายสัมปชัญญะ รู้ชัดว่าเป็นสัพปายะ หรือตระหนักรู้ในความเหมาะสมเกื้อกูล ๓) โคจรสัมปชัญญะ รู้ชัดว่าเป็นโคจร หรือตระหนักรู้ในแดนงานของตน ๔) อสัมโมหสัมปชัญญะ รู้ชัดว่าไม่หลง หรือตระหนักในตัวตนเนื้อหาสภาวะ. (ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๕-๑๔๖).

๔.๑.๒ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการบูรณาการเชิงพุทธ

ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุกและป่าชุมชนบ้านเขาคอก ล้วนมีลักษณะของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใกล้เคียง อาจจะต้องด้วยสาเหตุที่มีพื้นที่ป่าชุมชนบางส่วนต่อเนื่องกัน “ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก เราใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการบวชต้นไม้ แม้มีบางคนไม่เห็นด้วยนัก อาจด้วยเหตุผลที่ว่า การบวชควรให้คนเป็นพระ ไม่ใช่บวชต้นไม้ แต่ใหญ่ก็จะเห็นด้วย เราไม่มีการบวชทุกปี แต่จะใช้วิธีการก็คือ สำรองต้นไม้ที่มีลำต้นใหญ่พอสมควร หรือคว่ำ มีอายุมากแล้ว เราก็จะดำเนินการ ซึ่งเรามีพระวันชัย ชวโน ประธานสงฆ์วัดป่าตะลุมพุก ที่จำพรรษาอยู่ที่เขตพื้นที่ป่าชุมชน ที่เทศบาลตำบลหนองไผ่งามและคณะกรรมการป่าชุมชน อนุญาตให้ท่านได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าบางส่วนนั้น ส่วนหนึ่งท่านจะเป็นผู้ดูแลป่าชุมชนให้เราไปในตัว ซึ่งท่านก็จะเป็นผู้พิธีให้กับคณะกรรมการพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมพิธี ผลที่ได้รับก็คือ ต้นไม้ที่เราบวชให้ นั้น ก็ยังคงอยู่ คงเป็นเพราะเห็นแก่ผ้าเหลืองที่นำไปคลุมต้นไม้หรือเปล่าไม่รู้”^{๑๑}

“ป่าชุมชนบ้านเขาคอก มีการตั้งศาลปู่ตา การบวชต้นไม้ การทอดผ้าป่าต้นไม้ ซึ่งการทอดผ้าป่าต้นไม้/พันธุไม้ นั้น ดำเนินการทุกปี โดยได้รับการบริจาคกล้าไม้จากโครงการปลูกป่าของสมเด็จพระเจ้า ที่บ้านตาจาง อำเภอละหานทราย ที่นั่นเขาเพาะกล้าไม้ไว้เยอะมาก ไว้แจกให้ส่วนราชการ วัด โรงเรียน เพื่อนำไปปลูก นับเป็นโครงการดี ๆ ที่ทางป่าชุมชนบ้านเขาคอกได้พึ่งพา ได้ใช้กล้าไม้ นำมาปลูกป่าทดแทน”^{๑๒}

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าบ้านเขาคอก ได้รับข้อมูลว่า การดำเนินบวชต้นไม้ไม่ได้รับความร่วมมือเท่าไรนัก เพราะไม่ค่อยเห็นด้วยและไม่ศรัทธาในการบวชต้นไม้ ส่วนการตั้งศาลปู่ตา กลับได้รับความนับถือมากกว่า

โดยสรุป ผู้วิจัยเห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถดำเนินการได้ในป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุกและป่าชุมชนบ้านเขาคอกที่สามารถดำเนินการได้อย่างราบรื่นก็คือ การบวชต้นไม้ การทอดผ้าป่าต้นไม้/พันธุไม้ การตั้งศาลปู่ตา ด้านการสะอาดเคราะห์ต้นไม้ นั้น ไม่ปรากฏว่ามีการปฏิบัติหรือใช้ภูมิปัญญาในเขตพื้นที่วิจัย ซึ่งถ้าจะกล่าวโดยพุทธประสงค์แล้ว พระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงห้ามเกี่ยวกับเรื่องของการเชื่อตั้งเดิม แต่พระองค์ทรงเห็นด้วยกับการที่เอาความเชื่อตั้งเดิมมาประยุกต์

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายธนา กิจชื้อตรง, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลหนองไผ่งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน เพราะการทำพิธีกรรมเหล่านี้ อย่างน้อยที่สุดก็ใช้หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับเรื่องของความกตัญญู กตเวทิตี (บุคคลหาได้ยาก)^{๑๓๓}

๔.๑.๓ การมีส่วนร่วมกับการบูรณาการเชิงพุทธ

บทบาทสำคัญด้านการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่านั้น ควรเป็นไปในลักษณะของการอนุรักษ์ร่วมกันระหว่างบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีการปลูกป่าเพิ่มเติมและการได้มาปลูกป่า ถือเป็นคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงที่ทางภาครัฐมอบโอกาสให้ เรื่องการจัดหาทุนเป็นหน้าที่ของภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาช่วยเหลือ ส่วนชุมชนก็จะใช้กำลังกาย โดยพยายามปลูกป่าให้มากที่สุด ทั้งไม้ผลและไม่ยืนต้นต่าง ๆ เพื่อสร้างความร่มเย็นและความชุ่มชื้นให้กับป่าไม้และบางป่าชุมชนก็มีการทำฝายชะลอน้ำจำนวนมาก เพื่อเก็บกักน้ำในหน้าฝน ไว้ใช้ในหน้าแล้งได้อย่างเพียงพอ

การพลิกฟื้นผืนป่าที่แห้งแล้งให้กลับมาเขียวขจีนั้น ควรได้รับความร่วมมือจากบุคคลในชุมชน ภาครัฐ (เจ้าหน้าที่ป่าไม้) และภาคเอกชนพอสมควรอย่างค่อยเป็นค่อยไป นับเป็นการปลูกจิตสำนึกของการอนุรักษ์ป่าไม้ให้กลับคืนมาสู่จิตใจของบุคคลในชุมชน ทั้งยังสามารถป้องกันการบุกรุกและการลักลอบตัดไม้ของพวกนายทุนและพรานป่าได้อย่างสมบูรณ์แบบ การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการดูแลรักษาป่าไม้ ถือเป็นหัวใจสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพราะจิตสำนึกของบุคคลในชุมชน จะมีความผูกพันอยู่กับป่าชุมชน ด้วยสาเหตุของการสร้างความผูกพัน หวงแหน ซึ่งจะมีการปลูกป่าที่เป็นไปในลักษณะของการผสมผสานระหว่างไม้ผลกับไม้ป่า เพื่อประโยชน์ของชุมชน ซึ่งแนวทางการมีส่วนร่วมสรุปจากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์รายบุคคล สรุปสาระสำคัญ ดังนี้^{๑๓๔}

๑) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ คณะกรรมการป่าชุมชนเปิดโอกาสให้บุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในการเข้าประชุมเพื่อเสนอปัญหาและความต้องการของชุมชน ร่วมเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา วิธีการปรับปรุงเพื่อรักษาสภาพป่าชุมชนและสิ่งแวดล้อมและเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชุมชนกับป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๒) ด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ คณะกรรมการป่าชุมชนมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไป หรือบุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป ช่วยดูแลรักษาความสะอาดของพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งในการปลูกป่าทดแทนแต่ละครั้ง ก็จะมีการตั้งเต็น

^{๑๓๓} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๗.

^{๑๓๔} สนทนากลุ่มเทศบาลตำบลหนองไผ่งามและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

โรงงาน เลี้ยงอาหารกลางวัน ซึ่งงบประมาณในการดำเนินการ ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล บางส่วนได้รับการบริจาคจากเอกชน ประชาชนทั่วไป

๓) ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คณะกรรมการป่าชุมชนอนุญาตให้บุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ โดยตระหนักว่า ประชาชนได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง อาทิ การเก็บเห็ด เก็บดอกกระเจียวตามฤดูกาล เป็นต้น

๔) ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล คณะกรรมการไม่ได้ดำเนินการให้บุคคลในชุมชนร่วมกันประเมินผล เพราะขาดความรู้ ความเข้าใจในการเก็บและรวบรวมข้อมูล ตลอดจนข้อเสนอแนะในทางวิชาการบางเรื่อง ซึ่งบุคคลในชุมชนดำเนินการได้เพียงการประเมินด้วยสายตาหรือการคาดการณื อนุมาน ซึ่งแทบจะไม่ใช่ประโยชน์ทางสถิติแต่อย่างใด

โดยหลักของการมีส่วนร่วมนั้น ในส่วนของพุทธธรรมก็มีหลักเรื่องสาราณียธรรม ๖^๕ สัปบุริสธรรม ๗^๖ อันเป็นเรื่องของการใช้ชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและยุติธรรม ดังนั้นหลักการมีส่วนร่วมจึงมีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมและมีส่วนในการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืนค่อนข้างมาก

กล่าวโดยสรุป ป่าชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ป่าชุมชนภายใต้หลักการของการรักษาระบบนิเวศของชุมชนควบคู่ไปกับการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนในเวลาเดียวกัน โดยมีลักษณะของการบริหารจัดการภายใต้กฎกติกาของป่าชุมชน ดำเนินการโดยรูปแบบของคณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็ควรทำการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้กับชุมชนและหาข่าวให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ออกลาดตระเวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทำให้การตรวจตราและป้องปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ ทั้งยังทำการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกันอยู่เสมอ

๔.๒ องค์ความรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

การใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของข้าราชการ ของบุคคลในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับบุคลากรเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเจริญทางวิชาการและเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถเพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ มีการจัดฝึกอบรมบุคลากร จัดกิจกรรมการเสริมสร้างประสิทธิภาพบุคลากร ให้มีความรู้ความสามารถที่ติดต่อกันตลอดเวลา พัฒนาบุคลากรให้มีชำนาญมากขึ้นกว่าเดิม หรือมีความชำนาญเฉพาะทางอย่างมากขึ้น เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าใหม่ ๆ เพื่อที่จะให้เป็นหนทางที่เจ้าหน้าที่สามารถปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมายได้

เนื่องจากประสิทธิผลของบุคคลที่มีส่วนร่วมอยู่กับป้าชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของผู้ปฏิบัติงาน ประสิทธิภาพของผู้ปฏิบัติงานย่อมจะเพิ่มขึ้นจากการที่ระบบโครงสร้างของชุมชนให้โอกาสแก่บุคลากรที่จะพัฒนาความสามารถที่มีอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล ดังนั้น ผู้นำชุมชนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน โดยมีความปรารถนาดีต่อบุคลากรและต่อป้าชุมชน ปรารถนาให้บุคลากรมีความเจริญก้าวหน้า ปรารถนาให้ป้าชุมชนอยู่อย่างยั่งยืน เพื่อชนรุ่นหลังและประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย โดยคำนึงถึงประโยชน์และความสุขของส่วนรวมเป็นหลัก มีความรักและห่วงใยบุคลากรด้วยความจริงใจ ผู้นำควรมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเสริมสร้างความรักความสามัคคีในชุมชน ช่วยเหลือเกื้อกูลและมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแสดงความจริงใจ ซื่อตรง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและสามารถส่งเสริมบุคลากรในชุมชนได้อย่างจริงจัง

๔.๒.๑ การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา

ผู้วิจัยสรุปเป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้ สมภา (มีจิตสำนึกที่ดี) ศีล (การควบคุมพฤติกรรม) ปัญญา (ความรู้ความเข้าใจ) การอนุรักษ์ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ โดยการนำหลักไตรสิกขามาแก้ปัญหาสีงแวดล้อม หรือใช้เป็นกระบวนการพัฒนา ๓ ด้านดังนี้ คือ

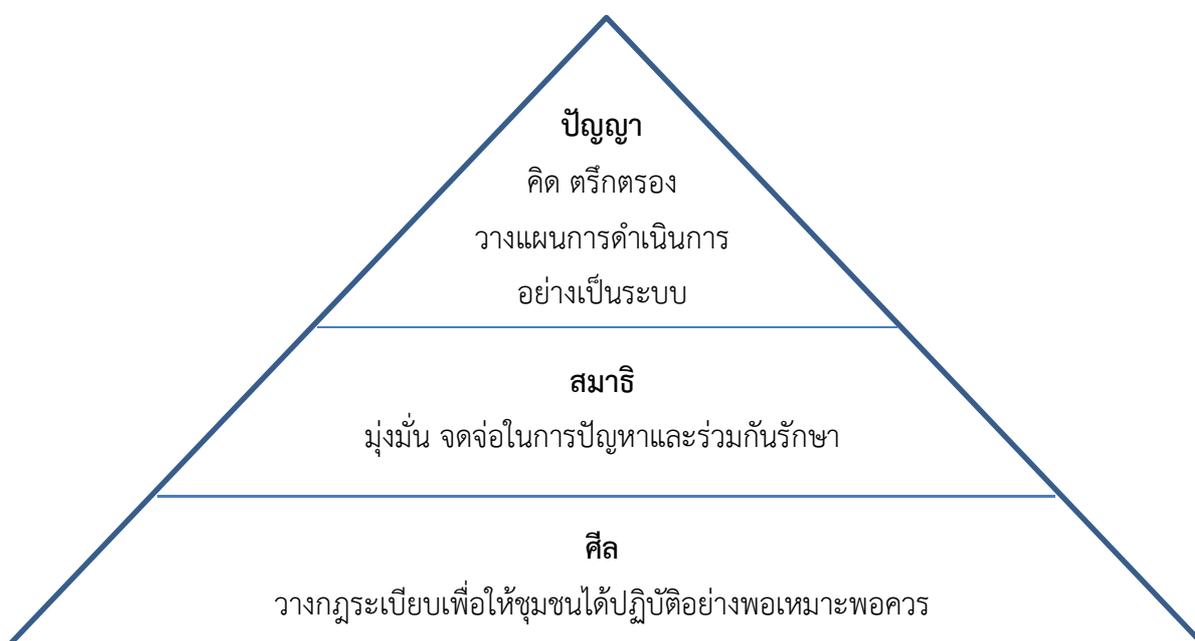
๑. ศีล ได้แก่ ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจา ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเองและประกอบอาชีพสุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข ร่วมกันแก้ปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมแบบอย่างยั่งยืน

๒. สมภา เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิตที่ดี กล่าวคือ การมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรม การบำเพ็ญสมาธิภาวนา

๓. ปัญญา การฝึกอบรมด้านปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจและวางแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งสามารถเข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติเคลือบแฝง เป็น

อิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปัญญาในการกระทำสิ่งที่เป็ประโยชน์และใช้ในการแก้ปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ ก็คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ในเบื้องต้น มีการควบคุมความประพฤติ ด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีล ถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกตिका หรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกายและวาจา ซึ่งศีลสังวรนี้ จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐ ชุมชนและศาสนาในการสร้างกตिकाร่วมกัน การเข้าใจคำสอนในพระสูตร ช่วยให้เห็นลักษณะการแก้ปัญหาที่เน้นตัวเอง และการมีส่วนร่วมของทุกคน นอกจากนี้ หลักธรรมยังช่วยเสริมสร้างปัญญา มีความรู้ความเข้าใจ มีจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์และแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นภาระที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษา บูรณาการ ปรับทำทีในการแก้ปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านพฤติกรรม จิตสำนึกและภูมิปัญญาที่เชื่อมประสานเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ อันจะช่วยให้การแก้ปัญหาและการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

แผนภูมิที่ ๑ แสดงองค์ความรู้ตามแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักไตรสิกขา

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้โดยการใช้หลักไตรสิกขานั้น เป็นการทำให้บุคคลมีการพัฒนาไปสู่สิ่งที่ดี เหมาะสมกับบุคคลและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน เพราะ (๑) บุคคลมีความรู้ความสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดีมีประสิทธิภาพ (๒) บุคคลมีจริยธรรม คุณธรรมในการดำรงชีวิต และ (๓) บุคคลสามารถพัฒนาไปสู่ระดับสูงสุด คือ การพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงสู่ภาวะนิพพานหรือนิโรธ

๔.๒.๒ การอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนตามหลักศีล ๕

ศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นหลักจำเป็นในสังคมมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดความปกติทั้งในตนเองและสังคม เพราะช่วยควบคุมความประพฤติไม่ให้พลาดถลาในการทำ ความช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย จึงจัดอยู่ในระดับศีลธรรม อันเป็นมูลฐานที่จะนำไปสู่ความสงบของจิตใจไม่ให้ความชั่วครอบงำได้

ดังนั้น หลักธรรมที่สำคัญในการที่พระสงฆ์นำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้เมื่อนั้น ศีล ๕ หลักความเชื่อเรื่องกรรม ความกตัญญูกตเวที ส่วนพระสงฆ์นั้นการถือธุดงค์วัตรและการรักษาวินัยตามหลักทางพระพุทธศาสนา ก็ถือว่า ได้ปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมกับการอบรมแนะนำสั่งสอนพุทธศาสนิกชนได้อีก ในมหาสารโรปมสูตร ปรากฏความสำคัญว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยคิดว่า ‘เราเป็นผู้ถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำแล้ว ถูกความทุกข์ครอบงำ มีความทุกข์อยู่เฉพาะหน้าแล้วทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงมีได้’ เขาบวชแล้วอย่างนั้นทำลาภสักการะและความสรรเสริญให้เกิดขึ้น เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงปลื้มใจและมีความรู้สึกสมหวัง เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงยกตนข่มผู้อื่นว่า ‘เรามีลาภสักการะและความสรรเสริญ ส่วนภิกษุอื่นนอกนี้ไม่มีชื่อเสียง มีศักดิ์น้อย’ เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงมัวเมาลุ่มหลง และประมาท เมื่อประมาทย่อมอยู่เป็นทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ต้องการแก่นไม้ เที่ยวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ เมื่อมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่นยืนต้นอยู่ กลับมองข้ามแก่นไม้ กระพี้ เปลือก และสะเก็ดไป เข้าใจถึงและใ้ใจว่า ‘แก่นไม้’ จึงตัดนำไป บุรุษผู้มีตาดีเห็นเขาแล้วจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้นี้ ไม่รู้จักแก่นไม้ กระพี้ เปลือก และสะเก็ด กิ่งและใบ แท้จริง ท่านผู้นี้ต้องการแก่นไม้ เที่ยวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ เมื่อมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่น ยืนต้นอยู่ กลับมองข้ามแก่นไม้ กระพี้ เปลือก และสะเก็ดไป เข้าใจถึงและใ้ใจว่า ‘แก่นไม้’ จึงตัดนำไป อนึ่ง กิจที่เขาจะต้องใช้แก่นไม้ทำจักไม่สำเร็จประโยชน์แก่เขา’ แม้ฉันท กุลบุตรบางคนในโลกนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน มีศรัทธาออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิตด้วยคิดว่า ‘เราเป็นผู้ถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสครอบงำแล้ว ถูกความทุกข์ครอบงำ มีความทุกข์อยู่เฉพาะหน้าแล้ว ทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงมีได้’ เขาบวชแล้วอย่างนั้น ทำลาภสักการะและความสรรเสริญนั้นให้เกิดขึ้น เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงปลื้มใจและมีความรู้สึกสมหวัง เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงยกตนข่มผู้อื่นว่า ‘เรามีลาภสักการะและความสรรเสริญ ส่วนภิกษุอื่นนอกนี้ไม่มีชื่อเสียง มีศักดิ์น้อย’ เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงมัวเมา ลุ่มหลง และประมาท เมื่อประมาทย่อมอยู่เป็นทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ตถาคตเรียกว่า ผู้ยึดเอากิ่งและใบแห่งพรหมจรรย์

และถึงความพอใจด้วยกิ่งและใบแห่งพรหมจรรย์นั้น ...”^{๑๗} ในคาถาธรรมบท พระพุทธองค์ตรัสสอน ภิกษุทั้งหลายด้วยการยกเรื่องของกิเลส เปรียบเสมือนต้นไม้ในป่าไม้ แล้วทรงสอนให้ภิกษุตัดต้นไม้นี้คือ กิเลส แต่อย่าตัดต้นไม้นี้คือป่าไม้ธรรมชาติ และพระพุทธองค์ได้ตรัสเปรียบเทียบพีชคามและภุตคามกับ ศीलและมรรคมืองค์ ๘ ที่ภิกษุควรแก่การปฏิบัติให้สมบูรณ์

แผนภูมิที่ ๒ แสดงองค์ความรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักศีล ๕

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๗/๓๔๐-๓๔๑.

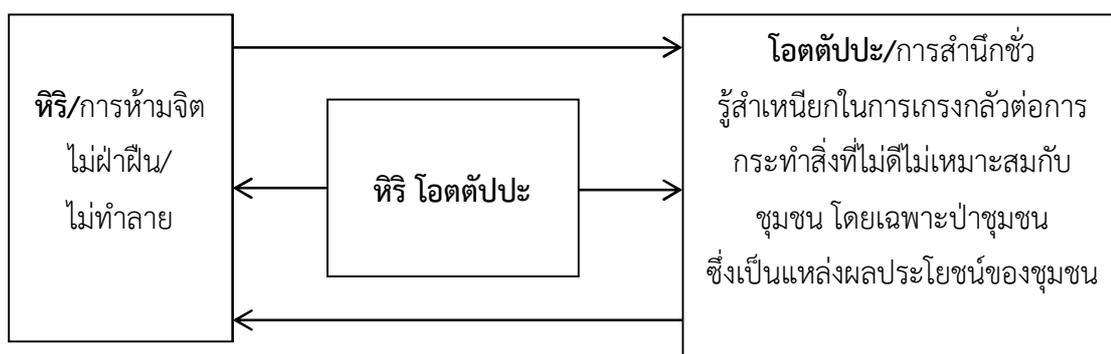
จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาตินาโดยตลอด ทั้งให้ความสำคัญกับศีล ๕ ว่าเป็นหลักสำคัญที่มนุษย์ต้องปฏิบัติต่อกันอย่างเข้มงวด เพื่อควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม トラบใดก็ตาม หากมนุษย์เคร่งครัดต่อศีล ๕ แล้ว การเคารพสิทธิของธรรมชาติก็จะตามมา สิ่งต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งมีชีวิต หรือไม่มีชีวิต ล้วนแล้วแต่มีสิทธิเสมอกันที่จะเป็นอยู่หรือมีชีวิตอยู่นั่นเอง

๔.๒.๓ การอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลัก หิริ โอตตปปะ

เมื่อมีหิริ โอตตปปะอย่างนี้แล้ว ความจำเป็นที่จะต้องใช้กฎหมายบ้านเมืองทุกมาตราแทบจะไม่มี ความจำเป็น เพราะจะไม่มีใครกล้าทำผิด การอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ เป็นชุมชน และมีป่าชุมชนเป็นของชุมชน ถ้ามีหิริ โอตตปปะแล้ว ไม่มีอิจฉาริษยาเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความสุขก็เกิดขึ้นได้ หากคิดประทุษร้ายบุคคลอื่น หรือต่อป่าชุมชน ก็จะเกิดความละอายและกลัวขึ้นมา ไม่กล้าทำความชั่ว เพราะเหตุว่า ถ้าทำลงไปก็เป็นเหตุก่อเดือดร้อนวุ่นวาย นอกจากตนเองจะเดือดร้อนเพราะพฤติกรรมทำชั่ว คิดชั่วแล้ว ยังเป็นเหตุให้คนอื่นเดือดร้อนอีกด้วย

ฉะนั้น บุคคลในชุมชนจะต้องมีสติระลึกรู้เสมอว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ นำหลักหิริ โอตตปปะไปใช้เป็นเครื่องเตือนสติคอยควบคุมความประพฤติปฏิบัติของตน ให้อยู่ในกรอบของกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับอื่น ๆ พร้อมทั้งนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้เจริญ มีคุณธรรมและศีลธรรม หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในชุมชน มีความเอื้ออาทร โดยการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะด้วยดีตลอดไป

แผนภูมิที่ ๓ แสดงองค์ความรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักหิริ โอตตปปะ

๔.๓ สรุป

การอนุรักษ์ป่าไม้ในทัศนะของศาสตร์แห่งพระราชา เป็นแนวคิดประการหนึ่งที่ช่วยให้ป่าชุมชน หรือผืนป่าในประเทศไทยได้อยู่อย่างปกติตามอรรถภาพของความเป็นป่า หลังจากที่ถูกรุกรานมาหลายปี การให้บุคคลในชุมชนมีการประยุกต์ หรือพัฒนาจากแนวคิดดั้งเดิมเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพปัญหาของป่าชุมชนในปัจจุบัน สามารถช่วยให้การอนุรักษ์ป่าไม้นั้น ครอบคลุมอีกครั้ง โดยยึดหลักความเชื่อของบุคคลบางกลุ่มมาก่อนให้เกิดประโยชน์กับป่า ซึ่งการกระทำเหล่านี้ ก็จะต้องใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้และพร้อมกันนั้น ก็ต้องมีการให้บุคคลในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกิจกรรมที่ทางส่วนราชการ หรือเอกชนได้ดำเนินการ เพราะการที่ให้บุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชน ถือได้ว่า เป็นการเสนอแนวทางให้บุคคลในชุมชนเป็นเจ้าของป่าชุมชนและจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลในชุมชนจะต้องช่วยกันอนุรักษ์ รักษา ดูแล ปกป้องป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของบุคคลในชุมชนนั้น ๆ

หลักธรรมในการอนุรักษ์ฯ ในแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้หลักธรรมเพื่อการประนีประนอมต่อบุคคลในชุมชน ต่อป่าและต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ด้วยการใช้ความอดทนในการเจรจาต่อรอง อะลุ่มอล่วยในบางกรณีทีพอจะกระทำได้ มีการเผื่อแผ่และมุ่งประโยชน์ของชุมชนเป็นหลักสำคัญ ซึ่งเป็นการเน้นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้ง ป่า ชุมชน สังคม และประเทศชาติตลอดถึงสังคมโลก

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” นั้น ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นเพื่อเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืน ซึ่งได้ดำเนินการวิจัยทั้งทางเอกสารและวิจัยภาคสนาม สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในเขตพื้นที่วิจัยนั้น กล่าวได้ว่า ในเขตพื้นที่วิจัยมีความตื่นตัวในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้อย่างเข้มแข็ง จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ทำให้ทราบว่า กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความคิดเห็นสอดคล้องกันในเรื่องการดูแลผืนป่าชุมชน อย่างน้อยที่สุด ก็ได้ใช้ประโยชน์ในเรื่องของการเก็บของป่ามาเพื่อประโยชน์ของความเป็นอยู่และบางครั้ง อาจจะเพื่อสภาพเศรษฐกิจในครอบครัวบ้าง ถ้าเหลือจากการบริโภค ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้สอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ซึ่งพระองค์ทรงเล็งเห็นแล้วว่า การอยู่อย่างพอเพียงนั้น ก็คือการใช้ชีวิตอย่างพอดี พอเหมาะและพอควร ด้านสภาพปัญหา คณะกรรมการชุมชน เทศบาลตำบลฯ ได้ดำเนินการอย่างรอบคอบและรัดกุม โดยใช้วิธีการประเมินประนีประนอมกับบุคคลที่บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน โดยใช้วิธีการเจรจา ใช้ความอดทน ทำความเข้าใจ ประชาสัมพันธ์ ติดตั้งป้ายประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

ในส่วนของพระพุทธศาสนา ก็มีบทบาทและแนวทางให้คงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม มีปรากฏตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ตามหลักปฏิจจุสมุปปาตอันเป็นวัฏจักรตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดีที่แสดงออกมาในด้านพฤติกรรม วิถีชีวิต ทั้งการสร้างกฎกติกาควบคุมความประพฤติของหมู่คณะเพื่อความคงอยู่ของป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ มีจิตสำนึกรักความสงบ มีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น ด้านปัญญา ความเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มีป่าไม้เป็นองค์ประกอบใหญ่ อันเป็นเหตุและผลที่ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติแวดล้อม อันเป็นหนทางนำมาซึ่งสันติสุขแก่สรรพชีวิต ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งการเสริมสร้างปัญญาอย่างแท้จริงอีกทางหนึ่ง

พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่าไม้ น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย พุทธปรัชญามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็น

เพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ มนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ เพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความเร้นลับของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่าง ๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม จึงรับเอาท่าทีที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติ ผลได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้และหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ช่วยเตือนให้ระลึกถึงพุทธธรรม ชื่อว่าไม่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน เพราะทั้งธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตประสบความหายนะ พระพุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอ ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติ ไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติประดุจดัง “แมลงผึ้งสร้างรังโดยไม่ทำลายสีและกลิ่นของดอกไม้ นำเกสรด้วยจะงอยปากหรือปีกทั้งสองแล้วกลับไปทำรวงรัง”

๕.๑.๒ สภาพปัญหาป่าชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย

ผู้วิจัยพบว่า จากการสังเกต ผืนป่าชุมชนทั้งสองแห่งค่อนข้างจะมีความสมบูรณ์ พืชพรรณธัญญาหาร อาทิ เห็ด ดอกกระเจียว ผักหวาน พืชที่เป็นสมุนไพร เป็นต้น ยังปรากฏให้เห็น และสามารถช่วยยังเศรษฐกิจให้กับบุคคลในชุมชนตามฤดูกาลได้พอสมควร ซึ่งคณะกรรมการชุมชนมีมติให้บุคคลในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ตามสมควร การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ คณะกรรมการป่าชุมชน หน่วยงานของรัฐ มีหลายโครงการที่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและทำความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่าง รัฐ ชุมชนและป่า อาทิ โครงการ “ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง” โครงการสร้างป่าในบ้าน โครงการฟื้นฟูภูมิปัญญาและชุมชนท้องถิ่น โครงการกำหนดเขตอภัยทาน โครงการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชุมชนป่าละหอกกระสังสู่ความยั่งยืน โครงการป่าพูดได้ เป็นต้น แต่คณะกรรมการป่าชุมชนและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่มีการติดตามประเมินผลการดำเนินการอย่างเป็นทางการ เพราะขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการจัดเก็บ รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ความร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังพลน้อย หน่วยรักษาป่าฯ ๑ หน่วยต้องรับผิดชอบหลายอำเภอ ความร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังพลน้อย หน่วยรักษาป่าฯ ๑ หน่วยต้องรับผิดชอบหลายอำเภอ จึงเป็นความจำเป็นเฉพาะส่วนที่เทศบาลตำบลและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องดำเนินการ จัดการและดูแลกันเองในส่วนที่พอจะดำเนินการได้ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลตำบล คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ฯ และวัด ได้มีการบวชต้นไม้ ตั้งศาลปู่ตา นำผ้าหลากสีหรือนำผ้าจิวร ไปผูกกับต้นไม้ แต่ก็มีบุคคลบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยและไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้ นักการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ป่าชุมชนของบุคคลในเขตพื้นที่การวิจัยเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ใช้ความอดทนให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์สูงสุดของการอนุรักษ์ฯ

สถานการณ์ของป่าชุมชนในเขตพื้นที่การวิจัย ประสบกับปัญหาการบุกรุกที่ทำกิน ปัญหา ลักลอบทำไม้ ตัดไม้และการหาของป่า ซึ่งเป็นประเด็นที่ภาครัฐ พยายามที่จะประนีประนอมเพื่อการ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่างป่ากับชุมชน ในส่วนของป่าชุมชนหนองตะลุ่มพุกและป่าชุมชนเขาคอก ก็มีการผลักดันในกรณีของการบุกรุกที่ทำกิน ชี้แจง ทำความเข้าใจทั้งในด้านของภาครัฐ คณะกรรมการชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การลักลอบตัดไม้ ก็ได้ เจ้าหน้าที่ตำรวจและชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ ส่วนแยก ๒ ดำเนินการในเรื่องของกฎหมายบ้านเมือง อย่างจริงจังและเป็นธรรม กรณีของการหา ของป่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ปรากฏคำกล่าวของคณะกรรมการป่าชุมชนว่า “ป่าชุมชนเป็นป่าที่ คณะกรรมการและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้การดูแล รักษา ปกป้อง พื้นที่ ป่าเหล่านี้ เป็นพื้นที่ป่าสงวนก็จริง แต่ผลประโยชน์ที่เกิดในป่าชุมชนโดยฝีมือของบุคคลในชุมชนที่ดูแล ปกป้องและปลูกป่าทดแทน ชุมชนก็ควรได้รับผลประโยชน์จากพฤติกรรมที่ได้กระทำลงไปนั้นบ้างตาม สมควร รัฐควรเปิดโอกาสให้เป็นการพิจารณาของคณะกรรมการป่าชุมชน เป็นผู้อนุญาตให้เก็บของป่า ได้หรือไม่ได้ ไม่ใช่ดำเนินการตามกฎหมายแต่เพียงประการเดียว ควรประนีประนอมในบางกรณี เช่น ตัดไม้ไปสร้างกุฏิพระที่ท่านดูแลรักษาป่า ปกป้องป่า สร้างโรงครัวให้วัด สร้างหอประชุมให้โรงเรียน” หลักธรรมในการอนุรักษ์ฯ ในแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นการใชหลักธรรมเพื่อการ ประนีประนอมต่อบุคคลในชุมชน ต่อป่าและต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ด้วยการใช้ความ อดทนในการเจรจาต่อรอง อะลุ่มอล่วยในบางกรณีที่ทำจะกระทำได้ มีการเผื่อแผ่ และมุ่งประโยชน์ ของชุมชนเป็นหลักสำคัญ ซึ่งเป็นการเน้นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้ง ป่า ชุมชน สังคม และประเทศชาติตลอดถึงสังคมโลก

๕.๑.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาทในการศึกษาอบรมสั่งสอน ประชาชนให้เกิดจิตสำนึกที่ตั้งงามต่อตนเองและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีทั้งพื้นที่ป่า พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์บก แม่น้ำลำคลอง รวมทั้งมวลมนุษยย์ ถึงแม้สถาบันพระพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือเพียง พอที่จะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ แต่ก็มีศาสนธรรมเป็นเครื่องสอดส่องให้มวลมนุษยย์มองเห็นตนเอง อย่างเข้าใจอย่างมีคุณค่าและสร้างสรรค์พัฒนาการแก่โลก ไม่สร้างความพินาศแก่สรรพชีวิตบนผืนโลก ในปัจจุบันนั้นความคิดที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ขาดวิจยารณญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นระบบ แบบแผนและกระบวนการ ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติโดยแสดงออกมาเป็น พฤติกรรมต่าง ๆ โดยเสนอคำสอนเรื่องความไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย ซึ่งปรากฏในโอวาทปาติโมกข์ แนวคำสอนเรื่องจุดดว้ตร แนวคำสอนเรื่อง แนวคำสอนสี่ธรรมและชาติกและเรื่องป่ากับการบรรลุ ธรรม เหตุที่นำเสนอเรื่องราวเหล่านี้ก็เพราะว่า พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวเนื่องกับป่าอย่างที่สุด ไม่ ว่าจะเป็นเรื่องของพระวินัยบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องภูตคาม การใช้เสนาสนะที่เหมาะสม การสร้างกุฏิ

วิหารที่พอสมควร และที่สำคัญที่สุดก็คือ พระผู้มีพระภาคก็ทรงตรัสรู้ในป่า แต่กระนั้นก็ตามผู้วิจัยได้ประมวลในลักษณะสังเขปมาใช้หลักไตรสิกขากับการอนุรักษ์ป่าไม้ หลักศีล ๕ กับการอนุรักษ์ป่าไม้และหลักทิริ โอตตปะปะกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เหล่านี้ ล้วนเป็นหลักธรรมที่ต้องเสริมแรงให้กับการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยิ่ง

๕.๑.๔ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางไว้ดังนี้ (๑) เชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์แห่งพระราชชา ซึ่งในส่วนของศาสตร์พระราชชา นั้น เป็นที่เข้าใจกัน เพราะมีการเผยแพร่ข้อมูลกันมากมาย เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับพสกนิกรของท่าน (๒) เชิงพุทธบูรณาการด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เฉพาะเขตพื้นที่วิจัย นั้น เห็นได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ต้นไม้ หรือป่าไม้อยู่อย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการบวชต้นไม้ การบายศรี เป็นต้น (๓) เชิงพุทธบูรณาการด้วยหลักการมีส่วนร่วม ในส่วนของการมีส่วนร่วม คณะกรรมการชุมชนเปิดโอกาสให้บุคคลในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น ร่วมกิจกรรมของเทศบาลฯและหรือกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทุกคน มีเฉพาะบางบุคคลเท่านั้นที่ไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

๕.๑.๕ องค์ความรู้ด้านหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้

ผู้วิจัยนำเสนอสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ดังนี้

ตารางที่ ๑ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา

ศีล	วางกฎระเบียบเพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะพอควร
สมาธิ	มุ่งมั่น จดจ่อในการแก้ปัญหาและรักษาสุขภาพของป่าชุมชน
ปัญญา	คิดตรอง หาเหตุและสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม มีการวางแผนการดำเนินการอย่างมีระบบ ด้วยการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน

ตารางที่ ๒ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนโดยยึดหลักศีล ๕

ขั้นที่ ๑	ไม่ฆ่าสัตว์/ทำข้อตกลงร่วมกันในชุมชนว่าจะไม่ฆ่าสัตว์ป่าไม้ เช่น กระรอก เป็นต้น
ขั้นที่ ๒	ไม่ลักทรัพย์/รักษาดูแลป่าชุมชน ไม่ลักลอบตัดไม้
ขั้นที่ ๓	ไม่ล่วงละเมิดทางเพศ/ประสานแนวคิดพุทธธรรม ทำความเข้าใจกับวิถีชุมชน
ขั้นที่ ๔	ไม่กล่าวเท็จ/ไม่โกหก ไม่รับจ้างตัดไม้และหมั้นตรวจตราดูแลรักษาป่าชุมชน
ขั้นที่ ๕	ไม่เสพของมีนเมา/ไม่ตัดไม้มาหมักดองเพื่อเป็นของมีนเมาและปลูกป่าทดแทนเพื่อความยั่งยืน

ตารางที่ ๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนตามหลักหิริ โอตตปปะ

หิริ โอตตปปะ	- การห้ามจิตไม่ฝ่าฝืน ไม่ทำลาย
	- การสำนึกชั่ว รู้สำเหนียกในการเกรงกลัวต่อการกระทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่เหมาะสมกับชุมชน โดยเฉพาะป่าชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งผลประโยชน์ของชุมชน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ภาครัฐควรให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ อาทิ โครงการปลูกป่าทดแทน โครงการอนุรักษ์พันธุ์พืช เป็นต้น โดยตั้งงบประมาณให้กับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในแต่ละเขตพื้นที่ ตามความเหมาะสม

๒) กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแต่ละเขตพื้นที่ ต้องมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และดูแล โดยการกำกับของเทศบาลตำบลในเขตพื้นที่ มอบหมายให้ โดยจัดให้เป็นระบบเงินเดือน รายวัน หรือเฉพาะงาน

๓) กรมป่าไม้ประสานความร่วมมือกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเพื่อจัดทำแผนการปลูกป่าเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนกับศาสนสถานทั่วประเทศ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ส่วนราชการในทุกภาคส่วน โดยเฉพาะกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมป่าไม้ ต้องเอาจริงเอาจังและควรดำเนินการในการจัดการดูแลรักษาป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม เพิ่มบุคลากรด้านป่าไม้อย่างพอเหมาะ จัดสรรงบประมาณอย่างพอควรสำหรับแต่ละพื้นที่

๒) เงินอุดหนุน หรือเงินงบประมาณ ควรดำเนินการอย่างตรงไปตรงมาและเป็นธรรมสำหรับป่าชุมชนในแต่ละภูมิภาค

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ศึกษาความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าชุมชน

๒) ศึกษากลุ่มผลประโยชน์ในท้องถิ่นที่มีต่อป่าชุมชน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. การป่าไม้. กรุงเทพมหานคร: กระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.

กรมป่าไม้. ต้นน้ำลำธาร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๓๘.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรชีวภาพ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ๒๕๔๓.

กรณีการ พรมเสาร และ เบญจา ศิลารักษ์. ป่าเจ็ดชั้นปัญญาปราชญ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

กฤตยา ณ หนองคาย. วัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม. คนกับป่า: ปัญหาเรื่องการจัดการสิทธิทรัพยากร

ในวรรณกรรมของวธนา บุญยัง แต่ศักดิ์ศรีเสมอกันทุกชั้น: วรรณกรรมกับสิทธิมนุษยชน

ศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะ

มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ,

๒๕๕๓.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. คู่มือท่องเที่ยวธรรมชาติเดินป่าชมพรรณไม้. อนุสาร อ.ส.ท. การท่องเที่ยว

แห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด.

๒๕๔๑.

กองเลขาฯ กลุ่มเสขิยธรรม. พระกับป่า ความจริงหายไป. กรุงเทพมหานคร: เม็ดทราย, ๒๕๓๕.

เกษม จันทร์แก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗.

โกมล แพรกทอง. **ป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๒.

ขวัญทรวง อติโพธิ. **สิ่งแวดล้อมอนาคตไทย**. กรุงเทพมหานคร: แพรนปรีนท์, ๒๕๓๘.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **มนุษย์กับธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินที่ทำกินในป่า**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตุลา-โยทะกา, ๒๕๓๔.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. **ป่าไม้สัมพันธ์กับการพัฒนาชนบท**. สมาคมสังคมสงเคราะห์ศาสตร์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๘.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. **พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

โดนัล สแวนเนอร์. **วัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม**. แปลโดย สุเทพ สุนทรเกาส์. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

เดชธัมโมภิกขุ. **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อรหันต์ชัยการพิมพ์, ๒๕๓๓.

ทงศ์ศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ. **หลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑.

นงพรา สุขวนิช. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมและเผยแพร่สิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๒.

นิวัติ เรืองพานิช. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘.

_____. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒.

เนืองน้อย บุญยเนตร. **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

บุญตา สิ้นประดิษฐ์และอัจฉรา รัญติธรรม. **๓ ทศวรรษป่าชุมชน**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์วีไอเอสการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ประเวศ อินทองปาน, รศ.ดร. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙.

_____ . **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๐.

พร รัตนสุวรรณ. **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔ กรุงเทพมหานคร: บริษัท อาร์.เอส.พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๔.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๗.

พระพุทธโฆสเถระ (รจนา). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑.

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญกิจการพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุภโก. **พระพุทธศาสนากับป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. “พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม” ใน **พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุขุมวิทวิทยาการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระเทพเวที. (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) **พระกับป่ามีปัญหาอะไร**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๕.

_____ . **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดชวนพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

_____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๓.

_____ . **คนไทยกับป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

_____ . **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๓.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

มานพ นักการเรือน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วิชัย เทียนน้อย. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.
วินัย วีระพัฒนานนท์. **วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางต้นแห่งการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สنيธ เขมจารีมหาเถระ). **วณกถา**. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สنيธ เขมจารีมหาเถระ) ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

เสฐียรโกเศศ. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๒๑.

เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ. **คนในชุมชนและป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๓๖.

อุดม เขยกิจวงศ์. **ต้นไม้ในพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: เสริมปัญญา, ๒๕๕๑.

(๒) บทความ/วารสาร

พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเสวี (นิตยาภัย). “แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้”. ใน **พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก**. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๗**. เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญของโลก วันที่ ๒๓-๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๒.

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ). “สำรวจสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๔): ๑-๙.

อดุลย์ คนแรง. “พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” ใน **พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ของโลก**. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา**. การสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญของโลก วันที่ ๔-๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๒.

(๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

ธัญญา สังขพันธานนท์. “จากการประพาสป่าล่าสัตว์สู่พระราชพิธีสังเวยกล่อมช้าง: ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณคดีไทย”. **ดุชนิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓.

พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณ). “ศึกษาวิเคราะห์คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในพระวินัยปิฎก”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระสุทัศน์ กตสาโร. “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พุทธชาติ แผนสมบุญ. “ศึกษาความกตัญญูกตเวทีต่อสิ่งแวดล้อมในมุมมองทางพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทรัพยากรน้ำ”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สรโรชา คุณาธิพงษ์. “การศึกษาแนวทางประยุกต์ใช้ “กตัญญูกตเวที” กับศาสตร์สมัยใหม่ในการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

คนรักป่า. **ประโยชน์ของป่าไม้**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://saranukromthai.or.th/sub/book.php?book=21&chap=8&page=t21-8-infodetail07.html>.

คนรักพุทธ. **โอวาทปาติโมกข์ หัวใจของพระพุทธศาสนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/politics/detail/9580000024021>.

ธัญญัก สังขมานนท์. **สิ่งแวดล้อมและการจัดการ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.rmuti.ac.th/user/thanyaphak/contacts/contact5.html

นือร สิริมงคลเลิศกุล. “การจัดการไฟป่า กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย”. **รายงานการวิจัย**. (ทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.)). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.tuhpp.net/> [๘ กันยายน ๒๕๕๗].

ประพันธ์ ศุภษร. **พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://cse.google.com/cse?q=site%3Awww.mcu.ac.th>.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท. **พระราชดำรัสพระราชทานแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้.**
 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.manpattanalibrary.com/>

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **“โลกสวยด้วยมือเรา: ธรรมะ”.** สถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง ๕, ๒๓
 กรกฎาคม ๒๕๕๐. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.youtube.com>.

มหาปุชฌีญาจารย์. **จุดงศ์ธรรมชยกับการปฏิบัติจุดงควัตร.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://www.dmc.tv>

แมน พัฒนนะ. **ศาสตร์พระราช.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.manpattanalibrary.com/newsdetail.php?id=30>

ศูนย์สารสนเทศ สำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้. **ข้อมูลสารสนเทศ กรมป่าไม้ ทะเบียนป่า
 ชุมชน.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: Forestinfo.Forest.co.th/Fcom.aspx?year=2551.

สถานิติบัญญัติแห่งชาติ. **ร่าง พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๐.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:http://royalproject.dnp9.com/royalproject/index.php?mod=blog&path=web/blog&id_sub_menu=54&namemenu

(๕) ภาษาอังกฤษ

A.S. Hornby. **Oxford Dictionary.** Z New Delhi: Oxford University Press, 2002.

Nash, Nancy. **The Buddhist Perception of Nature Project.** Geneva: Earl & Associates.
 1987.

Roy Worskett. **The Character of Town: An Approach to conservation.** London: The
 Architectural Press, 1969.

Wickkremesinghe, K.D.P. **The Biography of the Buddha.** Columbo: J.W.Mawata,
 1972.

ภาคผนวก

ผนวก ก

หนังสือขออนุญาตผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย (หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาคพิเศษ) โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/๑๓๓๖

วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอนิมนต์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

นมัสการ พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.

ด้วย พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝึกแว่น) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๙๓ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” โดยมี ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร และดร.ดวงเพชร สมศรี เป็นคณะกรรมการควบคุม การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ขณะนี้อยู่ระหว่างออกแบบเครื่องมือวิจัยเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล

เพื่อการนี้ จึงขอนิมนต์พระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงน้อมสการมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ จะขอบพระคุณยิ่ง

ขอตรวจสอบเครื่องมือวิจัย
เรียบร้อยแล้ว
พระครูโกศลศาสนบัณฑิต
๒๕ เมษายน ๒๕๖๑

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

นิสิตผู้ทำวิจัย: พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝึกแว่น) โทร. ๐๘ ๙๘๔๕ ๐๖๒๔

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย (หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาคพิเศษ) โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/๗ ๓๙

วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

ด้วย พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝักแวน) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๙๓ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยิ่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” โดยมี ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร และดร.ดวงเพชร สมศรี เป็นคณะกรรมการควบคุม การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ขณะนี้อยู่ระหว่างออกแบบเครื่องมือวิจัยเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล

เพื่อการนี้ จึงขอเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ จะขอบคุณยิ่ง

 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร)
 ๓๖๑๑/๑๖๖๖/๑๐

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

นิสิตผู้ทำวิจัย: พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝักแวน) โทร. ๐๘ ๙๘๔๕ ๐๖๒๔

 ๑๙ เม.ย. ๖๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๙๙

๑๐ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ. ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์/เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ขันฝักแวน) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๙๓ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” โดยมี ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร และดร.ดวงเพชร สมศรี เป็นคณะกรรมการควบคุม การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ขณะนี้อยู่ระหว่างออกแบบเครื่องมือวิจัยเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล

เพื่อการนี้ จึงขอเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ จะขอบคุณยิ่ง

ยึดเวลาส่งมอบให้แล้ว
พร้อม ทวี ใต้ทะเล หน้าที่ปรับปรุงแก้ไข

(Signature)
๑๗ เมษายน ๒๕๖๑

ขอแสดงความนับถือ

(Signature)
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นิสิตผู้ทำวิจัย: พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ขันฝักแวน) โทร. ๐๘ ๙๘๔๕ ๐๖๒๔

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย (หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาคพิเศษ) โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/๐ ๓๓๘

วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.บุญเลิศ โอธูสุ

ด้วย พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝักแวน) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๙๓ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” โดยมี ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร และดร.ดวงเพชร สมศรี เป็นคณะกรรมการควบคุม การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ขณะนี้อยู่ระหว่างออกแบบเครื่องมือวิจัยเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล

เพื่อการนี้ จึงขอเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ จะขอบคุณยิ่ง

๕ ต.ต.ช.อ.ล.อ.บ
 11 และ ๑๒๓๐๒๓๒ ๒๕๖๑
 11๕๓๓๐๒๓๒
 ๒๕๖๑

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร)
 ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

นิสิตผู้ทำวิจัย: พระครูพัชรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝักแวน) โทร. ๐๘ ๙๘๔๕ ๐๖๒๔

ผนวก ข
เครื่องมือวิจัย

แบบบันทึกสังเกต
สภาพทั่วไปของป่าชุมชนในเขตพื้นที่การวิจัย

*****

ชื่อ .....บ้าน.....หมู่ที่.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัดบุรีรัมย์

*****

มีการบันทึกข้อมูลจากการสังเกต ๕ ด้าน ดังนี้

๑) ข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย ๒) สภาพความเป็นอยู่ของบุคคลในชุมชน
๓) การบุกรุกที่ป่าชุมชน ๔) ความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และบุคคลในชุมชน ๕) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๑.๑) ข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชนในเขตพื้นที่การวิจัย

รายการที่สังเกต	ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต	แหล่งข้อมูล
๑. ลักษณะของป่าชุมชน		เอกสาร
๒. ขนาดและพื้นที่ของป่าชุมชน		เอกสาร

๑.๒) สภาพความเป็นอยู่ของบุคคลในเขตพื้นที่การวิจัย

รายการที่สังเกต	ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต	แหล่งข้อมูล
๑. สภาพทั่วไปของชุมชน		สนทนากลุ่ม
๒. การมีส่วนร่วม		สนทนากลุ่ม

๑.๓) การบูรณการที่ป่าชุมชน

รายการที่สังเกต	ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต	แหล่งข้อมูล
๑. การบูรณการเพื่อการเกษตร		สนทนากลุ่ม
๒. การบูรณการเพื่อที่อยู่อาศัย		สนทนากลุ่ม
๓. การบูรณการเพื่อหาของป่า/ทำไม้		สนทนากลุ่ม

๑.๔) ความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และบุคคลในชุมชน

รายการที่สังเกต	ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต	แหล่งข้อมูล
๑. จัดทำโครงการ		สนทนากลุ่ม
๒. ติดตามประเมินผล		สนทนากลุ่ม

๑.๕) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รายการที่สังเกต	ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต	แหล่งข้อมูล
๑. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น		สนทนากลุ่ม
๒. การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา		สนทนากลุ่ม

แบบสัมภาษณ์
(สำหรับสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายในเขตพื้นที่วิจัย จังหวัดบุรีรัมย์)

*****

๑. ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....ตำแหน่งปัจจุบัน.....
หมายเลขโทรศัพท์.....อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

๒. สภาพทั่วไปของป่าชุมชน

๒.๑ ท่านได้พบปัญหาด้านสภาพป่าชุมชน อย่างไร

.....
.....
.....

๒.๒ ท่านมีแนวทางในการอนุรักษ์ป่าชุมชน อย่างไร

.....
.....
.....

๓. การบุกรุกที่ทำกิน (เพื่อการเกษตร)

๓.๑ ท่านได้พบปัญหาด้านการบุกรุกที่ทำกิน อย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

๓.๒ ท่านมีแนวทางให้บุคคลไม่บุกรุกที่ทำกินได้อย่างไร

.....
.....
.....

๔. การบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัย

๔.๑ ท่านได้พบปัญหาด้านการบุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัยอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

๔.๒ ท่านมีแนวทางให้บุคคลในชุมชนไม่บุกรุกเพื่อที่อยู่อาศัยอย่างไร

.....

.....

.....

๕. การบุกรุกเพื่อหาของป่า/ทำไม้

๕.๑ ท่านได้พบปัญหาด้านการบุกรุกเพื่อหาของป่า/ทำไม้ อย่งไรบ้าง

.....

.....

.....

๕.๒ ท่านมีแนวทางให้บุคคลในชุมชนเลิกการบุกรุกเพื่อหาของป่า/ทำไม้ อย่งไร

.....

.....

.....

๖. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๖.๑ ท่านได้พบปัญหาด้านการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ อย่งไรบ้าง

.....

.....

.....

๖.๒ ท่านมีแนวทางให้บุคคลในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ อย่งไร

.....

.....

.....

๗. ความร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้

๗.๑ ท่านได้พบปัญหาด้านการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ฯ อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

๗.๒ ท่านมีแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ฯ เพื่อการอนุรักษ์ฯ อย่างไร

.....

.....

.....

๘. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๘.๑ ท่านได้พบปัญหาด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฯ อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

๘.๒ ท่านมีแนวทางในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ฯ อย่างไร

.....

.....

.....

๙. ท่านใช้หลักธรรมทางพุทธธรรมเหล่านี้อย่างไร ในการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน

๙.๑ ศีล ๕ (ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามพูดเท็จ)

.....

.....

.....

๙.๒ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ อย่าง (หิริ โอตตัปปะ)

.....

.....

.....

๙.๓ สังคหวัตถุ ๔ (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา)

.....

.....

.....

๙.๔ อธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)

.....
.....
.....

๑๐. ท่านมีแนวทางในการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน อย่างไร

.....
.....
.....

.....
(พระครูพัชรกิตติโสภณ)

ผู้สัมภาษณ์

...../...../.....

ผนวก ค

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

*****

๑. พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนต์รี สิริระโรจนานันท์
๔. ดร. อำนาง บัวศิริ
๕. ดร. บุญเลิศ โอษฐ์

ผนวก ง

หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์
และรายนามผู้สนทนากลุ่มและผู้ให้สัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔

www.mcu.ac.th

๒๗ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ข้อมูลประกอบการวิจัย

เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์/เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูพรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝักแวน) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๙๓ ได้รับอนุมัติให้ทำ ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” โดยมี ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภสร และดร.ดวงเพชร สมศรี เป็นคณะกรรมการควบคุม การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสำรวจความคิดเห็น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อนำมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตเข้าสัมภาษณ์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะเป็นผู้ประสานด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ จะขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพันธ์ ศุภสร)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

นิสิตผู้ทำวิจัย: พระครูพรกิตติโสภณ (กิตติโสภโณ/ชั้นฝักแวน) โทร. ๐๘ ๙๘๔๕ ๐๖๒๔

รายนามผู้ร่วมสนทนากลุ่มและผู้ให้สัมภาษณ์รายบุคคล

*****

๑. พระครูสุกิจพัฒนาทร	เจ้าคณะตำบลหนองไผ่งาม ตำบลหนองไผ่งาม
๒. พระครูธำรงชัยธรรม	เจ้าคณะตำบลเขาคอก เขต ๑ วัดหนองเอี่ยน ตำบลเขาคอก
๒. พระวันชัย ขวโน	ประธานสงฆ์วัดป่าตะลุมพุก ตำบลหนองไผ่งาม
๓. พระออม วิมโล	ประธานที่พัทสงฆ์ป่าโคกเขาศรีทธารธรรม ตำบลเขาคอก
๔. นายธนา กิจชื้อตรง	นายกเทศมนตรีตำบลหนองไผ่งาม เทศบาลตำบลหนองไผ่งาม
๕. นายวิเศษ สุวรรณวงษ์	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเขาคอก ตำบลเขาคอก
๖. นายวิสาร จงประโคน	ประธานสภาเทศบาลตำบลหนองไผ่งาม
๗. นางสมฤทัย จงประโคน	รองนายกเทศมนตรีตำบลหนองไผ่งาม
๘. นายชาติชาย สุวรรณชาติ	หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ บร. ๓ (ประโคนชัย)
๙. พ.ต.ท. จักรพงษ์ ทาสสุวรรณ	หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไผ่งาม
๑๐. พ.ต. กุลชาติ ชิตภักดิ์	หัวหน้าหน่วยชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ ส่วนแยก ๒
๑๑. จ.อ. จตุรวัฒน์ ผลเกิด	ปลัดเทศบาลตำบลหนองไผ่งาม เทศบาลตำบลหนองไผ่งาม
๑๒. นายสุปัญญา มาจิตต์	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเขาคอก ตำบลเขาคอก
๑๓. นายจินดา จงประโคน	กำนันตำบลหนองไผ่งาม ตำบลหนองไผ่งาม
๑๔. นายวิรัตน์ บัวโฮม	กำนันตำบลเขาคอก ตำบลเขาคอก
๑๕. นายอาทิตย์ โกรธา	ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บ้านละลอกกระสัง/ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๘ ตำบลเขาคอก
๑๖. นายสุภาพ ศรีภา	ปราชญ์ชาวบ้าน/เลขาของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ตำบลเขาคอก
๑๗. นายไพฑูรย์ ปุยะติ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑ ตำบลเขาคอก
๑๘. นายทักษิณธ์ ปิ่นะเก	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านตะลุมพุก ตำบลหนองไผ่งาม
๑๙. นายอำพล แคนหนอง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๕ บ้านตะลุมพุก ตำบลหนองไผ่งาม
๒๐. นายนรชัย ปาสาดัง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๗ บ้านตะลุมพุก ตำบลหนองไผ่งาม
๒๑. นายสุธี คงพินิจ	ปราชญ์ชาวบ้าน/คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ ตำบลเขาคอก
๒๒. นางสาวสายบัว ใจกล้า	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ บ้านโคกกลอย ตำบลเขาคอก
๒๓. นายสกุล ไชยสง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ บ้านโนนสว่าง ตำบลเขาคอก

๒๔. นายจำลอง ทาสีทอง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ บ้านโคกกะนัง ตำบลเขาคอก
๒๕. นายจรูญ วุฒิยา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านสี่เหลี่ยม ตำบลเขาคอก
๒๖. นายหงส์ ทูตา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเอียน ตำบลเขาคอก
๒๗. นายอานนท์ วนไธสง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๐ บ้านไพรวัลย์น้อย ตำบลเขาคอก
๒๘. นายทวีศักดิ์ สุนทรสิน	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๑ บ้านโคกเศรษฐี ตำบลเขาคอก
๒๙. นายประเสริฐ ลาโสเล	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๕ บ้านเขาคอก ตำบลเขาคอก
๓๐. นายสำราญ ทอนสี	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองไม้งาม
๓๑. นายเสน ชันทองคำ	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลเขาคอก
๓๒. นายบุญลวด จันเทศ	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลเขาคอก
๓๓. นางประมวล มาลัย	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลเขาคอก
๓๔. นางสาววย สัตบุตร์	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลเขาคอก
๓๕. นายลำดวน แห้วไธสง	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลเขาคอก

ผนวก จ
ภาพประกอบงานวิจัย

พิธีพระราชทานเข็มทองคำ การมอบเข็มนาถ และเข็มเงิน
 เครื่องหมายโครงการแก่ผู้ชนะการประกวดผลงาน
 โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ 50 ระยะที่ 2 (พ.ศ.2540-พ.ศ.2545) ประจำปี 2542
 วันอังคารที่ 12 ธันวาคม 2543
 ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์

พิธีมอบกล้าฯ ถวายโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ ครั้งที่ ๒
 พระราชทานเข็มทองคำ เครื่องหมายโครงการ พระราชทานถ้วยรางวัล
 การมอบเข็มนาถและเข็มเงิน เครื่องหมายโครงการแก่ผู้ชนะการประกวดผลงาน
 โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ ปีที่ ๕๐ ระยะที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๐-พ.ศ.๒๕๔๕)
 วันอังคารที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๔๒
 ณ ศูนย์นิทรรศการและการประชุมไบเทค

สัมภาษณ์ พระครูสุกิจพัฒนาทร เจ้าคณะตำบลหนองไม้งาม ตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระครูธีรราชชัยธรรม เจ้าคณะตำบลเขาคอก เขต ๑
วัดหนองเอี่ยน ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระวันชัย ชวโน ประธานสงฆ์วัดป่าตะลุมพุก ตำบลหนองไม้งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระออม วิมโล ประธานที่พัทสงฆ์ป่าโคกเขาศรีทธารธรรม ตำบลเขาคอก,
๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายธนา กิจชื้อตรง นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลหนองไม้งาม,
๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายวิเศษ สุวรรณวงศ์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พันตำรวจโท จักรพงศ์ ทาสสุวรรณ หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหนองไม้งาม,
๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พันตรี กุลชาติ ชิตภักดิ์ หัวหน้าชุดพัฒนาส่วนสัมพันธ์มวลชนที่ ๒๒๒๑
กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค ๒ ส่วนแยก ๒, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ โกรธา ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมฯ
ตำบลเขาคอก, ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สนทนากลุ่มที่เทศบาลตำบลหนองไผ่งาม, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สนทนากลุ่มที่องค์การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ๒ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สภาพพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุยมุก

สภาพพื้นที่ป่าชุมชนเขาคอก

สภาพพื้นที่ป่าชุมชนเขาคอก

สภาพพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองตะลุมพุก

ภาพแสดงความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าชุมชน (การเก็บเห็ด)

พรรณไม้หลากหลายพันธุ์

ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมฯ ตำบลเขาคอกกับของป่า

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นาย/นามสกุล	: พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร - ชั้นผักแว่น)
วัน/เดือน/ปีเกิด	: ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
สถานที่เกิด	: อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
การศึกษา	: ปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ : ปริญญาโท รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง หน่วยวิทยบริการบุรีรัมย์ วิทยาเขตบุรีรัมย์
ตำแหน่งปัจจุบัน	: เจ้าอาวาสวัดโสภณวนาราม/รองเจ้าคณะอำเภอบ้านกรวด ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ อ.บ้านกรวด จ.บุรีรัมย์
สังกัด	: มหานิกาย
ปีที่เข้าศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๘
จบการศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดโสภณวนาราม ตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์